

**ABD İLE ÇİN ARASINDAKİ TİCARET
SAVAŞLARININ TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ
ÜZERİNE ETKİSİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT**

Ramazan BÖCEK

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali KONAK**

**ABD İLE ÇİN ARASINDAKİ TİCARET SAVAŞLARININ TÜRKİYE’NİN DIŞ
TİCARETİ ÜZERİNE ETKİSİ**

Ramazan BÖCEK

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali KONAK**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Kasım 2022**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	11
ARCHIVE RECORD INFORMATION	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ PROBLEM.....	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
1. KAVRAMSAL OLARAK DIŞ TİCARET	15
1.1. Dış Ticaretin Tanımı	15
1.2. Dış Ticaret Teori ve Yaklaşımları	17
1.2.1. Klasik Teoriler	18
1.2.1.1. Merkantilist Teori.....	18
1.2.1.2. Fizyokratist Yaklaşım.....	21
1.2.1.3. Klasik Mutlak Üstünlük Teorisi.....	23
1.2.1.4. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi.....	25
1.2.1.5. Donanım-Faktör Teorisi.....	27
1.2.2. Modern (Firma Temelli) Teoriler.....	29
1.2.2.1. Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	29
1.2.2.2. Ürün Döngüsü Teorisi.....	30
1.2.2.3. Küresel Stratejik Rekabet Teorisi	31

1.2.2.4. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi.....	32
1.3. Dış Ticaret Politikasının Amaçları	35
1.4. Dış Ödemeler Dengesizliğinin Ortadan Kaldırılması	36
1.4.1. Dış Ticarete Rekabet Edebilirlik	37
1.4.2. Ekonomik Stabilize.....	38
1.4.3. İstihdam.....	39
1.4.4. Piyasa Bozulmalarının Ortadan Kaldırılması	40
1.4.5. Resmi Gelir.....	40
1.4.6. Monopol Pazar Gücü	40
1.4.7. Ekonomi Dışı Nedenler	41
1.5. Dış Ticaret Politikasının Amaçları Araçları.....	41
1.5.1. İthalat Kotası	41
1.5.2. Gümrük Tarifesi.....	42
1.5.3. Döviz Kontrolü.....	42
1.5.4. İthalat Kısıtları	44
1.5.5. Damping	45
1.5.6. Çoklu Kur Sistemi	45
2. ABD-ÇİN TİCARET SAVAŞLARI	46
2.1. Ticaret Savaşları.....	46
2.1.1. Ticaret Savaşı Aktörleri.....	48
2.1.1.1. Devletler	48
2.1.1.2. Ekonomik Topluluklar ve Anlaşmalar	49
2.1.1.3. Merkez Bankaları ve Siyasal İktidarlar	49
2.1.2. Ticaret Savaşı Sonuçları	50
2.2. ABD'nin DTÖ'de Yeri ve Dünya Ticaretine Etkisi	54
2.3. Çin'in DTÖ'de Yeri ve Dünya Ticaretine Etkisi.....	56
2.4. ABD'nin Çin ile Ticaret İlişkileri ve Sorunları	59
2.4.1. Çin'den ABD'ye Mal İhracatı	62
2.4.2.Çin'in ABD'den Mal İthalatı.....	64
2.4.3. Çin-ABD Arasında Teknolojik Ürün Ticareti.....	65
2.4.4. ABD-Çin Strateji ve Ekonomik Diyalogu	65
2.4.5. Küresel Tedarik Zincirleri için Önemli bir Merkez Olarak Çin	67
2.5. Türkiye-Çin ve Türkiye-ABD Ticaret Hacimleri.....	69

2.5.1. Türkiye Çin	70
2.5.1.1. Türkiye'den Çin'e İhracat	72
2.6. Türkiye-ABD Ticari İlişkileri	75
2.6.1. ABD'nin Türkiye'ye İthalatı ve İhracatı.....	76
2.7. ABD-Çin Ticaret Savaşları.....	78
2.7.1. Çin'in ABD'ye Uyguladığı Ticari Yaptırımları.....	78
2.7.2. ABD'nin Çin'e Uyguladığı Ticari Yaptırımları.....	81
2.7.3. ABD-Türkiye Ticari Yaptırımları	83
2.8. ABD-Çin Ticaret Savaşının Nedenleri	85
2.9. ABD-Çin Ticaretinin Karşılıklı Bağımlılığı.....	87
2.10. ABD-Çin İlişkilerinin Geleceği	89
3. AMPİRİK ANALİZ.....	91
3.1. Çalışmanın Konusu	91
3.2. Zaman Serisi Analizi.....	91
3.3. Çalışmada Kullanılan Veriler ve Model	94
3.4. Bulgular.....	97
SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	110
TABLolar LİSTESİ	125
ŞEKİLLER LİSTESİ	126
ÖZGEÇMİŞ	127

TEZ ONAY SAYFASI

Ramazan BÖCEK tarafından hazırlanan “ABD İLE ÇİN ARASINDAKİ TİCARET SAVAŞLARININ TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE ETKİSİ ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Ali KONAK

.....

Tez Danışmanı, İktisat Politikası A.B.D. (Uluslararası İktisat)

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu Seçiniz ile İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 30/11/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ali KONAK (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Serkan DİLEK (KÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman UĞURLU (KBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Ramazan BÖCEK

İmza :

ÖNSÖZ

“ABD İLE ÇİN ARASINDAKİ TİCARET SAVAŞLARININ TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE ETKİSİ ” isimli bu tez çalışması Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanmıştır.

Çalışmam boyunca bana yardımcı olan ve sürekli desteğiyle bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Ali KONAK’ a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte bana maddi manevi desteğini hiç eksik etmeyen ve hep yanımda olan annem, babam ve kardeşime sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZ

Ülkelerin dış ticaret hacmi önemli bir makroekonomik değişkendir, nitekim ülkelerin dış ticaret hacmi ile dış ticarete ilişkin diğer tüm faaliyetleri onların makroekonomik performansını önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, küreselleşen ekonomi ulusal ekonomilerin birbirlerine daha fazla eklenmesi ve daha üst seviyede entegre olması sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu durum ise ülke dışında yaşanan olay ve tecrübe edilen durumların diğer ülkeler nezdinde daha üst seviyelerde ve daha kısa sürede sonuç doğurmasına sebep olmaktadır. ABD-Çin ticaret savaşları da tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de etkilerini göstermiştir.

ABD başkanı Donald Trump, henüz seçim kampanyasının sürdürüldüğü dönem itibaren Çin’e ve önceki yönetim(ler)in politikalarına karşı eleştirilerinin merkezine ABD’nin Çin’le gerçekleşen ikili dış ticaretin neden olduğu ticaret açığını yerleştirmiştir. Böylece başkan seçildikten sonra özellikle de 2018 yılından itibaren Çin’e karşı “*ticaret savaşı*” olarak adlandırılan korumacı politikaları yoğun bir şekilde izlemeye başlamıştır. Nitekim ABD başkanı Donald Trump seçim kampanyası döneminde, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana savunduğu uluslararası serbest ticaret uygulamalarıyla çelişse de açıkça korumacı bir ekonomi politikası söylemi kullanmıştır. Ticaret anlaşmalarının yeniden oluşturulması ve yeniden düzenlenmesi, bireyler ve şirketler için vergilerin düşürülmesi ve özellikle altyapı ve savunma alanlarında mali teşvik politikalarının uygulanmasına dayanan bu ekonomi politikasına “*Trumponomics*” adı da verilmektedir. Bu çatışmacı tutum ABD-Çin arasında daha kapsamlı bir mücadeleyi tetiklemiştir ve bir “*ticaret savaşına*” dönüşmüştür. ABD-Çin ticaret savaşları hemen hemen tüm ülke ekonomilerini değişen oranlarda ve boyutlarda etkilemiştir. Bu sürtüşmeden etkilenen ülkelerden biri de şüphesiz Türkiye’dir. Bu çalışmanın konusu ise 2018 – 2020 döneminde temelde ABD ile Çin arasında vuku bulan ve kısa sürede tüm dünya ekonomisini etkiler hale gelen “*ABD-Çin ticaret savaşları*”nın Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki olası etkileridir. Nitekim ticaret savaşları ülkelerin dış ticaretini özellikle döviz kurları üzerinden etkilemiştir. Bu amaç doğrultusunda, ampirik metodoloji olarak En Küçük Kareler zaman serisi regresyon yöntemi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen ampirik analiz neticesinde ABD-Çin ticaret

savaşlarının Türkiye'nin dış ticaret hacmini arttırdığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinin büyüme oranlarındaki artışın, enflasyon oranlarının da Türkiye'nin dış ticaret hacmini arttırdığı, Kur oranlarındaki artışın ise negatif etkisi bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret Savaşları, Kur Savaşları, Trumponomics, Dış Ticaret Hacmi, Dış Ticaret

ABSTRACT

The foreign trade volume of the countries is an important macroeconomic variable, as a matter of fact, the foreign trade volume of the countries and all other activities related to foreign trade have the potential to significantly affect their macroeconomic performance. However, the globalizing economy has led to the fact that national economies are more articulated and integrated at a higher level. This situation, on the other hand, causes the events and experienced situations outside the country to have results at higher levels and in a shorter time before other countries. The US-China trade wars also showed their effects in Turkey as well as in the rest of the world.

US President Donald Trump has placed the trade deficit caused by the bilateral foreign trade of the USA with China at the center of his criticisms against China and the policies of the previous administration(s) since the election campaign period. Thus, after he was elected president, especially since 2018, he started to follow the protectionist policies, called the “*trade war*” against China, intensively. As a matter of fact, US President Donald Trump used a protectionist economic policy discourse during his election campaign, even though it contradicts the international free trade practices that the USA has been advocating since the Second World War. This economic policy, which is based on the re-establishment and reorganization of trade agreements, the reduction of taxes for individuals and companies, and the implementation of fiscal incentive policies, especially in the fields of infrastructure and defense, is also called “*Trumponomics*”. This confrontational attitude triggered a more comprehensive struggle between the USA and China and turned into a “*trade war*”. The US-China trade wars have affected almost all countries' economies at varying rates and sizes. One of the countries affected by this friction is undoubtedly Turkey. The subject of this study is the possible effects of the "US-China trade wars", which took place between the USA and China in the 2018-2020 period and affected the whole world economy in a short time, on Turkey's foreign trade. As a matter of fact, trade wars have affected the foreign trade of countries especially through exchange rates. For this purpose, Least Squares time series regression method was applied as an empirical methodology. As a result of the empirical analysis, it was determined that the US-China trade wars increased the

Turkey's foreign trade volum. However, it has been concluded that the increase in the growth rates of the Turkish economy and the inflation rates increase the foreign trade volume of Turkey, while the increase in the exchange rate has a negative effect.

Keywords: Trade Wars, Currency Wars, Trumponomics, Foreign Trade Volume, Foreign Trade

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Abd ile Çin Arasındaki Ticaret Savaşlarının Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi
Tezin Yazarı	Ramazan BÖCEK
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Ali KONAK
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	30.11.2022
Tezin Alanı	İktisat
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	127
Anahtar Kelimeler	Ticaret Savaşları, Kur Savaşları, Trumponomics, Dış Ticaret Hacmi, Dış Ticaret

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The effect of The Trade Wars Between United States of America and China on Turkey's External Trade
Author of the Thesis	Ramazan BÖCEK
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Dr. Ali KONAK
Status of the Thesis	Master Degree
Date of the Thesis	30.11.2022
Field of the Thesis	Economy
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	127
Keywords	Trade Wars, Currency Wars, Trumponomics, Foreign Trade Volume, Foreign Trade

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusu 2018 – 2020 döneminde temelde ABD ile Çin arasında vuku bulan ve kısa sürede tüm dünya ekonomisini etkiler hale gelen “*ABD-Çin ticaret savaşları*”nın Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki olası etkilerini tespit etmektir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışma ABD-Çin ticaret savaşlarının Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki olası etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ampirik analizde ABD-Çin ticaret savaşlarının TL/ABD Doları kuru üzerindeki etkileri (bu potansiyel etkinin istatistiki olarak anlamlılığı, yönü ve niceliksel büyüklüğü) test edilmiştir. Bu kapsamda, ampirik çalışmanın araştırma soruları şunlardır: (i) “*ABD-Çin ticaret savaşlarının Türkiye’nin Dış Ticaret Hacmi üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi mevcut mudur?*” (ii) “*Bu etkinin mevcudiyeti varsayımı altında söz konusu olası etkinin yönü (pozitif/negatif) ve niceliksel büyüklüğü ne şekilde tezahür etmiştir?*”

Seçim kampanyası döneminde, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana savunduğu uluslararası serbest ticaret uygulamalarıyla çelişse de açıkça korumacı bir ekonomi politikası söylemi kullanmıştı. Ticaret anlaşmalarının yeniden oluşturulması ve yeniden düzenlenmesi, bireyler ve şirketler için vergilerin düşürülmesi ve özellikle altyapı ve savunma alanlarında mali teşvik politikalarının uygulanmasına dayanan bu ekonomi politikasına “*Trumponomics*” adı da verilmektedir (Evans, 2019: 48). Bu ekonomi politikası “*Önce Amerika*” olarak da tanımlanmaktadır. Ayrıca, başkanlık kampanyası sırasında Trump; Çin, AB, Kanada ve Meksika gibi çeşitli ülkelere karşı ithalat vergileri uygulanmasından bahsetmiştir. Bu çatışmacı tutum ABD-Çin arasında daha kapsamlı bir mücadeleyi tetiklemiştir ve bir “*ticaret savaşına*” dönüşmüştür. Nitekim 23 Mart 2018, D. Trump'ın “*Çin'in Ekonomik Saldırganlığını Hedefleyen Başkanlık Muhtırası*”nı* imzalaması ve çelik ile alüminyuma tarifeler getirmesiyle ticaret savaşının başladığı resmi tarih olarak kabul edilmektedir (Vinogradov vd., 2019'dan aktaran; Kapustina vd., 2020: 3). Ticaret savaşları literatürü bağlamında en çok ele alınan konular; tarihsel ve güncel olarak karşılaşılan örnekler, uluslararası politik ekonomi teorileri, hegemonya, ekonomik refah ve korumacılık ve serbest ticaret

* Bkz. “*Presidential Memorandum Targeting China's Economic Aggression*”

tartışmalarıdır. Bu tez dahilinde gerçekleştirilen ampirik çalışmada ABD-Çin ticaret savaşlarının Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki olası etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece literatüre katkıda bulunulması ve politika yapıcılara yeni bir perspektif sağlanarak yaygın etkide bulunulması hedeflenmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, ampirik çalışma dahilinde ABD-Çin ticaret savaşlarının Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi üzerindeki olası etkileri (bu potansiyel etkinin istatistiki olarak anlamlılığı, yönün ve niceliksel büyüklüğü) ekonometrik testlerle sınanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ampirik metodoloji olarak En Küçük Kareler zaman serisi regresyon yöntemi uygulanmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ PROBLEM

Çalışmanın ana hipotezi şu şekilde ifade edilebilir: “*ABD-ÇİN ticaret savaşları*”nın Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi mevcuttur. Bu etki neticesinde Türkiye'nin dış ticareti de ABD-Çin ticaret savaşlarından dolayı olarak etkilenmiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Ampirik analiz dahilinde ABD-Çin ticaret savaşlarının Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi üzerindeki olası etkilerinin analiz edilmesi amaçlanmış olup diğer ülkeler ve dış ticaret hacimleri çalışmadan dışlanmıştır. Analizde faydalanılan veriler çeyreklik dönemler halinde olup incelenen dönem ise Q1-2013 ile Q3-2022 dönemini kapsamaktadır. Böylece “*ABD-Çin ticaret savaşları*”nın Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki olası etkilerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

1. KAVRAMSAL OLARAK DIŞ TİCARET

1.1. Dış Ticaretin Tanımı

Ülke ekonomilerinin büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesinde dış ticaretin stratejik bir önemi vardır. Dış ticaret kavramı dış alım (ithalat) ve dış satım (ihracat) olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilir (Aslan, 2017: 3). Dış ticaret, kaynakların daha verimli kullanılmasına olanak sağlamakla birlikte; geniş piyasa hacmi nedeniyle ölçek ekonomileri oluşturması ve iç piyasada oluşan arz fazlalıklarına alternatif bir pazar oluşturması sebebiyle, ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli bir rol üstlenmektedir (Gültekin, 2011: 31). Dış ticaret; iktisadi gelişim gösterme seyrinde yadsınamaz bir role sahiptir. Kalkınma seyrindeki pozisyonunun yer aldığı nokta ise mihenk taşı konumundadır.

Bir ülkenin ekonomik refahı ve gelişmesi için uluslararası ticaretin önemi, Adam Smith'in ulusların zenginliğine yol açan nedenleri araŐtırdığı zamandan beri mevcut literatürde yoğun bir şekilde yer almıştır (Aslan, 2017: 3). Dış ticaret; siyasi ve ekonomik açıdan özgürlüğe sahip olan devletlerin karşılıklı gerçekleştirdikleri hizmet, mal, fikri mülkiyet hakları ve sermayelerine dair ithalat ve ihracatı ifade etmektedir. Bu sayede uluslararası ticaret, iktisadi yapıların zenginleşmesi, büyümesi ve uluslararası alanda politik ve iktisadi açıdan söz sahibi olmalarını sağlamaktadır (Gültekin, 2011: 31). Dış ticaret sayesinde ülkelerin prestijleri ve sahip oldukları konum köklü bir zemine oturmaktadır. Bunun sayesinde uluslararası arenada ülkeler birbirlerine karşı üstün oldukları noktalarını, itibarlarını ve reklamlarını daha rahat ve özgür bir şekilde yapabilmektedirler.

Kaynakların yeryüzüne eşit dağılmamıŐ olması sebebiyle ülkeler ihtiyaç duydukları mal, hizmet ve üretim faktörlerini üretme olanağına sahip değildir. Bu nedenle uluslararası düzeyde iş bölümü ve kaynak kullanımında etkinliğin artırılması kaçınılmaz olmuştur (McConnell vd., 2014: 396). Kaynak kullanımındaki verimliliğin artması ile üretim maliyetlerinin azalması, ülkelerin mevcut refahlarının artmasına, tüketicilerin ihtiyaç duyduğı mallara ilişkin seçeneğin artışına ve ucuz tüketme imkânına sahip olunmuŐtur.

Kaynakların uluslararası platformda daha verimli bir şekilde kullanılması ve iş bölümü sayesinde üretilmesi gerekli olan mal ve hizmetler hem daha rahat bir şekilde üretilmiş hem de iş bölümü ile istihdam arttırılarak iş gücü sayesinde birim maliyetler düşürülmüştür. Bu da ülkelerde gönenç artışına, mal ve hizmetlerde çeşitliliğe ve daha uygun fiyatlara mal ve hizmete erişilmesi noktasında imkan tanıyarak çeşitlilik getirmiş ve tüketiciye seçme imkanı tanımıştır.

Kıt kaynakların uluslararası düzeyde daha etkin nasıl kullanılması gerektiği konusunda araştırmalar yapan ekonomi bilimi, olanla değil olması gerekenle ilgilendiği için normatif bir karakterdedir. Dış ticarete ise ithalat ve ihracat hareketlerinin gerçekleşmiş olan kısmı ile ilgilenen bir kavramdır. Bu nedenle dış ticaret, ekonomi biliminin bir çalışma alanı olarak kabul edilebilir (Çulha, 2009: 78).

İktisat kavramının tanımına bakıldığında “kıt kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılayan bilim dalıdır” tanımı görülür. Tam da burada sınırsız insan ihtiyacının karşılanması ve giderilmesi hususunda dış ticaret bir mihenk taşı görevini üstlenmektedir. Zira dış ticaret sayesinde insanlara farklı ülkelerden mal ve hizmet sunulmakta ve alınmaktadır. Bu yönüyle de dış ticaret, sınırsız insan ihtiyaçlarını tatmin etme noktasında oldukça önemli bir görev üstlenmiş kritik bir pozisyondadır. İhracat ve ithalat faaliyetleri hem ülkelerin itibarlarını arttırmakta hem insanların gereksinim duydukları ürünlere erişme noktasında bir kolaylık sağlamakta hem de ülkeler arası diyalogları geliştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında ekonomi ve dış ticaret faaliyetleri adeta zincirler gibi birbirlerine bağlı ve interaktif bir ilişki halindedir. Nitekim ithalat ve ihracat faaliyetlerinin her iki tarafa fayda sağlaması beklenir. Ülkeler üretim faaliyetleri ve halkın yaşasının devamı açısından hem üretim faktörlerine hem de çeşitli mallara (ham madde, ara malı, tüketim malı vs.) ihtiyaç duyarken, aynı zamanda, ihtiyaç duyduğu bu unsurların tamamını tamamiyle kendi imkanlarıyla karşılama olanağından da yoksundur. Dolayısıyla ülkelerin, üretimin devamı için üretim faktörlerine, teknolojik gelişmişlik ve ekonomik yapıları itibarıyla de birtakım mamul mallara ihtiyaç duyması ülkeler açısından dış ticareti elzem kılan ana faktördür. Bu bağlamda, dış ticaretin önemi her geçen gün artmaktadır. Özellikle de II. Dünya savaşı sonrası süreçte küreselleşme olgusunun önem kazanması sürecine küresel dış ticaretteki artış eşlik etmiştir (Şimşek, 2020: 217). Ancak, dış ticarete, özellikle de ithalata bağımlılığın görece yüksek olduğu durumlar ülkeler için bir risk faktörü niteliğindedir. Nitekim özellikle bölgesel istikrarsızlıklar neticesinde sektöre uğrayan dış ticaret faaliyetleri

ithalata aşırı bağımlı ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkileme potansiyeline yüksek oranda sahiptir. Örneğin Türkiye enerji ithalatına bağımlılığı görece yüksek bir ülke olarak özellikle de 1960 ile 1980 yılları arasındaki dönemde Ortadoğu ülkelerinden gerçekleştirilen ithalatın ekonomideki payının artış sergilemesi neticesinde birtakım ekonomik sorunlar tecrübe etmek durumunda kalmıştır (Dilek, 2020: 279-282).

1.2. Dış Ticaret Teori ve Yaklaşımları

Ticaret, iki kişi veya birimler arasında mal ve hizmet alışverişi kavramıdır. Bu bağlamda dış ticaret; iki farklı ülkedeki insanlar veya birimler arasındaki ticaret kavramı olarak ifade edilebilir. Ticaretten faydalanıldığına inanıldığı için ticaret yapılmaktadır. Bu doğrultuda insanların mallara veya hizmetlere ihtiyaç duyduğu gibi makro planda ülkeler de aynı ihtiyacı duyabilirler. Yüzeysel olarak bu durum çok basit gibi görünse de, uluslararası ticareti oluşturan çok sayıda teori, politika ve iş stratejisi bu durumun daha detaylı incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Feenstra, 2015: 229). Ticaret insanlık tarihi kadar eski bir yaşam stilidir. Çok eski tarihlere bakıldığında para icat edilmeden önce, insanların takas usulü ile bir mal karşılığında farklı bir ürünü aldığı bilinmektedir. Böyle bir değişime ihtiyaç duyuyorlardı ki takas usulü sistemini geliştirmişlerdi. Çok uzak tarihten şimdiye dek bu süreçler birçok aşamadan geçmiş, evrilmiş ve dönüşmüştür. Paranın icadından sonra insanlar para karşılığında ihtiyaçları olan ürünleri edinmektedirler.

Ana tarihsel teoriler geleneksel anlamda isimlendirilirler ve bir devlet veya devlet eksenli perspektife sahiptirler. Ticaret, yirminci asrın ikinci yarısının başlarında, bir devlet yerine bir şirket açısından açıklanmaya çalışılmış ve böylece teorilerde bir değişim sergilenmiştir. Söz konusu bu teoriler, modern teoriler olarak isimlendirilerek, firma veya şirket tabanlı olarak biçimlendirilmiştir (Ruffin, 2017: 195). Dış ticaret teorilerinin şematik gösterimi Şekil 1’de görülmektedir.

Dış Ticaret Teorileri	Klasik (Ülke Temelli Teoriler)	Merkantilist Teori
		Fizyokratist
		Donanım – Faktör Teorisi
		Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi
		Mutlak Üstünlük Teorisi
	Modern (Firma Temelli Teoriler)	Tercihlerde Benzerlik Teorisi
		Ürün Döngüsü Teorisi
		Küresel Stratejik Rekabet Teorisi
		Rekabetçi Üstünlükler Teorisi

Şekil 1. Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaret teorileri kategorileri klasik ve modern uluslararası teorileridir. Klasik teoriler genel olarak ülke bazlı teoriler olarak ifade edilmekte iken modern teoriler firma temelli teoriler olarak ifade edilmektedir (Leamer ve Levinsohn, 1995: 1348).

1.2.1. Klasik Teoriler

Tarihsel olarak dönemler içerisinde gelişen dış ticaret teorileri; merkantilist teori, fizyokratist teori, mutlak üstünlük teorisi, karşılaştırmalı üstünlük teorisi ve donanım – faktör teorisi olarak ifade edilebilir. Bu teoriler genel olarak ülke bazlı teoriler olarak ifade edilmektedir. Klasik teori kavramları aşağıda başlıklar altında açıklanmıştır.

1.2.1.1. Merkantilist Teori

Ortalama olarak değerlendirildiğinde 1500 ile 1800’ lü yıllar aralığında üç yüzyıllık bir sürece tekabül eden zaman dilimi “merkantilist dönem” ve bu sürecin teori

ve politikalar toplamı “merkantilizm” olarak adlandırılır. Bahsedilen bu üç yüzyıllık zaman dilimi esas olarak feodalizmin etkinliğini yitirdiği ve kapitalizmin saygınlık kazandığı bir “geçiş” sürecidir. Sonuç itibari ile merkantilizmin olduğu dönem oldukça radikal değişimlere şahit olmuştur (Eren, 2011: 47). Feodalizm akabinde, merkantilizmin köklenmesi hayli uzun bir zaman almıştır. İfade edilen söz konusu bu geçiş sürecinde merkantilizm köklerini sağlam bir şekilde salmıştır.

Merkantilizm, 16. yüzyıldan 17. yüzyıl sonralarına kadar etkili olmuştur. O dönemlerde Batı Avrupa, bilhassa İngiltere, dünya ekonomisinin merkezi konumunda bulunmaktaydı. Amerika, Avustralya, Avrupa’dan gelen göçlerin yerleşim alanı; Afrika, Uzak Doğu ve diğer alanlar Batı Avrupa’nın sömürgesi altındaydı. Merkantilist dönemden önce dünyada mevcut bir dış ticaret olayından bahsetmek zordur. Tek istisnası orta çağda yapılan İpek yolu ticareti sayılabilir (Seyidoğlu, 2013: 58). Merkantilizm ile beraber ticaret insanların yaşamına girmiştir. Bu süreçten sonra ise önceki kurallar yıkılmış yeni bir döneme girilmiştir.

Merkantilistlere göre zenginliğin kaynağı değerli madenlerdir (Seyidoğlu, 2017: 27 - 28). Merkantilizm görüşünü savunanlara göre, bir ulus ithalattan daha çok oranda ihracat gerçekleştirmelidir. İhracat sayesinde ithalat ile ülkeden çıkan değerli madenlerin telafisi yapılacaktır. Merkantilizmde hâkim olan görüş, bir ülkenin ne kadar fazla oranda altını varsa o ülkenin o kadar fazla güçlü ve zengin olacağı düşüncesi hakimdir. Merkantilizme göre ithalata kota koyularak ihracat teşvik edilmelidir (Öztürk, 2003: 110). İhracat sayesinde ülkeye girecek olan değerli madenler sayesinde söz konusu olan ulusun refah seviyesi artacak ve rakipleri karşısında olan prestiji değer kazanacaktır. Nitekim merkantilist görüşe göre refah artışı ihracatı teşvik eden ve ithalat kısıtlamaları politikalarını benimseyen bir dış ticaret rejimi ile mümkün olur (Kibritçioğlu, 1996: 25).

Merkantilizm'e göre altın ve gümüş elde etmenin temel kaynağı dış ticarettir. Çünkü ülkede üretim yapan teşebbüsün kârı düzenli olarak ürettiği ürünleri satabilme olanağına bağlıdır. Bunun için hem iç hem de dış pazarlar gereklidir. Ancak iç piyasa satışları ülkedeki zenginliği arttırmadığı gibi üretimi sürükleyecek bir dinamizme de sahip değildir. Bundan dolayı başka ülkelere yönelmek ve dış ticaret hacmini genişletmek gerekmektedir (Parçalı, 2017: 21). Merkantilizmin hayata geçirilmesi noktasında dış ticarete önemli bir görev düşmektedir. Bu noktada devletler dış ticaret

hacimlerini genişleterek farklı ve çeşitli ülkelerde varlık göstermelidirler. Dış ticaretin başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği ülkelerde merkantilizmden söz edilebilir ve bunun için büyük adımlar atılabilir.

Merkantilizmin heterojen yapısının beraberinde esasen homojen bir özde olduğu ifade edilmektedir. Merkantilizmin üç basamaklı bu yapısı “güç” dinamiğinin önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır. Merkantilist görüşün kökeninde, ilk basamakta “ulusun zenginliğindeki artış ile kralın gücünün artması” bulunur. Aksi durum da doğru olarak kabul edilir. İkinci basamakta, söz konusu olan bu yükseliş “*ceteris paribus dış ticaret*” temelli ise refah ve güç bakımından çeşitli hükümetlerin zarar etmesi olağan akış içerisinde kabul edilir. Ticaret siyasete hizmet sağlar. Üçüncü basamakta ise, ne kadar bireylerin gönenci önemsense de hükümet politikasının esas amacı güçtür. “*Merkantilizm bir düşünce okulu olarak yapılandırılmamıştır*”. Avrupa uluslarındaki merkantilist politikalar hayli heterojendir ve ulusal ekonomiler içerisinde çeşitli iktisadi sonuçları bulunmaktadır. Merkantilizmde heterojenliğin olmasının ifade edilmesiyle birlikte özünde homojenliğini bulmak mümkündür (Eren, 2011: 49-50).

Merkantilist politikalar, ulus-devletlerin hükümetleri ile onların tüccar sınıfları arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ulus-devletlerin ordularını desteklemek için harç ve vergi ödemeleri karşılığında, tüccar sınıflar hükümetleri ticari çıkarlarını dış rekabete karşı koruyacak politikalar çıkarmaya teşvik etmiştir. Ticaret politikasında; hükümet, yerel üreticilerle rekabet eden malların ithalatına tarifeler, kotalar ve yasaklar getirerek yerel sanayiye yardım etmiştir. Hükümetler ayrıca yabancı ülkelerin ve hatta ana ülkenin kolonilerinin mamul malların üretiminde rekabet etmesine izin vererek alet ve sermaye ekipmanı ihracatını ve vasıflı işgücünün göçünü yasaklamıştır. Aynı zamanda, diplomatlar yabancı üreticileri kendi ülkelerine taşınmaya teşvik etmiştir (LaHaye, 2008: 3). Dış ticarete uygulanan bu kısıtlama ve düzenlemeler merkantilizme destek olan ve önünü açan politikalardan oluşmaktadır. Merkantilizmin sürdürülebilirliğinin sağlanması yönünde hükümetler üzerlerine düşen sorumlulukları ve uygulanması gereken yaptırımları uygulamışlardır.

Merkantilist düşüncede hükümetin ekonomik eylemlerin hepsinde tam bir denetimi arzu etmesinin kökeninde da bu menfaat birliği bulunmaktadır. Ticari kapitalizmdeki para babalarının kâr etmeleri ve zenginlik sağlamaları kolonilerden daha düşük maliyete elde ettikleri hammaddeleri kullanarak hem kolonilerde, hem de ulusal

ve çeşitli uluslararası piyasalarda olabilen en üst rakamlarla satmaları ile ilgilidir (Gençoğlu, 2013: 83). Burada esasen kastedilen hükümet ve ticaret eylemi gerçekleştiren tüccarların bir iş birliği yaparak, çift taraflı kazan-kazan politikasını izliyor olmalarıdır.

Ancak ne var ki merkantilizm, dış ticaret politikasında her ülkenin değerli madenleri biriktirmesi mümkün olmadığından dolayı varlığını uzun sürdürememiştir (Çulha, 2009: 63). Buradan da hareketle, merkantilizm uygulanan müeyyidelere, hükümetlerin vermiş oldukları desteğe ve çeşitli yasaklara rağmen uzun soluklu olamamasının nedenleri içerisinde diğer ülke faktörleri bulunmaktadır. Diğer ülkelerin de bu noktada başarılı ve bu sistemi sürdürülebilir kılması gerekmektedir. Tüm ulusların toplu olarak bu süreçlere hakim olması ve bu basamakları yerine getirmesi aynı zamanda da değerli madenleri biriktirmesi büyük önem arz ettiğinden ve bunların yaşama geçirilmesi sürdürülebilir olmadığından dolayı başarılı olunamamıştır.

1.2.1.2. Fizyokratist Yaklaşım

Fizyokrazi, Merkantilizme tepki olarak doğmuştur. Bu akımın kurucusu ve en önemli temsilcisi François Quesnay olup; diğer temsilciler Robert Jacques Turgot, Le Marquis de Mirabeau, Abbe Nicolas Baudeau ve Pierre Samuel du Pont de Nemours'tır. Fizyokratlar, sanayi ve ticaret yaparak net bir fazlalığın ortaya çıkmasının mümkün olamayacağını, üretken tek sektörün tarım olduğunu savunmuşlardır. Bu bağlamda bu görüşe göre tarım dışındaki diğer tüm sektörler verimsizdir. Fizyokratlara göre tek vergi sistemi olmalı, bu da tek üretken sektör olan tarımdan alınmalıdır. Bu doktrini savunanlar ekonominin doğal düzen içerisinde kendi kendini düzenleyebileceğini iddia ederler. "Laissez faire laissez passer", bir diğer ifadeyle "Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" ilkesini benimsemişlerdir (Bilgili, 2013: 72). Bu ilkenin doğal sonucu olarak devlet müdahalesine karşı çıkmışlardır. Dış ticarete kısır bir sektör sayılmasına karşın; serbest ticarete dayalı bir yaklaşım söz konusudur. Serbest ticareti savunmalarının altında yatan sebep ise, dış ticaretin kârlı ve verimli olmasından ziyade doğal düzen anlayışını benimsemiş olmalarıdır.

Fizyokratistler de merkantilizm de olduğu gibi servetin alt yapısına ulaşmayı hedeflemektedirler. Ancak merkantilizmde servet mübadeleyle elde edilirken, fizyokraside üretimden elde edildiği görüşü hakimdir. Merkantilizmde servetin

kökeninin para olduğu savunulurken, fizyokraside servetin kökeninin doğa yani tarımın olduğu görüşü savunulmaktadır. Fizyokratlar, merkantilizmde üzerinde en hassasiyetle durulan dış ticareti görmezden gelerek, ekonominin temelinde tarımı koymuşlardır (Öztürk, 2003:110). Fizyokratist görüşü savunan düşünürler tarımı her şeyin önüne koyarak adeta bunu her noktada bir amaç edinmişlerdir. Aralarında var olan bu kritik farklılık onları ayırma itmiştir.

Smith, Fizyokratik modelin altyapısını meydana getiren tarımın tek bir verimli piyasa olduğu düşüncesini başlarda kabul etmemiş olsa da daha sonra da Fizyokratların verimli olmayan (sterile) piyasalar şeklinde gördüğü ticaret ve sanayinin verimli sektörler olduğunu ifade etmiştir. Smith'in bu bakış açısını ekonomik düzendeki tüm piyasaları da içine alacak bir şekilde genelleştirme yapması, ekonominin siyaset üzerinden ilerlemesinde oldukça önemli bir basamak olmuştur. Fakat, Smith daha sonra bu düşüncesine rağmen, Fizyokratların düşüncesinin daha rasyonel olduğunu ve tarımın en üretken piyasa olduğu noktasında görüşünü değiştirmiştir (Kaymak, 2022: 12). Smith yapmış olduğu değerlendirmeler sonucunda ticaret ve sanayi piyasalarında da ihtiyaç duyulan tarım sektörünün etkisini görmüş olacaktır ki bu noktada bir görüş değişikliği yapmıştır.

Fizyokratlarda bulunan düşünce perspektifinde pozitif ve doğal yapının birliktelik arz etmesi, Fizyokratik idealin Kartezyen ve Platoncu öğelerine ışık yaktadır. Fizyokratların Kartezyen özelliği içerisinde doğal düzen, insan aklının mutlaklığı ve ebediyeti simgeleyen taraflarını övmektedir (Başaran, 2018: 57-58). Fizyokrazi akımının hakimiyet sürmesiyle birlikte, fizyokrazi okulu gibi çok büyük bir adım atılmış ve bu ekseninde önemli bir ilerleme kaydedilmiştir.

Fizyokrazi (1760-1780), XVIII. yüzyılın ikinci kısmında Merkantilizm'e tepki olarak Fransa'da meydana gelmiş olan fizyokraziye göre zenginliğin menba yalnızca toprak, yani tarımdır. Ekonomi ve ticaret sahasında iş görenlerin oranı, üretken olmadıkları (kısır) için, olabildiğince az tutulmalıdır. Özetle, üretken olan kısım çiftçiler olduğu için, çiftçilerin daha çok artık ürün oluşturabilmeleri adına bütün hukuki denetimlerin gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Fizyokrazi görüşünü savunanlara göre, üretken olarak ifade edilen emek, toprakla ilgilenen çiftçinin çabasının bir sonucudur (Güneş, 2009: 132). Fizyokrazi akımında en önem arz eden husus topraktır. Toprak

emeğin kökenidir. Toprağın işlenmesi kat kat fazlasıyla karşılığını vermekte ve bu yönüyle büyük oranda bir yarar sağlamaktadır.

1.2.1.3. Klasik Mutlak Üstünlük Teorisi

İktisat bilimine sistemli bir yaklaşım sunan Adam Smith, Merkantilistlerin tersine dünyadaki değerli kaynakların sabit olmadığını, iş bölümünün ve uzmanlaşmanın sonucu olarak kaynakların verimliliğinin artacağı düşüncesini savunmuştur (Özel, 2012: 286). Smith, uluslararası uzmanlaşmanın ve serbest ticaretin sağladığı faydaları “Mutlak Üstünlükler Teorisi” ile açıklamıştır. Bu bağlamda bir ülke, bir malı daha az maliyetle üretiyorsa o alanda uzmanlaşıp, o malı ihraç etmeli; üretimini pahalıya yaptığı malı ise ithal etmelidir (Saçık, 2009: 168). Kar zarar hesaplamalarına göre daha uygun bir maliyete mal edilen bir mal ya da hizmet ihraç edildiğinde o ülkeye ekonomik olarak katkı olacaktır. Yine bunun aksi olarak pahalıya mal olan bir ürün ise ithal edildiğinde daha uyguna geliyorsa yine söz konusu olan ülkeye ekonomik olarak destek olmuş olacaktır. Bu yönüyle hangi terimsel olarak üstünlük neredeyse buna yönelmek rasyonel olan bir karar olacaktır.

Mutlak Üstünlük Teorisi’ nde, serbest ticaret piyasasında, her ulusun ötekilerinden daha az giderle meydana getirdiği mutlak üretim noktasında üstünlüğe sahip olduğu mal ve hizmetleri uzmanlık ile üretmesi ve bu mal ve hizmetleri ihraç ederek, pahalıya üretilen ürünleri dışarıdan sağlaması ile dış ticaret refah düzeyinin yükseltilebileceği düşüncesi açığa çıkarılmıştır (Palaycıoğlu, 2018: 3). Mal ve hizmet üretim sürecinde düşük maliyet ve uzmanlık en esas noktalardandır. Bunun yanında pahalıya mal edilen ürünlerin dışarıdan ithal edilmesi esas mantığı teşkil etmektedir.

Bir ulus herhangi bir ürünü öteki ulusa kıyasla daha düşük bir giderle yani daha düşük kaynak ile meydana getirebiliyorsa, o ulustaki ürün öteki ulustaki ürüne karşı mutlak üstünlüğe sahip olmaktadır. Bu bir örnekle ifade edilecek olursa, elma üretimi gerçekleştiren A ve B ülkeleri değerlendirilirse. A ulusunun elma üreticiliği gerçekleştirmek için B ulusundan daha uygun iklime ve üretken personelleri olduğu düşünüldüğünde, A ülkesi bunların doğal bir sonucu olarak dönüm başına B’den daha az personel ile elma üretimini yapacak ve bu sayede daha fazla tüketiciye erişim sağlayabilecektir. Bu durumda A, elma üretim sürecinde B’ye karşı mutlak üstünlüğe sahip olacaktır (Topuz ve Coşkun, 2018: 683). Bu ifadeden de görüldüğü üzere herhangi

bir ülkenin doğal kaynak zenginliği ve konumunun sahip olduğu avantajlar ile üretim sürecinde diğer ülkelere göre avantajlı konuma geçebilmektedir. Bu da söz konusu olan ülkeye karşı mutlak üstünlük elde etmeye imkan vermektedir. Uzmanlaşmanın sağlanması ile üretim süreçlerinde produktivite artmış bu süreçten insanlar da yararlanmış ve ticaret teşvik edilme hakkını elde etmiştir.

Mutlak üstünlükler teorisinde "*kayıtsız şartsız kesinlik*" yoktur. Piyasada meydana gelen şartlarla birlikte farklılaşabilmektedir. Bu farklılık tarım ve doğal kaynaklarla ilişkili olarak mutlak üstünlükte daha yavaş, kazanılmış mutlak üstünlükte ise daha hızlıdır. Örnek verilecek olursa petrol ve doğal gaz bunlardan önce en kritik enerji kaynağı olan kömürü ve onun getirdiği avantajları kısmen azaltmıştır. Benzinle ilişkili içten yanmalı motorlar yerine lityum bataryalarının tercih edilmesi talepte ve bu nedenle başı çekme durumunda kayma meydana getirmektedir (Palaycıoğlu, 2018: 3). Piyasa eğilimlerinin çeşitli nedenlerden dolayı farklılık göstermesi, bir ürünün yerini başka bir ürünün alması mutlak üstünlükler teorisinde farklılık meydana getirmektedir. Değişen koşullara uyum sağlama süreci bu teoride mutlak bir geçerlilik olmadığını göstermektedir.

Mutlak Üstünlükler Kuramının öncüsü olan, Adam Smith'in Ulusların zenginliği isimli kitabında dış ticaret için yazmış olduğu bölümdür. Bu kuramı, iki ürün ve iki ulus ile açıklamak adeta bir gelenek olmuştur. X ulusu için ifade edilen tüm bu aşama Y ulusu için de geçerlilik göstermektedir. Sonucunda Adam Smith'in görüşlerine dayalı olan Mutlak Üstünlükler Kuramı esasen iki unsuru ön plana çıkarmaktadır (Görgün ve Adıgüzel, 2020: 78):

- a) Merkantilistlerin benimsediği gibi zenginlik olgusu sabit bir faktör değildir.
- b) Müdahalede bulunulmadığı sürece ihtisas ve ticaret zenginlik seviyesini yükseltir.

İki ulus arasında bir ulusun aynı üründe üretim yönünde avantaja sahip olması düşük maliyetle üretim ve uzmanlaşma ile meydana gelmektedir. Teoride temel olan emek unsurudur. Ülkenin iyi olduğu ürüne yönelerek aynı kaynak ve girdi ile daha düşük oranda üretim gerçekleştirdiği ürün üretimini diğer ülkeye bırakması asıl odak noktasıdır.

Bu teoride her ülke bir mal üretiminde üstündür ancak bir ülkenin iki mal ve iki ülkenin olduğu bir ekonomide iki malda da üstün olduğu duruma Smith açıklık getirmemiştir. David Ricardo bu durumda bile dış ticaretin iki ülke içinde kazançlı olacağını ortaya koymuştur (Parçalı, 2017: 23). Ülkelerin belirli ürün kategorilerinde üstünlük elde etmeleri dış ticaret açısından çeşitli pozitif sonuçları beraberinde getirir. Üstünlük kazandığı ürünler ile o ülkenin ihracat yapması birçok pozitif getiriye sağlayacaktır.

1.2.1.4. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

David Ricardo, Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi üzerinden yapmış olduğu çalışmada ülkelerin daha çok karşılaştırmalı olarak üstün olduğu sektörde üretim yapmalarını içeren ve hala geçerliliğini koruyan "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini" bulmuştur. Bu bağlamda mutlak üstünlükler teorisinin aksine, dış ticarete ülkeler için önemli olanın yalnızca mutlak olarak üstün olduğu ürünlerde uzmanlaşmanın olmadığını, başka bir ülkenin nispeten hangi üründe yüksek oranda üstünlüğe sahipse, o ülkenin o üründe uzmanlaşmaya gitmesi gerektiğini savunmaktadır (Oğuz, 2017: 65). Mutlak üstünlükler teorisi yaklaşımına benzer ancak daha spesifik ölçekte bir değerlendirme yapan bu yaklaşımda, bir ülkenin iyi olduğu ürüne odaklanması temel noktadır. Esasen burada dikkat edilmesi gereken nokta, alternatiflerinden daha üstün konumda olan bir ürünü ayrıştırarak onu çoğaltmak ve onu iyi bir konuma getirmek hedef olmalıdır.

Uluslararası ticaretin ilk teorisi olan Mutlak Üstünlükler Teorisi, Adam Smith tarafından ortaya konmuştur. Smith, ulusların daha uygun bir fiyata ürettikleri malların ihracatını gerçekleştirmelerini, daha pahalıya ürettiklerini ise ithal etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Birinci grup teorilerden olan KÜT, en eski uluslararası ticaret teorilerinden biridir (Erkan vd., 2015: 71). Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ve mutlak üstünlükler teorisinin ortak noktasında; ülke hangi üründe iyiyse onun üretimini ve ihracatını daha çok yapması gerekliliğine dair bir görüş bulunmaktadır. Zira burada söz konusu olan ülke alternatiflerine kıyasla hem maliyet olarak hem de kapasite olarak hangisine yönelip bu noktada daha üretken ve etkili olup bunun da karşılığını alıyorsa bu tarafta ihracat yapmalı ve ticarete bu yönüyle katkı olmalıdır.

David Ricardo'nun "Politik Ekonomi ve Vergilendirmenin Temel İlkeleri" adlı eseri 1817 yılından bu yana karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin ve dış ticaret teorilerinin yapı taşı olma özelliğini korur. Buna göre modern dış ticaret teorilerinin kökünde karşılaştırmalı üstünlükler teorisi yatar. Bu bağlamda, dış ticaret şartlarında ülkeler daha verimli oldukları malları üretme konusunda uzmanlaşmalıdırlar (Neary, 2009: 221). Ülkelerin iyi oldukları ürünleri üretme ve bunlara kanallandırmaya yolunda attıkları ve atacakları her adım hem kendi ülkelerine hem de tüm dünya için büyük katkılar sağlayacak ve verimliliği arttıracaktır. Hangi ülkenin neyi üretmesi gerektiğini bilmesi ve bunun üzerine giderek ülkelerin bunlara yoğunlaşması onları hem ayıştıracak hem de teorisinin adında da yer aldığı gibi üstünlük getirecektir.

Bu doktrin bütün ülkeler için geçerlidir. Bütün mallarda diğer ülkelere göre verimliliği düşük olan bir ülke olduğunu düşünelim. Bu ülkede bazı mallarda göreceli verim düşüklüğünün daha fazla olduğu mallar olabilir. Bu durumda bu ülke çok verimsiz olduğu malları dışarıdan ithal ederek, göreceli olarak daha az verimli olduğu malları üretmek için kaynaklarını en etkin biçimde değerlendirmelidir. Böylece bütün ülkeler karşılaştırmalı üstünlükler teorisine uygun hareket ederek kıt kaynaklarını en optimal şekilde kullanmış ve ekonomik olarak da refahlarını en üst seviyeye çıkarmış olurlar (Seyidoğlu, 2013: 41). Hükümetlerin kendi zayıf ve üstün oldukları tarafları bilmeleri rekabet sürecinde de bir avantaj sağlayacaktır. İş gücünün daha verimli kullanılması ile daha etkili sonuçlar alınacaktır. Bu sayede de ülke genelinde daha üst bir refah ortamı oluşturulmuş olacaktır.

Teori daha çok; bir ulusun neden spesifik bir mal ve hizmet sınıfının ihracatında uzmanlaşmasını ve diğerlerini ithal etmesi gerekliliğine parmak basmıştır. Ricardo' nun KÜT' ye göre, bir ulus ticaret ortaklarına kıyasla nispi olarak uygun bir birim maliyetle üretebildiği malları ihraç etmeli, nispi olarak daha pahalı bir rakama üretebildiklerini de ithal etmelidir. Bu süreçte, dış ticaretten elde edilen kazançlar ülke refahını tavan noktaya çıkaracak, ve serbest ticaret aracılığıyla dünya ekonomik refahında da yükselişe imkan verecektir (Erkan vd., 2015: 71). Açıklamasından da anlaşılacağı üzere üretimi uygun fiyata mal edilen ürünlerin dış ticareti gerçekleştirildiğinde ülke ekonomisine maksimum bir fayda sağlanacak olup, pahalıya mal edilen ürünlerin dışarıdan ithal edilmesi ile de spesifik olarak bir ülkenin üretim hacmine olumlu etki yansıyacaktır. Bununla beraber tüm ülkelerin bu şekilde bir yaklaşımı benimsediği düşünülürken

dünya çapında ihracat ve ithalat süreçlerinde her ülke için ayrı ayrı oldukça pozitif sonuçlar elde edilecektir.

Karşılaştırmalı üstünlükler, bir ulusun daha çok üretmiş olduğu bir üründen, öteki ürünlere nazaran daha fazla bir prodüktivite (düşük oranda maliyet) sağlaması durumunda, etkinliğe sahip olduğu bu üründe uzmanlık geliştirmesi ve nispi olarak pahalıya üretmiş olduğu ürünleri başka uluslardan ithal etmesinin gerekli olduğunu savunan bir kuramdır (Topuz ve Coşkun, 2018: 678). Ülkenin ürün kapasitesi olarak yetkin durumda olduğu durumlarda bu anlamda bir verimlilik artışı olacağı söz konusudur. Ancak emek ve emek verimliliğinin üretim süreçlerinde düşük bir düzeyde seyretmesi diğer üretim faktörlerinin de bu kurama girmesi noktasında itici bir unsur olacaktır. Burada uzmanlık geliştirme hususu büyük önem arz etmektedir.

Bu modelin temel sorunu ülkeler arasında emek üretkenliği farklılıklarının kaynağını açıklayamamasıdır. Kullanılan sermaye miktarının emek verimliliğini önemli ölçüde etkileyici olarak düşünecek olursak bu modelin yetersizlikleri kendiliğinden ortaya çıkmakta ve emeğin yanında diğer üretim faktörlerinin de modele girmesi kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca modelin ampirik uygulamaları da zayıf kalmıştır (Parçalı, 2017: 24; Tuncer, 2001: 29). Modelin olumlu tarafları olduğu kadar olumsuz yanları da bulunmaktadır. Bu yönüyle ele alındığında olumlu ve olumsuz yönler karşılaştırılarak üstün gelen taraf değerlendirilerek bir seçim yapılmalı ve uygulanmalıdır.

1.2.1.5. Donanım-Faktör Teorisi

Faktör donanım teorisi, Ricardo tarafından oluşturulan karşılaştırmalı mutlak üstünlükler teorisinin eksikliklerini gidermek amacıyla ortaya atılmıştır. Diğer bir ifadeyle bu teoriyi oluşturanların adıyla Hecksher-Ohlin (H-O) teorisidir. Bu teoriye göre bir ülke hangi üretim faktörü açısından zenginse, üretimi o faktörü daha fazla kullanma imkânı veren mallarda karşılaştırmalı üstünlük kazanmış olur (Seyidoğlu, 2009: 43). Ülkenin üretimde hangi sahada ve sektörde iyi olduğunu bilmesi onu öne çıkaran bir özelliğidir. Bunu bilerek ve buna uygun olarak üretimini yapan ve bu süreci doğru yöneten ülke bu noktada başarılı olur.

Faktör donanım teorisinde ülkeler arasındaki mukayeseli üstünlüğünü iş gücü, yeni icat kabiliyeti, doğal kaynak zenginliği ve üretim faktörlerinin görece fazlalığı

olarak kendisini göstermektedir. Hecksher ve Ohlin'e göre dış ticaret, ülkelerin farklı faktör zenginliğine sahip olmaları, emek ve sermaye faktörlerinin farklılıkları nedeninden ötürü yapılmaktadır. Buna göre gelişmiş ülkelerin daha fazla emeğe ihtiyacı varken; gelişmekte olan ülkeler sermayeye ihtiyaç duyarlar. Bu bağlamda bir ülkede hangi faktör zenginliği diğerine göre daha fazla ise o ürünün üretiminde uzmanlaşmak ve o ürünü ihraç etmek yararlı olur (Dücan, 2015: 53). Uzmanlaşmak Donanım-Faktör Teorisi'nin temel bileşenidir. Ülkeler iyi oldukları ürünler konusunda uzmanlaşmaya gitmeli ve bu süreci iyi yöneterek ihraç yapabilir konuma kendilerini getirmelidir. İhracatın yapılması ve bunun sürdürülebilir olması için gerekli olan adımların doğru olarak atılması oldukça önem arz etmektedir.

Faktör donanım teorisinden 3 farklı teori meydana gelmiştir. Birincisi, faktör fiyatları arasında ortaya çıkan farklılığın azalacağını ifade eden Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teorisi'dir. Bu açıdan uluslararası faktör fiyatlarının eşitlenmesi, faktör fiyatlarının hareketliliğinden ziyade serbest ticarettir. Ülkelerin serbest ticaret ve uzmanlaşması ile sahip oldukları fazla miktardaki faktörlerin yoğunlukla kullanılmış olduğu sahalarda üretim miktarlarını arttıracaklarından, söz konusu bu faktör fiyatlarında artış olacak, diğer taraftan ise kıt olan faktöre talep düşecektir. Bu durum ülkeler arasındaki fiyatların eşitlenmesine neden olacaktır. Bir diğer yaklaşım ise serbest uluslararası ticaretin bütün ülkelerin faydasına olduğu, korumacılık ilkesinin ise bütün devletlerin zararına olduğu fikrini eleştiren Stolper-Samuelson yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre ülkelerin faktör yoğunlukları ve dış ticaret politikaları gelir dağılımı ve ülkenin refahı üzerinde etkili olacağından serbest ticaretin; ancak ülkedeki bol miktarda faktöre sahip olan kitlenin yararına iken, korumacılığın ise kıt faktör sahiplerinin yararına olacağı görüşü savunulmuştur. Son yaklaşım olan Rybczynski teorisine göre ise bir faktörün arzı artarsa; o faktörü kullanan malın üretimi artar, ancak diğer malın üretimi düşer (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200).

H-O modeli ilk kez 1953 yılında Leontief tarafından test edilmiştir. Leontief, ABD ekonomisi için oluşturduğu input-output çıktısını kullanarak ABD'nin dış ticaretinde kullanılan emek ve sermaye miktarını 1947 yılı için tahmin etmiş ve ABD'nin ihracatının ithalatından daha az sermaye yoğun şekilde biçimlendiğine dair bir sonuç elde etmiştir (Baldwin, 2008: 128). İhracat ve ithalat oranlarına ulaşılması ülkelere bu süreçlerde nasıl bir yol haritası takip etmeleri gerektiğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular değerlendirilerek sonraki sene planlanmalı ve bu sürecin yönetilmesinde gerekli olan basamaklar takip edilmelidir.

1.2.2. Modern (Firma Temelli) Teoriler

Firma temelli teoriler çokuluslu şirketlerin büyümesiyle gelişme göstermiştir. Ülkelere dayalı klasik teoriler, çok uluslu şirketlerin ya da aynı sektörde üretim yapan iki ülke arasındaki ticareti ifade eden sanayinin genişlemesine yeterince hitap edememiştir. Örnek olarak Japonya ürettiği otomobilleri Almanya'ya ihraç ederken, Almanya'dan da başka otomobilleri ithal etmektedir. Ülke temelli klasik teorilerin aksine, firma temelli modern teoriler, marka ve müşteri sadakati, teknoloji ve kalite dâhil olmak üzere diğer ürün ve hizmet faktörlerini ticaret akışlarının anlaşılmasına dâhil etmektedir (Dücan, 2015: 54). Modern temelli teoriler içerisinde şirketlerin kalıcı olmasını sağlamak adına çeşitli dinamikler bulunmaktadır. Bunu sağlayan şirketler geleceğe dönük olarak başarı gösterebilmektedir. Bu yönüyle bu unsurlar kritik önem arz etmektedir.

Son zamanlarda güncel dış ticaret teorileri de ortaya atılmıştır. Bu teorilerin önde gelenleri; tercihlerde benzerlik teorisi, ürün döngüsü teorisi, küresel stratejik rekabet teorisi, Porter'ın rekabetçi üstünlükler teorisi olarak sayılabilir. Bu teoriler modern veya firma temelli ticaret teorileri olarak da ifade edilebilmektedir (Huang ve Yue, 2017). Dış ticaretin gerçekleştirilmesi süreci çeşitli basamaklara ayrılmaktadır. Bu basamaklardan uygun olanıyla her ülke kendi sürecini başlatır. Bu yönüyle bir ülkedeki hükümet o ülkenin neye ihtiyacı varsa ona doğru yönelerek eksiklerini kapatmalı ve süreci takip etmelidir.

1.2.2.1. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Tercihlerde benzerlik hipotezi, 1961 yılında Staffan Burenstam Linder tarafından literatüre sunulmuştur. Dış ticaret teorisinde talep faktörüne Linder, öncelikli olarak değinen iktisatçılardandır. Linder teorisi, bütünüyle arz etkenleri ile ilişkili olan faktör donatımı teoreminin yerine geçmiştir. Linder, tercihlerde benzerlik teorisinin sürecini şöyle açıklamıştır: Sanayi ürünleri ticareti, daha çok benzer seçimlerde ve gelir seviyesinde olan ülkeler içinde konsantre olmaktadır. Farklı bir söyleyiş ile beğenileri

birbirine yakın olan uluslar içinde daha hareketli ticaret ilişkileri geliştirmektedir. Bu yönüyle tercihlerde benzerlik teorisi, birliktelik arz etmeyen, beğenilerin ve ölçek ekonomilerinin önemli olduğu sanayi ürünleri ticaretini açıklık getirmektedir. Teoride taleplerin veya tercihlerin benzerliğini ölçümlemede ulusların kişi başına düşen milli gelir düzeyleri tercih edilmiştir (Atik, 2022: 36). Bireylerin gelir düzeyleri ile talep arasındaki ilişkinin doğru orantılı olması, gelirleri yine bu noktada benzerlik arz eden ulusların mal ve hizmet noktasındaki taleplerinin benzerlik arz etmesi bu teoride esastır.

Tüketiciler herhangi bir ürün tercihi yaparken alacakları şey hakkında ön bilgi sahibi olmak isterler. Ürünün menşei, insanlar gözündeki konumu ve üretildiği yerin özellikleri insanların tercihlerine etki etmektedir.

1.2.2.2. Ürün Döngüsü Teorisi

Hymer'ın yaptığı araştırmanın akabinde işletmelerin gerçekleştirdiği uluslararası yatırımlarla alakalı çok sayıda araştırma meydana gelmiştir. Bu hususu Vernon (1966), Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi ile değerlendirmiştir. Bu teoride, üretim sürecinde dört basamak vardır: Bunlar; inovasyon, büyüme, olgunluk ve düşüş basamaklarıdır. Bir ulus içinde üretim giderleri ve üretim talebi zaman içerisinde farklılaştığından ve çeşitli uluslarda farklılık arz ettiğinden, direkt yabancı yatırım süreci ürün yaşam döngüsünün çeşitli basamakları ile ilişkili olarak seçilir (Bozdağlıoğlu ve Özpınar, 2011: 12). Üretim süreçleriyle birlikte ürün üretim süreci çeşitli adımlardan geçmektedir. Ürün yaşam döngüsü üretim sürecinin daha nitelikli bir süreçten oluşması için meydana getirilmiş bir döngüdür. Ürünlerin piyasa sürülmesinden itibaren olağan süreçte geçirdiği aşamalar talep zincirinin temelini teşkil etmektedir. İlk başta talep edilen ürün büyür, olgunluk düzeyine ulaşır ve sonucunda ihtiyaçlar karşılandığında düşüş aşamasına geçer. Bu üretim sürecinin doğal işleyişini teşkil eder.

Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi, dünya çapında meydana gelen var olan yenilik ve üretim ticaret teorilerini açıklama konusunda yeterli değildir. Örneğin, küresel şirketler, yüksek vasıflı işgücü ve ekipmanın genellikle ucuz olduğu yükselen pazarlarda araştırma ve geliştirme yürütüyor. Ar-Ge genellikle ilk ürün aşaması veya yeni ürün aşaması ile ilişkilendirilir. Bu nedenle ürünler ilk olarak kendi ülkesinde tamamlanmış olsa da Hindistan ve Çin gibi gelişmekte olan ülkelerde üretimler yapılmaktadır. Bu pazar ülkeleri hem yüksek vasıflı işgücü hem de yeni araştırma olanakları

sunmaktadırlar. Bu durum küresel firmalar için oldukça önemli bir avantaj sağlamaktadır (Jian vd., 2017: 486). Ar-ge faaliyetlerinin gelişmekte olan ülkelerde yapılması ile hem kalifiye hizmet hem de yeni çalışma alanları konusunda olumlu imkanlar sunmaktadır. Bu yönüyle de gelişmekte olan ülkeler sağladığı imkanlarından dolayı tercih edilmektedir.

Jian vd.'ne (2017) göre üretim sürecinin ilk basamağında, ABD çok-uluslu işletmeleri direkt bir yabancı yatırım olmadan, sadece ABD'de iç tüketime dair farklı ve lider ürünleri üretme meylindeydi. Üretim sürecinin arda kalan aşaması yabancı sektöre ihraç edilmekteydi. Üretilen ürünler büyüme basamağına doğru geçtikçe ve talep oranında yükseliş meydana geldikçe ABD çok-uluslu işletmeleri direkt yabancı yatırım gerçekleştirirler. Lokal piyasa tüketiminden farklı olarak üretimin bir bölümü ABD ve farklı yabancı sektörlere ihraç edilir. Bu sebeple ABD ve diğer gelişmiş uluslar ihracatçı bir durumdan ithalatçı duruma geçiş gösterirler (Bozdağlıoğlu ve Özpınar, 2011: 13). Üretim süreçlerinde olgunlaşma basamağına gelmiş olan ürünler standart ürün üretme kapasitesindedirler. Böyle bir durumda ülkeler standartlaşmış ürünlerini üretmek için düşük maliyetle bunları üretebilecekleri ülkelere doğru kaymaktadırlar.

1.2.2.3. Küresel Stratejik Rekabet Teorisi

Küresel rekabet gücünü hazırlayan etmenler arasında belki en önemlisi dinamik ve üretken kurumsal bir alt yapının varlığıdır. Bunu sağlamanın en kestirme yolu, güçlü bir sermayeye sahip olmaktır. Bunu besleyen temel kaynaklar ise toplumsal tasarruflardır. Gelişmekte olan ülkelerin en büyük zorluğu, doyulmamış ihtiyaçların çokluğu ve marjinal tüketim eğiliminin yüksek olması nedeniyle yeterli tasarrufun yapılamamasıdır. Bundan dolayı bazı ülkeler, güçlü bir sermaye yapısına her zaman sahip olamayabilirler. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile birlikte üretim ve istihdam artmakta, ekonomi büyümekte ve ulusal gelir çoğalmaktadır. “Üstelik bu gelişme toplumsal tasarrufların artmasına ve teknoloji transferine neden olabilmektedir. Ancak yabancı firmaların bir ülkede dolaysız dış yatırım yapmasının bazı temel nedenleri bulunmaktadır ve bu nedenleri şöyle sıralamak mümkündür” (Karabıçak, 2009: 143):

- a) Ham madde kaynaklarına yakınlık,
- b) Eylemlerin birleştirilmesi arzusu,

c) İletilemeyen veya iletilmesinde problem olarak görülen birtakım bilgi ve tecrübelerin elde tutulması düşüncesi

- ç) Ticari unvanın ve sırların korunma altına alınması,
- d) Ticari unvandan faydalanma,
- e) İthalatçı şirketlerin koymuş olduğu sınırlamalardan geri durma,
- f) Yurtiçinde var olan kotalardan kurtulma,
- g) Üretimde esneklik,
- ğ) Tüketicileri takip etme,
- h) Yatırım faaliyetlerini uluslararası olarak çeşitlendirmek,
- i) Ucuz faktör tercihi,
- ı) Yabancı teknoloji tercihi,
- j) Monopol fırsatından faydalanma
- k) Bir üründe yaşam süreci hipotezidir.

Bu modelde işletmeler var oldukları piyasada global olarak rekabet içerisindeyler. Bu noktada ülkelerin başarı sağlayabilmeleri için rekabet noktasında bir üstünlük sağlamaları gerekmektedir. Dolaysız iş yatımı gerçekleştirmek için yukarıda maddeler halinde yazılmış olan adımlar söz konusudur. Bu maddeler yabancı sermaye yatırımı yapmayı destekleyen başlıklardır. Yabancı sermaye yatırımı ile üretim artış göstermekte, ekonomi büyümekte bunun bir sonucu olarak da ulusal gelir artmaktadır. Bu sayede küresel rekabet stratejisi ülkesine birçok noktada fayda sağlamaktadır.

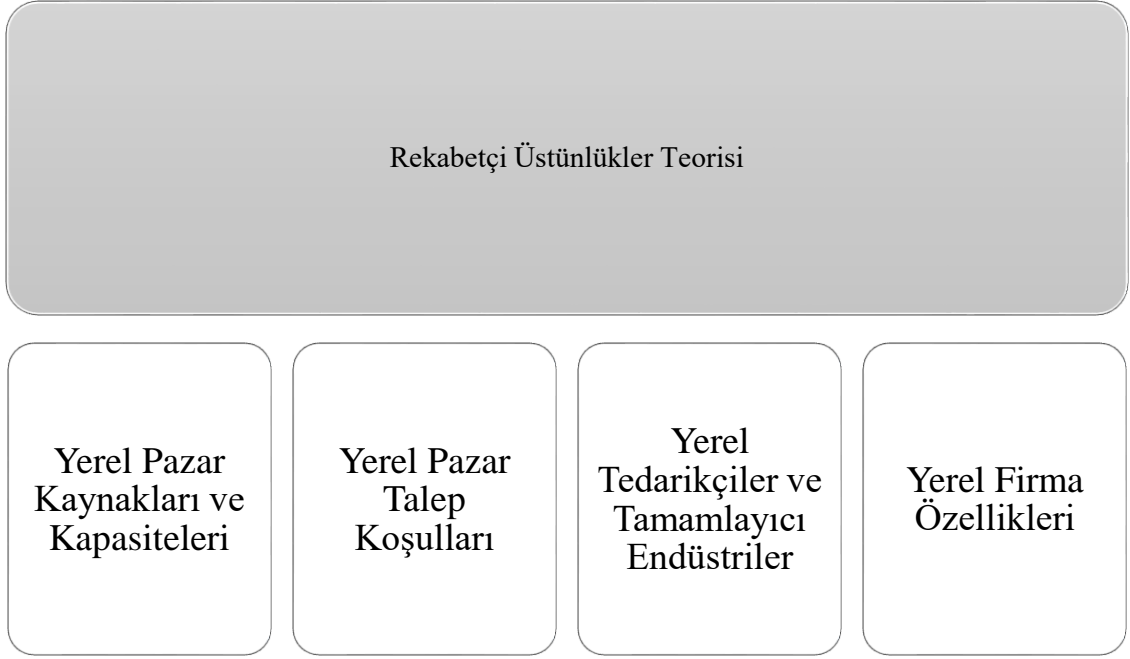
1.2.2.4. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi

Uluslararası ticaret teorisinin daha da geliştirilmesi sürecinde, Michael Porter 1990 yılında yerel rekabet avantajını açıklamak için yeni bir model geliştirdi. Bu teoriye göre, bir ülkenin bir endüstrideki rekabet gücü, endüstrinin yenilik yapma ve modernleşme yeteneğine bağlıdır. Bu teori, bazı ülkelerin belirli bir sektörde neden daha rekabetçi olduğunu açıklama konusuna odaklanmıştır. Teoriyi açıklamak için Porter, birbirine bağladığı dört belirleyiciyi tanımlamaktadır. Bu dört belirleyici:

- a) Yerel Pazar kaynakları ve kapasiteleri

- b) Yerel Pazar talep koşulları
- c) Yerel tedarikçiler ve tamamlayıcı endüstriler
- d) Yerel firma özellikleri

Olmak üzere sıralanmıştır (Jian vd., 2017: 488). Bu belirleyiciler Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi Belirleyicileri

a. Yerel pazar kaynakları ve Kapasiteleri (faktör koşulları): Faktör koşulları temel ve gelişmiş başlıkları altında ikiye bölünmektedir. Temel faktörler “*vasıfsız işgücü, hammadde ve doğal kaynaklar*” gibi üretim sürecinde yeni yatırım istemeyecek öğeleri kapsamaktadır (Arıç, 2013: 92). Temel faktörler genişletilerek gelişmiş faktör koşulları oluşturulmuştur.

Porter, bir ülkenin kaynaklarını (doğal kaynaklar ve işgücü) o ülkenin hangi ürünleri ithal edeceğini veya ihraç edeceğini belirlemede anahtar faktörler olarak ifade etmiştir. Bu temel faktörlere kalifiye emek, eğitim, teknoloji ve altyapı yatırımları olarak tanımladığı yeni bir gelişmiş faktörler listesi eklemiştir. Bu gelişmiş faktörleri bir ülkeye sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayacağını vurgulamıştır (Jian vd, 2017: 489). Genişletilmiş faktör koşulları ile rakip firmalara karşı süreklilik arz edecek şekilde bir rekabet avantajı elde edilir bu sayede diğer firmalara karşı bu yarışta bir adım önde

başlanmış olur.

b. Yerel Pazar Talep Koşulları: Ulusun daha çok ilgi gösterdiği endüstrilerde meydana getirilen mal ve hizmetlere yönelik olarak o ulusun halkının değerlendirildiği bu basamakta yerel müşteri ve tüketicilerin değerinin üzerinde durulmaktadır. Bu noktada değerlendirilen yerel sektörün hacminden ziyade yerel talebin niteliğidir. Farklı ya da ileriye dönük ürünlere yönelmiş olan farkındalıklı yerel müşteri ve tüketici konumundaki kişiler, endüstrilerin ortaya çıkan bu talebi karşılayabilmesi adına yenilikçi ve yaratıcı oldukları için uluslararası platformda üstün standartlardaki ürünlerin yeni düzende rekabet avantajına sahip olmasına imkan verebilirler (Gökmenoğlu vd., 2012: 13). Müşterilere verilen değer ile birlikte bu noktada onların ilgi gösterdikleri ve talep ettikleri ürün ve hizmetlere olan yönelimin önemli olduğu vurgulanmaktadır.

c. Yerel Tedarikçiler ve Tamamlayıcı Endüstriler: İlgili endüstriler, şirketlerin rekabet halinde ve değer zinciri ekseninde birlikte olmaları ve herhangi bir ürünün üretim aşamasının spesifik süreçlerinde bulunmalarıyla belirlenmektedir. Üretim eylemlerinin paylaşımı çerçevesinde; teknolojinin ilerletilmesinde, üretimin gerçekleştirilmesinde, dağıtımın yapılmasında, pazarlama ve satış sonrası hizmetlerde çeşitli şirketlerin eyleme geçmeleri söz konusudur (Ariç, 2013: 92). Mal ve hizmetlerin üretim süreçlerinin akabinde gerçekleşecek her basamak için ilgili işletmelerin faaliyetleri bu maddenin en önemli sürecidir.

Ulusal çaptaki avantajın bir diğer özelliği ise, ulusun derinleştiği endüstri ile ilgisi olan ve bu endüstriye destekte bulunan uluslararası rekabet gücünde olan yerel endüstrilerin olmasıdır. Söz konusu olan bu destekleyici ve ana endüstri ile ilişkili olan *yerel endüstriler/tedarikçiler, ana endüstriye maliyet-etkin, hızlı ve öncelikli girdi sağlayarak üstünlük oluşturabilirler* (Gökmenoğlu vd., 2012: 13).

d. Yerel Firma Özellikleri: Yerel firma özellikleri arasında firma stratejisi, endüstri yapısı ve sanayi rekabeti bulunmaktadır. Yerel strateji bir firmanın rekabet gücünü etkiler. Yerel firmalar arasında sağlıklı bir rekabet düzeyi, yenilikçiliği ve rekabetçiliği teşvik edecektir (Jian vd., 2017: 490). Yerel firma özellikleri kapsamında, rekabet esastır. Rekabet aracılığıyla yenilik ve yaratıcılık meydana gelecektir.

1.3. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Dış ticaret politikasının başlıca amaçları; ulusal anlamda dış ödemeler dengesizliğinin ortadan kaldırılması, dış ticarete rekabet edebilirliğin ve iktisadi istikrarın sağlanması ile istihdam yaratılmasıdır. Ayrıca piyasa aksaklıklarının ortadan kaldırılması, kamusal gelir sağlanması ve monopol pazar gücünün oluşturulması da dış ticaret politikalarının amaçları arasında yer almaktadır.

Dış ticaret politikası amaçlarına erişmek adına ulusların tercih ettiği çok sayıda araç vardır. Gümrük tarifeleri, bahsi geçen bu araçların başını çekse de; şu anda yerini tarife dışında olan engellere bırakmıştır. Tarifeler, “Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), ekonomik bütünleşmeler ve ticaret anlaşmaları” ekseninde seneler içerisinde düşmüş; fakat, tarifeler düşerken tarife dışı bariyerler yükselişe geçmiştir. Bunun meydana gelmesine, tarifelerin koşullarla ilişkili olması ve tarife-dışı engeller hususunda bir netlik bulunmamasının neden olduğu söylenebilir. Zira tarifeler, açıklanabilir, saydam ve bütün uluslar açısından ulaşılabilir olduğu halde; tarife dışı bariyerlerin açıklanması ya da kategorize edilmesi oldukça zordur ve bu nedenle saydam değildirler (Keşap ve Sandalcılar, 2021: 263). Tarifelerin ilişkili olduğu birçok faktör nedeniyle tam anlamıyla söz konusu olan engel ve bariyerlerin açıklanması kolay değildir. Tarifelerin sahip olduğu bu önem nedeniyle söz konusu engellerin açıklığa kavuşturulması esastır.

Dış ticaret politikası, hükümet tarafından ülkenin direkt olarak dış ticaret akımlarına müdahale etmek, teşvik etmek ve bu işlemlerin işleyiş metotlarını düzenlemek için alınmış olan bir takım sınıflandırma işlemlerini ifade eder. “Hükümetler sadece mallar üzerinde değil, ayrıca ülkenin diğer faktörleri (emek, sermaye, teknoloji) üzerine de müdahalelerde bulunabilir. Bu müdahaleler uluslararası ekonomi politikası olarak nitelendirilse de müdahaleler daha çok dış ticaret üzerinde olduğu için pratikte “dış ticaret politikası” olarak adlandırılır” (Seyidoğlu, 2013: 48). Dış ticaret politikasına yönelik olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin tümü bu sürecin iyileştirilmesi ve verimliliğinin artırılması için yapılmaktadır. Bu süreçte atılacak tüm adımlar belirli bir yol haritası dahilinde yapılmaktadır. Önemli olan nokta getirilmiş olan kurallara uyum gösterme ve eksiksiz bir şekilde yerine getirme hususudur.

Dış ticaret politikasına bakıldığında serbest ve koruyucu dış ticaret politikası olarak kategorize edildiği görülmektedir. Temelini klasik dış ticaret teorisinden alan serbest dış ticaret politikası özellikle Batı Avrupa ve İngiltere gibi ülkelerde sanayi

devrimi sonrasında kullanılmıştır. Almanya'ya bakıldığında sanayi devrimine biraz daha geç adapte olduğu için özellikle korumacı politikalarına gelişmekte olan ülkeler ile beraber devam etmiştir. Dış ticaret politikası denildiğinde günümüzde anlaşılan anlamına baktığımızda ise korumacı politikalar ön planda olmaktadır (Dinler, 2013: 49). Korumacı politikalar sayesinde ülkelerin yüz yüze gelebilecekleri birtakım negatif koşulların ve süreçlerin üstesinden gelinme noktasında ilerleme kaydedilmiştir. Bu vesileyle olması muhtemel olumsuz durumlar önceden tespit edilmiş ve önüne geçme noktasında prosesler hayata geçirilmiştir.

1.4. Dış Ödemeler Dengesizliğinin Ortadan Kaldırılması

Ulusal ekonomi açısından ödemeler bilançosu dengesinde bir açık söz konusu olduğunda bunun bir takım negatif etkileri bulunmaktadır. Dış açık veren ülkelerin döviz rezervleri sıkıntıya girebilir. “Bu nedenle dış ticaret politikası oluşturulurken, döviz getirisi daha fazla olan işlemlerin teşvik edilmesi; tam tersi durumunda döviz gideri fazla olan işlemlerde kısıtlamalar yapılan politikalar oluşturulur” (Seyidoğlu, 2013: 52). Bu noktada getirilen kısıtlamalarla esasen dış ticaret ülke lehine olacak şekilde programlanmaktadır. Bunun yapılması noktasında baştan oluşturulmuş kriterler, oranlar ve ihracat hacimleri bulunmaktadır. Belirlenen oranlara karşın bir uyumsuzluk ve olumsuzluk meydana geldiğinde bu kurallara uyulanarak devam etmek ya da baştan risk ve tehditlerin görülüp alınması gereken önlemlerin alınması esastır.

Dış ödemeler dengesi açısından Türkiye ele alındığında mal dengesinde ithalat miktarının ihracat miktarını daima ve yüksek bir fark oluşturarak aşması sebebiyle, yüksek oranda açık verdiği görülmektedir. Bu açık gelir dengesine olumsuz olarak yansımaktadır. Buna karşılık hizmetler dengesi olumlu katkı sunarak açığın düşmesini sağlamaktadır. “Cari hesapta meydana gelen açığın dengelenmesi ya da bir diğer ifadeyle finans hesabının ağırlığını portföy hesabı ve diğer yatırımlar çekmektedir. Ayrıca Türkiye için doğrudan yatırımlar belli bir miktarı çoğunlukla aşmamakta ve net hata ölçüm hatalarının ötesinde bir büyüklük taşımaktadırlar” (Eğilmez, 2014: 1). Dış ödemeler dengesinin belirlenen kurallar dahilinde bir temele oturtulması bu noktada önem arz etmektedir. Cari açık olduğu takdirde söz konusu ülke hedeflediği ya da yapmak istediği ihracata ulaşma noktasında noksan kalacak ve bu yönüyle de kendisine ket vurmuş olacaktır. Bu nedenle burada cari açığa hassasiyetle yaklaşarak minimumda

tutabilme mümkünse de hiç olmamasına imkan verecek yaklaşımlarda olmalı ve davranışlarda bulunulmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde yeni kurulan sanayiler, gelişmiş ülkelerin teknoloji, yetiştirilmiş eleman, tesis kapasitesi, pazarlama gibi belli bir seviyeye gelen endüstrileri ile rekabet etmesi pek mümkün değildir. “Bu nedenle gelişmemiş bir sanayisi olan ekonomiler, gelişmiş ülkelerin sanayileri ile rekabet edecek standarda gelinceye kadar onları koruma altına almak zorundadırlar. Bu koruyucu önlem dış ticaret politikasında “Bebek endüstri tezi” olarak adlandırılır” (Dinler, 2013: 153). Gelişmekte olan bir sanayiye sahip olan ülkeler atacakları adımlarda temkinli hareket etmek durumundadırlar. Bu noktada ilerledikleri süreçleri takip ederek bu seviyeyi düşürmeden daha ileri noktaya adım atmayı hedeflemelidirler. Bunu gerçekleştirmek için gelişmiş olan ülkelerin sanayilerini kendilerine örnek olarak buna göre bir yol haritası çizip bu yolda istikrarlı bir şekilde devam etmelidirler.

1.4.1. Dış Ticarete Rekabet Edebilirlik

Türkiye'nin 1996-1999 dönemlerine ilişkin rekabet gücü, AB aday ülkeleri ile kıyaslandığında emek yoğun mal ihracatı kapsamında karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir (Coşkun, 2014: 4). “1993-2002 yılları için genel olarak incelendiğinde Türkiye'nin rekabet gücünü gümrük birliğinin genel anlamda olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Fakat Türkiye'nin yüksek teknoloji ve AR-GE yoğun ürünler ile, sermaye yoğunluklu ve ara teknoloji mallarında ortaya çıkan rekabet gücünü olumsuz yönde etkilediği görülmektedir” (Dinler, 2013: 161). 2004-2011 yılları arasında Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan dış ticaretinde rekabet gücünün kaynağı olarak tekstil sektörünün öne çıktığı görülmektedir. Bu dönemde Avrupa Birliği ülkelerine karşı Türkiye'nin rekabet avantajı elde ettiği bu avantajın maksimum düzeyine ise 2011 yılında ulaşıldığı görülmektedir (Altıntaş ve Akpolat, 2013: 116). Atılması gereken adımlar atıldığında ve süreç istikrarlı bir şekilde takip edildiğinde başarı bunu takip eden bir sonuç olarak burada elde edilmiştir. Bunun korunması ve daha iyisine ulaşılması için yeni hedefler belirleyerek ve standartlar oluşturarak yeni başarılarla doğru ilerlemek yeni bir hedef olmalıdır.

Bu rekabet avantajı ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Nihai olarak Türkiye'nin rekabet gücünde artış meydana gelebilmesi uzmanlaşma ile mümkündür.

Ayrıca işgücünde verimliliğin artırılması, işgücünün eğitilerek, işgücünde verimin artırılması ile birlikte gereken teknolojik altyapının sağlanması ile mümkündür (Coşkun, 2014: 6). İş gücünün eğitilmesi süreci teknolojik altyapı ile desteklendiğinde daha verimli ve etkili sonuçlar verecektir. Teknolojik imkanlar sayesinde insanlar yapması gereken işleri daha çabuk ve profesyonel bir şekilde yapmaya imkan bulacaktır. Bu noktada teknolojik altyapıya gereken önem verilerek bunun için bir bütçe ayrılması burada önem teşkil etmektedir.

1.4.2. Ekonomik Stabilize

Ekonomik stabilize ekonomik istikrar olarak da ifade edilebilir. Ekonomik istikrarda meydana gelen dalgalanmalar, ekonominin birçok kolunu etkilemektedir. İstikrarsızlık ortamı, para piyasası ve işgücü piyasası açısından sıkıntılar meydana getirecektir. Bu gerekçe ışığında dış ticaret politikasındaki kısıtlamalar ve gümrük tarifeleri, toplam talebi kontrol altına almak ister. “Tarifelerden dolayı pahalı hale gelen yurtdışı malları yerine, yerli mallar tercih edilir ve bu durum üretimi ve buna paralel olarak istihdamı etkiler. Ayrıca yabancı malların pahalı hale gelmesi, değerli mal arzının artmasına sebep olacağından bu durum ithalatın gerçekleşmesine zemin hazırlar” (Gürsoy, 2012: 352). Bir ülkede mallardaki fiyat yükselişi ile beraber ülkenin ihracat yapma ve ürün üretme kabiliyeti düşüş gösterir. Bu noktada ithalat yapmak ülkeler için daha avantajlı bir durum haline gelir.

Türkiye, 1980 yılından bu yana dış ticaret ekseninde bir kalkınma anlayışı sürdürmektedir. Gümrük Birliği Anlaşması ile dış ticaret ülke ekonomisi içerisinde daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Ayrıca Maastricht Kriterleri doğrultusunda devalüasyonun, uygulamaya sokulacak alternatif bir ticari politika olmaktan çıkarılmıştır. Bu durum Türkiye için olumlu bir gelişme olarak kabul edilmiştir. AB müktesebatı uyum çerçevesi içerisinde ticarete devlet müdahalesinin olmaması gerekmektedir. Bu doğrultuda dış ticaret sübvansiyonlarının yürürlükten kalkması ile bütçe üzerinde olan yük ortadan kalkmıştır (Bakkalcı ve Argın, 2013: 59). Sübvansiyonlar çeşitli noktalarda ekonomiyi daha iyi bir konuma getirmek adına gerçekleştirilen devlet destekleridir. Ancak bu noktada yine devlet üzerinde bir yük bulunmaktadır. Zira belirli noktalarda daha iyi bir konuma gelmesi için desteklenen ve çaba gösterilen piyasalar için gösterilen emek bir başka noktada yani bütçe hususunda

hükumete bir yük bindirmektedir. Dış ticaretin beklenen noktaya gelmesiyle beraber sübvansiyonların sorumluluğu devletin üzerindeki yükü almıştır.

Dış ticaret noktasında büyük adımlar atan Türkiye ithalat ve ihracat hacmini oldukça genişletmiştir. Her ne kadar uzun soluklu ve meşakkatli bir yol olsa da dış ticaretin ileriye adım atması adına gerçekleştirilecek ve gerçekleştirilmesi hedeflenen her adım oldukça kıymetli ve önemli bir faktörü içerisinde barındırmaktadır. Burada hedeflenen noktaya ulaşmak için devletin birtakım noktalarda bütçe, istihdam vb. üzerine düşen sorumlulukları alarak ilerlemesi önemli katkı sağlayacaktır.

1.4.3. İstihdam

İthalatı önleyici politikalar, dışarıdan alınan malın, yurt içinde üretiminin yapılmasına neden olacağından istihdamla mücadele kapsamı çerçevesinde istihdam artacaktır. Bu durum başka bir ülkenin ihracatının azalmasına neden olur. Sonuç olarak da başka bir ülkede ihracatın azalmasından doğan işsizlik meydana gelir. Bu duruma “işsizliğin ihracı politikası” denilmektedir. Bu bağlamda işsizliğin ihraç politikası, kısa vadede olumlu sonuç verirken, uzun dönemde diğer ülkelerinde aynı kısıtlamalara gitmesine, ihracatın kısıtlanmasına ve ihracatı kısılan ülkede yeni bir işsizlik oluşmasına neden olur (Dinler, 2013: 170). İşsizliğin ekonomiye getirdiği olumsuzluklar insanların kişisel ve psikolojik olarak sıkıntılı olma durumlarının beraberinde üretim hacminde de bir daralmayı yanında taşıyacaktır. Bununla beraber de insanların yetkin durumda oldukları işlerinden uzak kalmaları ve mesleklerini icra edememeleri profesyonellik kapasitelerinde bir düşüşe neden olacak ve sonuç olarak bu durum da niteliksiz iş gücü olmasına neden olacaktır.

1960’lı yılların sonunda yetersiz dış ticaret ile birlikte döviz kuru krizi yaşanmıştır. Bunun neticesinde aşırı değerli kur uygulamasına geri dönmüştür. İthalatın azalması sonucunda büyüme oranlarında tekrar yavaşlama meydana gelmiştir. Petrol krizleri ile ortaya çıkan devalüasyon dış ticaretin bir süreliğine hızlanmasına sebep olsa da Kıbrıs Savaşı sebebiyle ABD kısıtlamaları sebebiyle ülke darboğazla karşılaşmış, üretim düşmüştür. Bunun sonucu olarak istihdam azalmıştır. Bu süreç sonrasında 2001 yılına kadar izlenen dış ticaret politikalarının dış ticaret üzerinde etkili olmadığı gibi istihdam üzerinde de pozitif bir etkiye sahip olmadığını ifade etmiştir. Bu dönemde Türkiye’de yaşanan istihdamda ki artışın büyüme ve dış ticaret artışı ile

örtüşmediğini ifade etmiştir (Balaylar, 2011: 19). İstihdam ve dış ticaret faaliyetleri birbirleri ile kenetlenmiş bir durumdadır. Dış ticaretin etkin olduğu süreçlerde üretim de arttığı için istihdamın artış göstermesi gereklidir.

1.4.4. Piyasa Bozulmalarının Ortadan Kaldırılması

Tekel piyasasının ortaya çıkması bir ülkede üretimde kaynak etkinliğini olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Çünkü tekeli yapı, üretilen yerli malların tüketicilere yüksek fiyat ve düşük kalitede sunulmasına neden olur. Bu durumda karar alıcılar fiyatlarda meydana gelen yükselmeler nedeniyle malların gümrük tarifelerinde indirim yaparak rekabet ortamının güçlenmesini ve bu sayede de piyasa aksaklıklarının giderilmesini sağlarlar (Seyidoğlu, 2013: 155). Etkin bir kaynak kullanımının önünün açılması anlatıldığı gibi hükümetin eliyle gerçekleştirilmektedir. Burada hükumete kritik sorumlulukları üstlenmek düşmektedir. Devlet üzerine düşenleri tam anlamıyla yerine getirdiğinde piyasalar olması gereken noktaya ulaşacak, düzen istikrarlı ve sürdürülebilir bir şekilde ilerlemeye devam edecektir.

1.4.5. Resmi Gelir

Gelişmekte olan ülkeler baz alındığında özellikle gerekli finansman ihtiyacının karşılanması için gerek duyulan fonların kısıtı söz konusu olmaktadır. Bu ülkelere genel olarak bakıldığında nüfusun tarım sektöründe faaliyet göstermesi, ek vergi alma imkanını da düşürmektedir. Bu durumlarda gerekli finansman ihraç mallarından alınan vergiler ile paralel yol izlemektedir (Dinler, 2013: 173). Resmi gelir elde etmede ihracatın ne derece büyük bir önem taşıdığı burada görülmektedir. Alınan vergiler ülke ekonomisine katkı sağlamak ve bütçeyi desteklemektedir.

1.4.6. Monopol Pazar Gücü

Ülkelerin benimsedikleri dış ticaret politikaları ihracata konu edilen mallar üzerinde tekeli güç yaratma gayesinde olabilir. Bu sebepten dolayı da bu malların satışında bazı sınırlamalar görülebilir. Ya da bu malların da üreticisi olan ülkeler ile kartel kurma yoluna gidebilir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde ihraç edilen malların

sınırlı sayıda olması ve yüksek fiyatlanması dış ticaret üzerinde olumlu etkiler gösterebilmektedir (Seyidoğlu, 2013: 177). İhracatı yapılan piyasalarda alternatiflerin kısıtlı olması ve bu yönüyle rekabetin düşük olması söz konusu pazarda o ülkeye çeşitli avantajlar sağlayacaktır. Burada önemli olan husus rekabet üstünlüğü olan piyasalarda ürünlerin üretilirken daha kaliteli olması ve uygun bir maliyetle üretilmesidir.

1.4.7. Ekonomi Dışı Nedenler

Ülkeler özellikle ülke savunmasına yönelik stratejik öneme sahip bazı malların ithalatını kısıtlayabilir hatta yasaklayabilir. “Dış ticarete karşılaştırmalı üstünlüğe uygun olarak uzmanlaşma, bazı sektörlerin gelişmesine engel teşkil eder. Rekabet açısından zayıf kalan faaliyetlerde çalışanlar, işlerini kaybetmek istemezler” (Dinler, 2013: 181). Ekonomiden harici olarak, bir ülkenin üretimi ve ihracatı noktasında avantajlı bir üstünlüğe olması söz konusu ülkeye çeşitli olumsuzluklar yansıtabilir. Belli bir sektöre yönelik olarak yapılan üretim ve istihdam farklı sektörlerden uzak kalınarak o konularda profesyonellik eksikliğine neden olur. Zira insanlar kendilerini garanti altına almak istemektedirler.

1.5. Dış Ticaret Politikasının Amaçları Araçları

Ülkelerin uluslararası ticarete müdahale etmek için kullanmış olduğu geleneksel aracın gümrük tarifeleri olduğu söylenebilir. Fakat zaman içinde gümrük tarifelerinin etki düzeyi azalarak yerine ithalat kotası, döviz kontrolü, ithalat kısıtları, damping ve çoklu kur sistemi gibi yeni araç ve düzenlemeler ortaya çıkmıştır.

1.5.1. İthalat Kotası

İthalat kotaları, ithal edilen mal miktarının üst sınırının hükümet tarafından miktar ya da değer olarak belirlenmesine denir. Belirli bir süre için geçerli olan bu politika aracı ile ithal edilen mallardan gümrük vergisi de alınır. Ulusal sanayiye koruma ve dış ödemeler açığını kapatma açısından ithalat kotaları gümrük vergisine oranla daha etkilidir (Dinler, 2013: 185). Bu noktada bir düzenleme yapılması ve birtakım yaptırımların olması ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerinden ne bekleyeceğini ya da ne

ile karşılaşacaklarını en başından ortaya koymaktadır. Bu da ülkeleri gereken müeyyideleri yerine getirme noktasında hazır bir hale getirmekte ve bu yönüyle ekonomi desteklemektedir.

1.5.2. Gümrük Tarifesi

“Gümrük vergileri, dış ticareti kısıtlamada kullanılan en eski yöntemdir. Temel amacı hazineye gelir sağlamaktan ziyade yerli üretimi, yabancı üretime karşı koruma girişimidir” (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2010: 128). Ülkenin kendi ürününü kendisinin üretebilmesi hem ekonomik hem de politik bir güce sahip olduğunun bir göstergesidir. Bu yönüyle hükümetler de yerli üretimi teşvik amacıyla üzerlerine düşenleri yerine getirmektedirler.

Bir ülkeye satışı yapılan ya da bir ülkeden satın alınan malların ülkeye girişinde veya ülkeden çıkışında, alınacak vergi oranını gösteren cetvele gümrük tarifesi denmektedir. Bu tarifeleri genellikle parlamento veya eğer parlamento yetki verir ise hükümet belirler (Dinler, 2013: 188). Gümrük tarifesi dünya çapında yapılan bir uygulama olup uzun yıllardır faaliyettedir. Bu süreç ile ülkeler hangi malın ne zaman ve ne oranda girdiğini tespit edebilmektedirler.

Gümrük vergisi koyan ülkeye karşı diğer ülkelerin de aynı şekilde davranması üzerine, dünya genelinde mal fiyatlarının artışı söz konusu olur ve ayrıca serbest ticaret bu durumdan olumsuz etkilenir. Bu bağlamda gümrük vergisi konulurken, çok dikkatli ve özenli olunması gerekir (Öztürk, 2012: 88). Gümrük tarifeleri rakamları dünya çapında etki uyandıran bir faktördür. Bu noktada gümrük fiyatları yükseldiğinde ülkeler negatif olarak bir etki altına girmektedirler. Ekonomik olarak zararın minimuma indirilebilmesi için spesifik kurallar olması hem ülkelerin ekonomilerini koruma altına alır hem de ticarete gelecek zararı minimuma düşürür.

1.5.3. Döviz Kontrolü

Döviz kontrolü sisteminde döviz alım satımları hükümet tarafından yürütülmektedir. Bu sistemde döviz ile ilgili alımı-satımı, tahsisi, kullanımını ile ilgili işlemler, ilgili otorite tarafından belirlenir. Hükümet tekeli altında bulunan döviz işlemlerinde serbest bir döviz piyasası bulunmamaktadır (Seyidoğlu, 2013: 36). Döviz

işlemlerinde kontrolsüz bir sistem olmaması ülke ithalat ve ihracatına olumlu yansıyan bir süreçtir. Zira bu sayede giriş çıkışlar kontrol edilir ve varsa eğer eksiklikler tahsil edilir ve fazlalıklar gönderilir. Bu sayede hem ülke itibarı sağlanmış olur hem de adaletli bir düzen işler.

Yurt dışından ülkeye giren tüm dövizler Merkez Bankası'nda veya bu bankanın yetkili kıldığı bankalar tarafından satın alındıktan sonra, dövizler tekrar dağıtılır. Buna göre eldeki döviz miktarı ile ne kadar ithalat yapılacağına kotasını da belirler. Merkez bankasından döviz satın almak isteyen ithalatçılar, satın alacakları döviz ile ne kadar miktarda alacaklarına dair izin almak durumundadırlar. Bunun için ise ithalat kotası almaları gerekmektedir (Dinler, 2013: 5). İthalat kotası ülkelerin ekonomilerini güvence altına almak için önemli bir görevi üstlenmiş bir pozisyondadır. Bu yönüyle hesap verilebilirlik ilkesi ile hareket eden şirketler, işletmelerini ileriye taşımak için etik adımlar atmış olurlar.

Döviz piyasası müdahalesi döviz kurunun seviyesinde etki oluşturmak için devletin yasal bir departmanı tarafından gerçekleştirilen alım satım işlemi ya da ilanidir. Müdahale faaliyetleri çoğunlukla maliye bakanlığındaki ya da hazinedeki yetkililer tarafından yapılmasına rağmen çok sayıda ulusta parasal otoritelerce yürütülür. Bu süreçte merkez bankası döviz sektöründe yurtiçinde bulunan varlıklara yönelik olarak yabancı varlık alım ya da satım oranını oluşturmaktadır (Balaylar, 2011: 21). Döviz kontrolünde, döviz alımı hükümet tarafından sağlandığı için hükümete gelir olarak yansımaktadır. Döviz alım satım sürecinde hükümetler vergi koymaktadırlar. Gerçekleştirdiği satışlardan döviz geliri sağlayan ülkeler hükümetin belirlemiş olduğu rakamlar doğrultusunda dövizleri satması gerekir.

Bu sistem çoğu zaman gelişmekte olan ve parası konvertible olmayan ülkelerde uygulanır. “Döviz talebi, döviz arzından fazla olduğunda, ikisi arasındaki fark doğal şekilde kapatılamadığı için döviz talebi kontrolleri yoluyla, sınırlama getirilerek arz ve talep dengesinde suni bir dengeye ulaşmaya çalışılır” (Öner, 2009: 109). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok gelişmekte olan ülke, kalkınma amaçlarını gerçekleştirmek için para ve maliye politikalarına önem vermişler; işsizlik ve ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri gidermek amacıyla döviz kontrollerini kullanmışlardır (Seyidoğlu, 2013: 38). Gerçekleştirilen tüm bu düzenlemeler ülke ekonomisi için yapılmaktadır. İhracat

faaliyetlerinin belli bir istikrarda oturması için gerekli birtakım kurallar vardır. Eğer bunlara uyulmazsa ekonomide bozulma ve aksaklıklar meydana gelecektir.

Döviz kurunun oranını etkilemek için gerçekleştirilen müdahaleler üç ayrı sebep ile ilişkilendirilmektedir. İlk olarak enflasyonu kontrol altına almaktır. Birtakım uluslarda para politikasının hedefi nominal çıpa olarak döviz kuru ile enflasyon oranını denetim altına alabilmektir. İkincisi dış dengeyi oluşturmak, rekabet düzeyini stabilize etmek ya da yükseltmek ve gelişmeye destek olmaktır. Üçüncüsü ise krizlerin önüne geçmektir (Balaylar, 2011: 21-22). Döviz kontrolü birtakım başlıklar ile denetim altına alınmaktadır. Enflasyon oranının beklenen seviyede olması için gereken düzenlemelerin yapılması gereklidir. Dış dengenin sağlanması istikrarlı bir ekonomi için büyük önem taşımaktadır. Krizlerin önüne geçilmesi için de döviz kuru oranının çok iyi ayarlanması gereklidir. Zira bu üç adım istenilen düzeyde sağlandığında krizlerin önüne geçilmiş ve döviz kontrolü sağlanmış olur. Enflasyonun olmasının istenmediği gibi devalüasyon da istenmeyen bir sonuçtur. Devalüasyon olduğunda ülkeden sermaye çıkışı söz konusu olabilir. Sermaye çıkışı söz konusu olduğunda ise ödemeler bilançosu negatif etkilenir. Bu da sermaye çıkışı olan ulusta bir düşüş yaratır.

1.5.4. İthalat Kısıtları

İthalat yasaklamalarına genel olarak bakıldığında herhangi bir malın ülkeye girişinde tamamen yasak söz konusu olmaktadır. Bu durumda gerekli görülmeyen ya da lüks tüketim ürünü olarak görülen malın ülkeye girişi engellenerek döviz tasarrufu hedeflenmektedir. Burada amaç hem ödemeler bilançosundaki açığın azalması hem de yerli endüstrinin dış rekabete karşı korunmak istemesidir. İthalat yasağına konu olan bir mal üzerinden gümrük geliri elde edilemez. Bu nedenle ithalat kısıtları, tüketimi ve gelir dağılımını etkilemesi konusunda diğer politika enstrümanlarına göre daha keskindir. “İthalat yasaklarına konu olan bir endüstri, kaynak israfının oluşmasına neden olabilir. Bu bağlamda milli ekonomiyi, dış dünyadan izole ederken; iç fiyatların dünya fiyatlarından bağımsız olması kaynak etkinliğinin bozulmasına neden olur” (Aktaş, 2010: 128). İthalat yasakları ile ülkede var olan ancak değerlendirilemeyen mevcut kaynaklar atıl kalmaktadır. Bu da hem istihdam açığına hem de kaynakların verimli bir şekilde kullanılamamasına neden olur. Bu noktada da ekonomide çeşitli açıklar olmaya

başlar. Bu durumun aşılması için hükümetler gerekli önlemleri alarak faaliyete geçirmelidir.

1.5.5. Damping

Uluslararası iktisat alanyazınında dampinge yönelik olarak yapılan en büyük katkı Jacob Viner'e aittir. Jacob Viner "Dumping: A Problem in International Trade" adlı eserinde, dampingin içeriği (tanımı ve kapsamı), kategorize edilmesi ve iktisadi yansımaları detaylı olarak anlatılmıştır. Viner, dampingi kavramını ulusal piyasalar içerisindeki fiyat ayrıştırması şeklinde açıklamıştır. Damping, herhangi bir malın yurtiçine oranla yurtdışına daha az bir rakamla satılması şeklinde ifade edilse de pratik olarak malların yurtdışı alanda üretim giderlerinin altında bir rakamla satılması şeklinde tanımlanır (Başkol, 2010: 110). Damping kavramı ile mal ihraç eden ülke, ihracat yaptığı ülkede yerli üretici firmaların sektör oranlarının düşüşüne neden olur. Bu durum dünya ticareti üzerinde negatif bir etkiye neden olur.

1.5.6. Çoklu Kur Sistemi

Bu sistemde çeşitli mal ve hizmetler için farklı döviz kurları söz konusudur. İhracatın özendirilmesi ve ithalatın kısılması, farklı gruplardaki malların dış ticaretinin gerçekleştirilmesi içindir. Biri resmi biri serbest kur olmak üzere, uygulamada en çok ikili kur sistemi mevcuttur. Zorunlu tüketim malları, hammadde, ara malı ve yatırım malları alımında kullanılan resmi kur, serbest piyasa kuruna göre daha düşüktür. Lüks mallar ile satımı yapılması istenen bazı sanayi ve sermaye işlemlerinde ise serbest piyasa kuru, resmi kura binaen daha düşüktür (Tarı ve Yıldırım, 2009: 99). Çoklu kur sisteminde bu şekilde bir kategorizasyona gidilmesi esasen ülke lehine olan bir uygulamadır. Zira üretim çok çeşitli aşamalardan meydana gelmektedir. Bu süreçlerde ise üretimde kullanılan hammadde, tüketim malları ve yatırım malları ekonomi ve ihracatın temelini oluşturması ile kurun düşük tutulması ülke ekonomisine yapılan bir katkıdır. Yerli üretimin desteklenmesi çoklu kur sisteminde de önemli bir husustur.

2. ABD-ÇİN TİCARET SAVAŞLARI

2.1. Ticaret Savaşları

Ülkelerin ticaret hacimlerinde yaşanan artış bir yandan kişilerin ihtiyacı olduğu mal ve hizmete ulaşmalarını kolaylaştırmış diğer yandan ülkeleri birbirlerine bağımlı hale getirmiştir. Bu bağımlılık bazı ülkelerin dış fazla vermesine neden olurken bazı ülkelerin ise dış açık vermelerine neden olmuştur. Yoğun küresel rekabetin olduğu bu ortamda ülkeler dış açık vermemek adına belirli önlemler almakta bu önlemler diğer ülkelerle yapılan ticareti belirli alanlarda kısıtlamaktadır. Ülkelerin bu önlemleri almaya başlaması ticaret savaşlarına neden olmaktadır (Köse ve Ay, 2020: 126). Ticaret her toplum ve ülke için elzem olan bir faaliyettir. Ticaret sayesinde insanlar gereksinim duydukları ve arzu ettikleri ürünlere erişebilmektedir. Bu süreçte beraberinde ülkelerin birbirlerine olan ihtiyacını açığa çıkarmıştır. Farklı ülkelerle gerçekleştirilen ihracat ve ithalat faaliyetleri ülkeler arasında dış açık ve dış fazlaya sonucu doğurmuştur. Özellikle dış açık vermeme noktasında ülkeler birtakım tedbirler ile bunun önüne geçmek istemektedir. Ancak burada uygulanan kısıtlama ve tedbirler ülkeler arası ekonomiye sekte vurmakta ve ticaret faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Bir ülke karşı tarafla olan ticari ilişkisine ekonomik bir yaptırım uyguladığında karşıdaki ülke de bu noktada fiyat artışına giderek aynı karşılıkla cevap vermektedir. Bu da ülkelerin anlaşmazlık içerisine girmesine ve ticari uyumsuzluk ve çatışmalara sebebiyet vermektedir.

Ticaret savaşları, kendi için faydalı olacağı görüşüyle korumacı politikalar uygulamaya başlayan bir ülkeye karşı başka ülkelerinde benzer şekilde karşılık vermesi halinde ortaya çıkan durumu ifade etmektedir. Korumacılık politikaları ticaret savaşları biçimine dönüştüğünde ülkelerin karşılıklı gerçekleştirdikleri ithalatta azalma meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu davranış sonucunda küresel ticaret hacmi daralmaktadır (Eğilmez, 2018: 1). Ticaret savaşı içerisine giren ülkeler bunun bir sonucu olarak söz konusu ülke ile olan ekonomik bağımlı kesmektedir. Diğer ülke de buna karşılık vererek cevap vermektedir. Bu durum ise, bu sürece dahil olan bütün ülkelerin ekonomisine negatif olarak yansımaktadır.

Ticaret savaşları söz konusu olduğunda ekonomik milliyetçilik kavramı ortaya çıkmaktadır. Ekonomik milliyetçilik ilk olarak merkantilist dönemde görülmüş bir

olgudur. Birinci bölümde ayrıntılı olarak anlatılan merkantilist dönemde genel görüş ülkelerin zenginlik kaynağının değerli madenler olduğu düşünülmektedir. Bunu gerçekleştirmek için ülkelerin dış fazla vermeleri gerekmektedir. Dış ticaret sıfır toplamı bir oyundur ve bu oyunun kazananı olmak için dış fazla vermek gerekmektedir. Merkantilist düşüncede ülke güçlü olmalıdır ve dönem itibariyle de ülkelerin sömürgelerinin olması kaçınılmazdır (Yılmaz ve Divani, 2018: 18). Ticaret savaşları aracılığıyla insanlar bu savaşa girilen karşı ülkeye yönelik olarak ekonomik olarak cephe alırlar ve ülkenin ürünlerini almayı tercih etmezler. Zira ülkelerinin dış fazla vermesi adına bu eyleme geçmişlerdir. Ülkelerin dış fazla verebilmeleri için yabancı kökenli ürünleri almayarak kendi ülkelerinin ürünlerine yönelirler.

Ekonomik milliyetçilik günümüzde yeni merkantilizm altında sınıflandırılabilir. *“Yeni merkantilizm; ticari kapitalizmin modern çeşitlemesi bağlamında, dış ticaret dengesi lehine ihracatı körükleyip ithalatı köstekleyen, sonuçta iç tüketimi kısıtlayan ve sermaye hareketini denetim altına alan ve kur kararlarını merkezileştiren”* bir politika rejimini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. (Kalaycı, 2012: 155). Merkantilizm ithalatın yapılması noktasında bariyerler koyan ihracatı teşvik eden bir sistemdir. Bu yönüyle milliyetçi bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir.

Ekonomik milliyetçilik ticaret savaşlarının nedeni olarak gösterilebilir. Ticarete konu olan ürünler üzerine gümrük vergisi koyma, miktar kısıtlamasına gitme, anti dumping uygulamaları, telafi edici vergiler gibi korumacı önlemler ticaret savaşının ilk tetikleyicisi olmaktadır. Bu uygulamanın hitap ettiği ülke, karşılık olarak gümrük vergisini arttırabilir veya diğer korumacı önlemleri diğer ülkeye karşı alabilir. Bu durum ticaret savaşının başlaması anlamına gelmektedir. Ticaret savaşı miktar kısıtlamasına gidilen veya vergi uygulanan sektörde kalmayıp diğer sektörleri de etkilemektedir. Ticaret savaşları ülkelerin iç fiyatlarının artmasına neden olabilirken uluslararası ticaretin de kısılmasına neden olmaktadır. (Eğilmez, 2018: 2). Ticaret savaşlarında uygulanan çeşitli kısıtlamalarla muhatap olunan ülkeye yönelik olarak ekonomik kısıtlamalar getirilir ve bu da karşılıklı ilişkilerin bozulmasına neden olur. İlişkilerin bozulması birçok noktada ülkeleri negatif etki altına alır. İhracat olumsuz olarak etkilenir.

Tam da bu noktada ekonomik milliyetçiliği korumacılığın modern tanımlamasına dâhil edebiliriz ve ticaret savaşlarının nedeni olarak gösterebiliriz.

Ekonomik milliyetçilik Yerel üretimi, gümrük vergileri veya diğer iadeler yoluyla koruma yönündeki çabaların ötesine geçer; damping, ihracat sübvansiyonları ve 'dilenci-komşu' politikalarının çeşitli biçimlerini kapsamaktadır. Bazı sanayi politikası türleri, çok yönlü ihracat veya ithalat anlaşmaları gibi, gelişmiş piyasa ekonomilerindeki çağdaş uygulamaları arasındadır (Yılmaz ve Divani, 2018: 21). Yerel üretimin desteklenerek önünün açılması hedeflenmektedir. Bunun için ise çeşitli politika uygulamaları ile hayata geçirilmektedir.

2.1.1. Ticaret Savaşı Aktörleri

Ticaret savaşlarında birçok faktör yer almaktadır. Bunlar devletler olabileceği gibi iktisadi topluluklar, firmalar, merkez bankaları ile politik iktidarlar olabilir (Şenol, 2020). Ticaret savaşlarının olabilmesi için karşı bir muhatap olması gereklidir. Burada muhatap olan taraflar aşağıda başlıklar altında anlatılmıştır.

2.1.1.1. Devletler

Ticaret savaşları devletleri iki şekilde etkileyebilmektedir. İthalata tarife ve kotaların uygulanması durumunda ithal mallarının fiyatı artacağından yerel üreticinin eli güçlenecek, rekabetçi olması sağlanan yerel firmaların daha hızlı büyümesi sağlanacaktır. Fakat bu durum firmaların yüksek fiyatlı sattıkları ve rekabetçi fiyat ortaya koyan firmaların bulunmaması nedeniyle tam tersi etki de yaratabilmektedir. Ayrıca vergi ve kota uygulanan ithal edilen malları ara malı veya hammadde olarak kullanan yerli ürünlerin fiyatlarının artmasına sebep olurken, yerli üretimin kötü etkilenmesine neden olabilmektedir (Şenol, 2020: 55). Hükümetler ithalata kotalar koyarak yerel kuruluşların bu vesileyle ön plana geçmesine ve güç kazanmasına imkan verir. Ancak tam tersi olarak alternatifin olmadığı ortamda piyasa için fiyatlar yükselir ve bu da insanların üzerine bir yük olarak biner. Bu olumsuz durumların önlenmesi için devletler birtakım önlem ve tedbirler alarak gerektiğinde farklı ülkelerle anlaşmalar yaparak bu sürecin üstesinden gelebilirler.

2.1.1.2. Ekonomik Topluluklar ve Anlaşmalar

Uluslararası ekonomik topluluklar; ülkeler arasındaki ekonomi, eğitim, bilim, politik, teknik, kültürel ve siyasal konularda iş birliğinin her ülke için olumlu sonuçlanması amacıyla kurulur. Bu amaçla ülkeler diğer ülkeler veya ekonomik kuruluşlarla iş birliği yaparak faaliyetlerini düzenli şekilde yürütürler. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler sorunları uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlarla çözümlene imkânı bulmaktadırlar (Eğilmez, 2018: 2). Ekonomik topluluklar, çözümlenmesi gereken durumlar ya da öngörülebilir negatif hususlar için önlem alınması noktasında bir görev ifa etmektedir.

Ekonomik toplulukların bu avantajı topluluk dışındaki ülkelere ve diğer topluluklara karşı ortak rekabette bulunma imkânı sağlamaktadır. Ülkelerin veya ekonomik kuruluşların ticaret savaşının aktörü olması da bu bağlamda söz konusu olmaktadır (Şenol, 2020: 57). Ekonomik topluluklar sayesinde ülkeler zafiyetlerinin ve eksik kalan taraflarının üstesinden profesyonel bir şekilde gelmektedir. Zira burada işin uzmanlarına, gereken konu ne ise devredilir ve izlenilmesi gereken yol onların önderliğinde takip edilir.

2.1.1.3. Merkez Bankaları ve Siyasal İktidarlar

Ülkeler sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte bazı dönemlerde bu hareketleri kontrol altına almak istemişlerdir. Eskiden sermaye hareketlerini kısıtlamak sermaye denetimi ile yapılırken günümüzde bu kısıtlama kurda yapılan oynama ile gerçekleşmektedir. Bu tür uygulamalara kur savaşı adı verilmektedir. Bir ülkede ithalat fazla, ihracat görece az yani dış ticaret açığı var ise ülke para biriminin değerini düşürme yoluna gitmektedir. Sabit kur rejiminde devalüasyon yaparak para biriminin değeri düşürülürken, dalgalı kur rejiminde daha farklı uygulamalara gidilerek para biriminin değeri düşürülür (Eğilmez, 2018: 2). İhracatın üst seviyelere çıkarılması için birtakım usuller mevcuttur. Burada önemli olan ihracatın diğer ülkelere karşı rahat bir şekilde yerine getirilmesidir. Bunun için çeşitli yöntemlerle para biriminde oynamalar yapılmaktadır. Tüm bu aşamalar ülkenin ekonomik istikrarının sağlanması ve lehine olacak faaliyetlerin yerine getirilmesi içindir.

2.1.2. Ticaret Savaşı Sonuçları

Bir ülkenin gümrük tarifeleri ya da tarife dışı araçlarla ithalatı engelleyici uygulama yapması halinde ithal edilen malların fiyatı yerli mallara nazaran daha pahalı olacak ve yerli ürünler rekabette avantajlı hale gelecektir. Bu durum yerli üreticinin büyümesine neden olmaktadır. “Bunun yanında, ithalatı engellenen ürün, yerli üretimde hammadde veya ara malı olarak kullanılan bir ürün ise ithalatın kısıtlanması bu ürünlerin üretim maliyetlerinin artmasına neden olmakta ve karlılığın düşmesine dolayısıyla yerli üretimin sıkıntıya girmesine neden olmaktadır. Bir diğer etki, ithalata rakip olan sektörün korunması durumu bu alanda faaliyet gösteren firmaların kendini yenileme gereksinimlerini ortadan kaldırmakta, neticede yerli üretimin maliyetini düşürücü önlemler alınmaktan kaçınılabilmektedir” (Şenol, 2020: 58). Ticaret savaşları birtakım etkiler karşılığında tepkilerin doğduğu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada çatışma haline girilen karşı ülkeyle ilgili olarak çeşitli yaptırımlar söz konusu olur. Örneğin, söz konusu o ülkeden ithal edilen ürünler artık alınmamaktadır. Bu da birçok sonucu beraberinde getirir. Çeşitli maliyet oyunları oynanır ve bunların sonuçları söz konusu olur. Bu sonuçlar her zaman olumlu olmaz, olumsuzluk getiren de çok sayıda durum bulunmaktadır.

İçinde bulunduğumuz son 50 senede dünya çapında gümrük tarifeleri düşüş gösterdikçe global ticaret yükseliş eğilimine geçmeyi sürdürmüştür. Bu yönüyle incelendiğinde, korumacı tedbirlerin artması, dış ticaret ve ekonomide küçülmelere sebep olur. Ticaret savaşlarının sürmesi ile gümrük tarifelerini yükselten ülke oranının da yükseleceği öngörülmektedir. OECD'nin 2018 senesindeki raporu, 1990 akabinde serbest ticaretten en fazla düzeyde yararlanan ulusların Çin, Türkiye ve diğer gelişmekte olan ulusların olduğu ifade edilmiştir. Buna göre serbest ticaretten dönülmesi noktasında ilk adımda en fazla düzeyde söz konusu olan bu ulusların etkileneceği tahmin edilmektedir (Şanlı ve Ateş, 2020: 90). Ticaret savaşları beraberinde olumsuz sonuçları getirmektedir. Ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerine ambargo uygulamasının ve fiyatları yükseltmesinin bir karşılığı olarak gelişmekte olan ülkeler bunlardan oldukça etkilenebilir. Zira gelişmekte olan ülkeler dış ticaret sayesinde kendilerini geliştirerek ekonomik hacimlerinin büyümesine imkan tanırlar. Bu kısıtlamalar gelişmekte olan ülkeler için gönencin istikrarlı bir konuma getirilmesini sekteye uğratmakta ve geriletmektedir.

Avrupa Çin'e ihracat yaparken Çin kendisinin ihracat gerçekleştirebileceği ABD'yi seçmiştir. Çin, ihracatı destekleyerek, ithal ikameci endüstrileşmenin ekonomik kalkınmaya pozitif etki edeceği savını ortaya koyanların tersine, ihracata dair büyüme politikası ile ekonomisini şekillendirmiştir. Bu sayede ihracata yönelik olarak büyüme aracılığıyla kalkınmayı amaçlamıştır (Batbaylı ve Doğan, 2021: 21). Tarihsel çerçevede değerlendirildiğinde, ülkelerin aralarında çeşitli ihracat ilişkilerine asırlar öncesinden girdiği görülmüştür. Bu ilişkiler karşılıklı olarak ülkelere ekonomik ve politik anlamda menfaat sağlamakta ve refah anlamında istikrarı sürdürmektedir. İhracat ülkelerin özellikle ekonomik olarak büyümesine imkan tanıyan oldukça önemli bir olgudur. Ayrıca ABD-Çin-Avrupa döngüsü içerisinde ekonomik faaliyetlerin sirkülasyonu sayesinde çok sayıda yönden ülkeler birbirlerine katkı sağlamakta ve gelişmeye imkan tanımaktadır.

Dünya GSYH 'sının ortalama olarak %41'ini Çin ve ABD ekonomileri oluşturmaktadır. Bu iki ülkenin ekonomik hacmi değerlendirildiğinde, iki ülke arasında oluşacak ticari uyumsuzlukların yalnızca Çin ve ABD ekonomisini değil aynı zamanda gelecek bir zamanda farklı ülkeleri de etkisi altına alacağı tahmin edilmektedir. Ancak 2020 senesinde ticaret savaşlarına, Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi olarak beyan ettiği Covid-19 hastalığı temelden etki etmiştir. Bundan sonra ticaret savaşlarından ziyade pandemi öne çıkmıştır. Global ekonominin ve ticaret savaşlarının geleceğine dair yapılan tüm öngörüler anlamını kaybetmiştir. 2008 Krizi sonrasındaki gibi korumacılık yükselmeye devam ederse ticaret savaşlarının yansıması daha da artacaktır (Şanlı ve Ateş, 2020: 92). Ticaret savaşları süregelirken birçok sosyal olay da bu süreçte içerisinde yerini almıştır. ABD ve Çin arasındaki ticari anlaşmazlıklar birbirlerine karşılıklı olarak muhalefet ettikleri bir ortamı beraberinde getirmiştir. Burada karşılıklı olarak adımlar adeta savaş meydanındaki gibi gecikmeden gelmektedir. Bunlar olurken 2020 yılında dünya çapında bir pandeminin insan yaşamına girmesi tüm dünyayı, ekonomiyi ve insanların tercihlerini derinden etkilemiştir. Pandemi ekonomik olarak birçok darbeyi ülkelere adeta bir balyoz gibi indirmiştir. Pandeminin bu derece bir etkiye sahip olması ticaret savaşlarını gölgede bırakmıştır. Şayet koruma tedbirleri varlığını önemli bir oranda sürdürmeye devam ederse bu noktada ticaret savaşları yeniden gündeme gelir ve önemli bir etki oluşturur.

Ticaret savaşları ve ABD-Türkiye arasında ortaya çıkan politik gerilimin yanında 2019 yılında ABD'den yapılan ithalat düşmüştür. Ticaret savaşları direkt olarak

Türkiye'nin dış ticareti için kritik bir etki yaratmamıştır. Ancak, ticari anlaşmazlıklar akabinde artan küresel belirsizlikler bir yandan Türkiye'de kurların artmasına sebep olmuş, sermaye çıkışlarını ivedi bir konuma getirmiş ve ticaret savaşları nedeniyle birtakım ulusların ekonomik zayıfları Türkiye ihracatının artış oranını düşürmüştür (Batbaylı ve Doğan, 2021: 24). Türkiye bu savaşlar nedeniyle bölge çaplı pazar payı düşüşleri meydana gelmiştir. Fakat bu kayıplar ABD ve Çin ile karşılaştırıldığında ticaret savaşlarının Türkiye'yi önemli bir oranda etkilemediği ifade edilmektedir.

2018 senesinin Ağustos ayında ABD Başkanı Donald Trump'ın; Türkiye'den satın alınan çelik ve alüminyumda gümrük vergisinin iki katına yükseltilmesine izin verdiğini ifade etmişti. Trump'ın açıklaması değerlendirildiğinde, gümrük vergisinin çelikte %50, alüminyumda %20'ye artırımı yapılması öngörülmüştü. Trump'ın; çelik ürünlerinin ithalatını düşürmek ve iç kapasite kullanım oranını yükseltmek için Türkiye'den ithal edilen çelik ürünlerine değeri üzerinden %50 gümrük vergisi uygulanmasının gerekli ve uygun olduğunu açıklamıştır (Aytekin ve Uçan, 2018: 858).

ABD' nin korumacı politikaları içerisinde daha çok *“sıhhi ve bitki sağlığı, ticari yaşamdaki teknik bariyerler, özel korumalar, anti dumping”* faaliyetleri ve dengeleyici tedbirler aldığı göze çarpmaktadır. Çin ise 423 oranında bir tedbirle ikinci basamakta bulunmaktadır. Çin, sıhhi ve bitki sağlığı, ticarete teknik engeller ve anti dumping tedbirleri uygularken toplamda 336 tedbir oranıyla Türkiye anti dumping önlemlerini daha fazla faaliyete geçirmektedir (Baran, 2019: 39).

Türkiye cephesine bakıldığında ise; devlet 15 Ağustos 2018 tarihinde Yayınlanan Resmi Gazete de ABD kökenli birtakım ithal edilen ürünlere %50 ve %100' den daha fazla ek gümrük vergisi ile cevap verdi. Resmi Gazetede Yayınlanan ve ABD'den ithal edilecek bazı ürünlere uygulanacak ek vergi oranları ise şöyle: alkollü içecekler %140, elyaf ve sert kabuklu meyvelere % 20, yaprak tütün ve tütün döküntüleri, plastik eşya ve güzellik ve makyaj ürünleri, cilt bakımı için müstahzarlar, manikür ve pedikür müstahzarları %60, pirinç, yakmaya mahsus ağaçlar kağıt, karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar, poli/pvc %50, selüloz asetattan olanlar %60, binek otomobilleri ve esas itibarıyla insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar %120 şeklinde olmuştur. Bu eksende ABD ile Türkiye arasında başlamış olan bu karşılıklı ticari restleşmeler iki ülke arasında var olan ticari ilişkileri, ticaret savaşına dönüştürme sürecine girmiştir (Baran, 2019: 41).

Dünya çapında en kapsamlı ekonomiye sahip bulunan ABD'nin Türkiye'ye yönelik olarak ticaret silahını tercih etmesinin altında yer alan en önemli etkenler, diplomatik, siyasi ve Türkiye'nin son yıllarda stratejik konumundan dolayı uygulamış olduğu Ortadoğu ve güvenlik politikaları bulunmaktadır (Aytekin ve Uçan, 2018: 858). Türkiye ve ABD arasında karşılıklı olarak vergilerde yapılan fiyat artışları bu sürecin ticari bir savaşa dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum iki ülke arasında gerginlik düzeyini oldukça artırmıştır. Türkiye'nin jeopolitik konumu, siyasi olarak tercih etmiş olduğu düzenleme ve kararlar ABD'yi rahatsız etmiştir. ABD'nin desteklemediği Türkiye'nin yapmış olduğu uygulamaların karşı tepkisi olarak ABD çeşitli ekonomik restlerle bu sürece tepkisini göstermiştir.

Ticaret savaşlarının kökenine inildiğinde bunun ortaya çıkmasına neden olan birtakım itici faktörler bulunmaktadır. Esasen ülkelerin aralarında var olan politik işleyişin karşı tarafın hoşuna gitmeyecek bir yöne kayması ilk uyuşmazlığı ortaya çıkaran ve fitili ateşleyen süreçtir. Burada ülkeler birbirlerine karşı sorumluluklarının farkında olarak hareket ederlerse ve her iki taraf arasında da çeşitli anlaşmalar ile bu süreçler bir kontrol ve işleyiş altına alınırsa bu tarz olumsuz durumların ortaya çıkmasının önüne geçilmiş olur.

OECD (2018:26) raporuna göre 2018 yılında yüzde 3,7 olan küresel GSYH büyüme hızının 2019 ve 2020 yıllarında yüzde 3,5 düzeyine düşmesi öngörülmektedir. Ülkelerin istihdam yükselişi ve spesifik makroekonomik politikalarla büyümeyi desteklemesi bu düşüşü yavaşlatsa da daha çok uluslararası ticaretteki belirsiz ortam ve yüksek tansiyon, disiplinli ekonomik şartlar ve yüksek petrol rakamları söz konusu azalmayı hızlandıracaktır. 2018 yılında ABD nezdinde başlatılan tarife yükseltmelerine Çin ilk sırada olmak üzere diğer ülkeler misilleme yapmaya başlamıştır. Çin ile ABD arasındaki tarifeler hususunda çözüm sürecinin uzun bir zaman alacağını ifade eden ABD yönetimi, bu tarifeler vesilesiyle ABD hazinesine milyarlarca dolar gelmesinden fazlasıyla memnundur. ABD tarafından 2018 yılı sonuna kadar % 10 olarak oluşturulan birtakım vergiler 2019 yılından itibaren % 25 seviyesine yükseltilmiştir. 2018 senesinde global ticaret hacminde bir küçülme olduğunu ifade eden OECD (2018:13), yükselen korumacılığın esas yansımalarının gecikmeli olarak görüleceğini ifade eder (Çekin ve Nuroğlu, 2020: 78).

Ticari eylemlerin harekete geçirilmesi sürecinde birtakım süreçler izlenilmektedir. Bu süreçlerde bazen etki-tepki durumları söz konusu olur. Ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde ılımlı bir ortam olması gerekmektedir. Savaşları doğuran olaylar söz konusu olduğunda ekonomi ağır yaralar alacak ve ihracata darbe vurulacaktır. Genel bir değerlendirme yapıldığında gelinen noktada vergi üstüne vergi konularak ülkeler arasındaki hem ilişkiler olumsuz bir süreç içine girmiş hem de ekonomik olarak Türkiye’de ciddi bir krize doğru gidilmesine neden olmuştur.

2.2. ABD’nin DTÖ’de Yeri ve Dünya Ticaretine Etkisi

İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra, savaş nedeniyle büyük zarar gören dış ticareti geri kazanmak için toplam 23 ülkede Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması imzalandı. Tüm ülkeler yer almasa da bu anlaşma dünya çapında ilk etkili tarifeler anlaşması için bir yol açmıştır. Anlaşmanın başlangıç amacı, tarifeleri ve diğer engelleri azaltmak için bir süreç sağlamak ve ayrıca dünya üzerindeki ticareti izleyecek bir mekanizma geliştirmektir (Pervez ve Ghauri, 2010: 231). Savaşın etkilerinin minimuma indirilmesi için ülkeler arasında yapılan bu anlaşma karşılıklı olarak sorumluluk duyulması gereken unsurları içermektedir. Anlaşmada gerekli olan önlemler ve uygulamalar yerine getirildiğinde var olan kötü durum oldukça iyi bir şekilde toparlanarak olumlu bir seviyeye doğru eğilim gösterecektir.

GATT bir anlaşma olmasına rağmen, DTÖ, üyeler arasında dış ticareti yöneten kurallar getiren, bir grup uzmanın ticaret anlaşmazlıkları konusunda karar vermesini sağlayan ve GATT'den farklı olarak bağlayıcı kararlar veren resmi bir kurumdur. Ghauri ve Cateora'ya göre DTÖ, GATT'nin tüm yönlerine ve kapsamı dahilinde tüm üyelerin tam katılımını gerektirmektedir ve 21. yüzyılda küresel pazarın ticaret sorunlarını ve meselelerini tartışmak için kapsamlı ve kalıcı bir forum sağlamaktadır (Pervez ve Ghauri, 2010: 234). GATT yapısı itibari ile ihracatın daha iyi bir konuma gelmesi için gerekli ve elzem noktalarda karar vermekte ve bunun için ülkelerin izleyecekleri yolları çizerek onlara yol göstermektedir. Burada bu kurumların üzerine düşen görev büyük önem arz etmektedir. Zira ülkelere adeta danışmanlık yaparak onları yönlendirirler.

Lee ve Preston, DTÖ'nün amacını, kuralları yürürlüğe koyarak ve üye ülkeleri bağlayan ve üyeler arasında sürekli müzakere için uygun bir ortam yaratarak çok taraflı ticareti teşvik etmek olarak açıklamışlardır (Lee ve Preston, 1997: 187). Doole ve Lowe

(2008)'e göre Dünya'nın ana merkezi Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) küresel ticareti teşvik etmektedir. Bu doğrultuda DTÖ'nün

- a) İhracat / ithalat kota ve yasaklarının yasaklanması
- b) Tarifelerin azaltılması ile ilgilenmek
- c) Yabancı mal ve hizmetlere karşı ayrımcılığın önlenmesi
- d) Küresel ticarete çoğunlukla tarife dışı engeller olarak bilinen diğer engellerin kaldırılması

Şeklinde işlevleri bulunmaktadır. Bu maddeler içerisinde küresel ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve desteklenmesi adına gerekli olan önlem ve kurallar açıklanmıştır. Bu maddeler ile küresel ticarete önemli katkılar sağlanmış olmakta ve ihracatın önü açılmaktadır.

DTÖ, GATT'nin devamı olarak görülmesine rağmen, yapı ve yönetmelikler açısından birçok farklılık bulunmaktadır. Hoekman ve Kostecki, DTÖ'nün GATT ile aynı küresel ticaret politikasını ele aldığını, ikisi arasında derin bir ayrım olduğunu söylemektedir (Hoekman ve Kostecki, 2009: 105). Tüm üye ülkeler, en az iki yılda bir düzenlenen DTÖ bakanlık konferansında eşit olarak temsil edilmektedir. Üyeler organizasyonu yönetmek için bir yöneticiye oy verir ve diğer yetkililer seçilen müdür tarafından atanmaktadır (Dünya Ticaret Örgütü, 2021). Üye ülkeler arasından oyçokluğuyla bir yöneticinin seçilmesi bu organizasyonda demokrasiye önem verildiğini gösterir. Demokrasinin olduğu bir toplulukta ortaya konulan kuralların uygulanması da daha rahat olur bu da sonucunda uygulanan kararın etkili ve verimli olmasını sağlar.

Ticaret ülkeler arası rekabet ortamının olmasına imkan verir. Bu sayede şirketler daha üretken ve yenilik odaklı olurlar. İhracat sayesinde üreticiler ihraç edecekleri ürünler hususunda isteyecekleri rakamları artırır. İthalat ise ürün fiyatlarının rakamlarında düşüş meydana getirir ve müşterilere sağlanan alternatiflerin oranını yükseltir.

DTÖ, ABD'ye GATT' den daha fazla fayda sağlamaktadır. Hükümleri, ABD'yi ilgilendiren daha fazla konuyu kapsamaktadır. DTÖ, ticarete ilişkin standartlar ve teknik engeller hakkındaki kuralları içermektedir; fikri mülkiyeti korur, tarım ve hizmetleri kapsamaktadır. Ancak DTÖ'nün en büyük avantajı, bu kuralları uygulamak için bir mekanizma içermesidir: anlaşmazlık çözüm sistemi. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'nin

tek taraflı misilleme önlemlerine başvurma ihtiyacını azalttı, ABD ve ortakları arasında önemli bir gerilim kaynağını sınırladı ve böylece önemli bir dış politika temettüsü oluşturmuştur. Gerçekten de anlaşmazlık çözümü sisteminin ortaya çıkmasından bu yana, ABD'nin DTÖ izni olmadan DTÖ üyelerine tek taraflı ticari yaptırımlar uygulamadığı, anlaşmasına genellikle uyması dikkat çekicidir (Cerit, 2015: 53). DTÖ'ler sayesinde Amerika'nın misilleme yapma oranı azaldı ve ülkeler arasındaki çekişmeyi düşürdü. Tam anlamıyla bu misillemeler bitmese de ülkelerin daha az yıprandığı belirli bir temele oturmuş oldu.

2.3. Çin'in DTÖ'de Yeri ve Dünya Ticaretine Etkisi

Çin'in DTÖ ile ilişkilerinin tarihi, İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) oluşturulmasıyla başlamıştır.

Çin'in DTÖ'ye girme koşulları arasında

- a) ithalat tarifelerinin düşürülmesi,
- b) yabancı firmaların doğrudan Çin iç pazarlarında satış yapma izni ve
- c) telekomünikasyon ve finans sektörlerinin daha fazla dış rekabete açılması bulunmaktadır.

Çin 1978 yılı ile birlikte adım attığı ekonomik yenilikler sonucunda IMF'ye dahil olmuştur. 1986 senesi itibariyle de DTÖ' den önce uluslararası ticaret düzenini oluşturan sistem olan GATT' ye üye olmak için başvuru yapmıştır. ABD'nin gözle görülemeyen ama süregelen ekonomik ambargosu nedeniyle bu aşama 15 sene sürmüş ve Çin'in DTÖ üyeliği 2001 senesinde olabilmıştır. Bu üyelik sonucunda Çin birtakım taahhütler vermiştir. Bu taahhütlerin bir sonucu olarak Çin sektörlerine yabancı yatırımcılar rahatlıkla giriş gerçekleştirebilmeye başlamış, ithalat sürecindeki gümrük vergileri indirilmiş ve yabancı yatırımcılar için özgür ve adaletli bir platform oluşturulmaya başlanmıştır.

“Çin'in uzun bir çabanın ardından DTÖ'ye üyeliği, ülkenin yapısal reform sürecinde ve global ekonomiye entegrasyonunda tarihi bir adım teşkil etmektedir. Dünyanın en fazla nüfusuna sahip, yedinci büyük ihracatçısı olan Çin, kurallara dayalı çok taraflı ticaret sistemine

dahil olarak, ilk kez kendini dış dünyanın ticari kural ve disiplinlerine tabi kılmaktadır.” (Cerit, 2015: 55).

DTÖ’ üye olmasının ardından Çin yapısal olarak önceden izlediği süreçlerden farklı bir sürece geçmiştir. Bu süreçle birlikte daha önce koymuş olduğu kuralları aşarak dış ticarete ve dış dünyada olan ticaret kurallarına kendini açmıştır. Bu noktada ticari olarak kademe atlayarak büyük bir gelişim sürecine girmiştir.

DTÖ’ye üyeliğin bir gerekliliği olarak Çin, uluslararası ticaret düzenine uyumunu yerine getirebilmek için faaliyete geçirmek durumunda olduğu çok sayıda sorumluluğu da kabul etmiştir. Bu eksende; kuruma üye olan bütün hükümetlerin yabancı organizasyonlarına eşit politikalar uygulanacaktır. Üç yıl içerisinde bütün şirketlere ithalat ve ihracatta dış ticaret serbestisi sağlanacaktır. Turizm, eğlence ve taşımacılık piyasalarında üye hükümetler tarafından yüzde yüz yabancı sermayeli işletmeler oluşturulabilecektir (DEİK, 2003). Çin’in özellikle yabancı sermayenin ülkeye rahat bir şekilde girdiğini kabul ettiği bu mükellefiyetler, piyasa sosyalizminin en üst düzeye çıkarıldığını açıkça ortaya koymuştur. Kapitalist düzene hızlı bir geçişin olduğu Çin’de daha çok ekonomi yönünde dış politikada bütünüyle açık kapı politikasının faaliyete geçirilmeye başlandığını göstermektedir (Cerit, 2015: 56). Ekonominin dışa açılmasıyla birlikte ülkeler arası mal ve hizmet değişim süreci başlamıştır. Bu sayede her ülke edinmek istediği herhangi bir mal ve hizmete kolaylıkla erişim sağlama hakkına kavuşmuştur. Açık kapı politikası sayesinde yabancı ülkeler farklı ülke ve pazarlarda kendi şirketlerini kurma imkanına sahip olmuşlardır. Bu da ülkeler arası ilişkilerin politik ve sosyal düzeyde gelişmesine aynı zamanda da tüketim hacminin gelişim göstermesine temel olmuştur.

Üye olma süreci Çin’in 15 yılını aldı ve 11 Aralık 2001’e kadar Çin resmen üye değildi. ABD, Çin’in üye olmadan önce karşılamak zorunda olduğu birçok talebi dile getirdi. Çin’in ticaret rejimine girmeden önce tamamen serbestleşmesini istediler. Sonunda, Çin’in çeşitli ticaret engellerini azaltması halinde belirli kuruluşlara üye olmasına izin veren bir uzlaşma sağlanmıştır. Aynı zamanda Çin’in bazı sektörlerini geliştirmesine izin verildi. Çin DTÖ’ye gelişmekte olan bir ülke olarak dahil oldu (Morrison, 2009: 262). Çin ve ABD arasında DTÖ’ ye üyelik sayesinde var olan buzlar eridi. Zira Çin önceden yapmış olduğu çeşitli ticari yaptırımları kaldırarak ülkeler arası

ilişkilerin gelişmesini ve iyileşmesini sağladı. İki ülkede aralarında ticari ve ekonomik olarak uzlaşmaya girdi ve bu da tüm dünya adına katkı sağlayan adımlardan oldu.

Çin ayrıca endüstriyel ve tarımsal mallar için tarifeyi azaltmayı, tarımsal üretime yönelik sübvansiyonları sınırlamayı, yabancı firmalara tam ticaret ve dağıtım hakları vermeyi, tüm DTÖ ülkelerine ayırım gözetmeyen bir muamele göstermesi, bankacılık sistemini tamamen açması ve DTÖ'nün Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasının Yönlerini Uygulaması zorunda kalmıştır. Bu, Çin mallarının yerli üreticileri tehdit etmesi durumunda ABD ve diğer DTÖ üyelerinin kendi iç pazarlarını koruyabilecekleri anlamına gelmektedir. Daha sonra Çin mallarının ithalatını kısıtlamak için tarifeler veya kotalar kullanmalarına izin verildi (Morrison, 2009: 263). DTÖ'nün anlaşmada koymuş olduğu prensipler üye olan bütün ülkelerin haklarını koruma altına etik ilkeler bütününden oluşmaktadır. Zira bir ülkenin özgürlüğü veya faaliyetleri başka bir ülkenin özgürlüğünü ve ticari eylemlerini kısıtlıyorsa orada bu eylemlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de birtakım düzenlemeler anlaşma ile yazılı hale getirilerek somut bir şekilde ortaya konmuştur.

İhracata büyük ölçüde bağımlı bir ekonomi olan Çin, 2018'de en yüksek ticaret fazlası veren ülkeler arasında ilk sırada yer alırken, onu Almanya ve Rusya izledi. ABD, o yıl ihracatı yaklaşık 950 milyar ABD doları aşan ithalattla, dünya çapında önde gelen ithalat ülkeleri arasında ilk sırada yer aldı. 2019'da ABD'nin Çin'den yaptığı ithalatın değeri, Çin'e olan ihracatı yaklaşık 345,6 milyar ABD doları aşmıştır. 2019'da Çin'in ticari mal fazlası 421,9 milyar ABD doları civarında gerçekleşmiştir. Artı değer, yaklaşık 594 milyar ABD doları gibi rekor bir yüksekliğe ulaştığı 2015'ten bu yana önemli ölçüde düştü. 2015 yılında, ABD'nin Çin ile olan ikili mal ticareti açığı, Çin'in toplam mal ticareti fazlasının yaklaşık üçte ikisini oluşturdu (World Bank, 2021). Yıllar arasında değişkenlik arz eden bu ihracat ve ithalat rakamları ülkeler arası bir rekabete neden olduğundan birbirleri ile bir yarışa girmişlerdir. Ülkeler interaktif olarak karşılaştırma yaparak ticari anlamda daha iyi bir konuma gelmek için ellerinde bulunan kaynakları en verimli ve etkili bir şekilde kullanmak için çabalamışlardır.

Çin DTÖ'nün üyesi olmak için birçok anlaşmayı kabul etmek zorundadır. Yerelden merkezi yönetime kadar, hükümetinin tüm düzeylerindeki tüm yasalara, gerekliliklere ve kurallara uymak zorundadır. Aynı zamanda Çin'in WTO'yu ülke ekonomisinde yaptığı tüm değişiklikler hakkında bilgilendirmesi gerekmektedir.

Bugünkü durum bize Çin'in tüm anlaşmalarını tamamlayamadığını göstermektedir (Rawski, 2008: 143). Genel durum değerlendirildiğinde Çin anlaşmalarına tam anlamıyla entegre olamamıştır. Bunun olmasının birtakım nedenleri vardır. Bir ülkenin atacağı her adımda hesap verme durumunda olması o ülkeyi bağımlı kılmakta ve eylemlerini sınırlandırmaktadır. Böyle olduğunda ülkeler kendi özgün potansiyellerini açığa çıkarmakta zorlanmakta ve bunu gerçekleştirememektedirler. Böyle olması DTÖ'ye üye olmanın getirdiği prestijin yanında negatif bir sonuç olarak Çin'in karşısına çıkmaktadır.

DTÖ'ye girişin en önemli özelliklerinden biri, yabancı işletmelerin Çin'de uygulamalarını daha kolay hale getirmesidir. Çin'de DTÖ öncesi çok sayıda yabancı girişim olmasına rağmen, DTÖ'ye girişten sonra daha fazla bir artış olmuştur. Bu nedenle, Çin'in açılması sürecinde bir adım olarak DTÖ'ye girişin Çin'de daha fazla yabancı yatırımcıya yol açtığını varsaymak mantıklıdır. Ortalama doğrudan yabancı yatırım 2001 ve 2005 yılları arasında 55 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (World Bank, 2021). Hükümet, firmaların (SEO'ların) satın alınmasını düzenlemek için bir söz vermek zorunda kalmıştır (Rodrik, 2009: 198). DTÖ'ye üyelik süreci Çin'e oldukça fazla alan açmış ticari hacminin genişlemesine imkan vermiştir. DTÖ sayesinde adeta ülkeler arasında bir hareket olmuş ve dışı açılım noktasında oldukça önemli bir ilerleme kaydedilmiştir.

2.4. ABD'nin Çin ile Ticaret İlişkileri ve Sorunları

Şubat 1971'de Başkan Richard Nixon, Kongre'ye ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki süregelen düşmanlığın, 750 milyon yetenekli ve enerjik insanla olan ilişkilerini belirlemesi nedeniyle gerçekten çözülmemiş ciddi bir sorun olduğunu belirtmiştir. Nixon, Pekin ile diyalog kurma ve Çin'i dünya topluluğuna geri getirme niyetini açıkladı. Ağustos 1971'de enflasyon ve işsizliği gidermek amacıyla Nixon yönetimi bir ücret ve fiyat kontrol sistemi uygulayarak ve Amerikan para birimi için döviz kurlarını sabitleyerek ABD dolarını yüzde 8 düşürmüştür (Marlay, 2014: 99). Nixon dünya çapında istikrarlı bir ekonomik düzen oluşturabilmek adına döviz sabitleme yoluna gitmiştir. Gerçekleştirmiş olduğu bu strateji ülkelerin daha sürdürülebilir ekonomik faaliyetler göstermeleri yolunda önemli bir basamak olmuştur.

Çin'in 1978 akabindeki yıllardan sonra finansal olarak liberal politikalara yönelmesi ve dünya sektörlerinde yer bulma gayreti ABD Çin arasındaki diyalogların

temelinde bir bozulma oluşturarak, ideolojik sahadan finansal sahaya geçiş yapmıştır. Finansal ilişkiler ABD’li şirketlerin Çin’i egemenliği altına alması Çin mallarının da ABD’yi egemenliği altına alması ile karşılıklı olarak kopmasının önüne geçilemez bir bağ meydana getirmiştir. Çin de reformlar ile başlayan aşamayla ABD Çin ilişkileri önceki ideolojik anlaşmazlıkları ardında bırakarak finans merkezli, kazan kazan sürecine dayanan bir diyalogla tekrar başlamıştır (Oğlakkaya, 2021: 66). Bu süreç ile birlikte ABD ve Çin karşılıklı olarak siyasi ve ekonomik ilişkilerini düzeltmeye başlamışlardır. İnteraktif olarak iki ülkenin de birbirine yönelik olarak ürün alış verişinde bulunması süreci iyileştiren bir durum olmuştur. Bu sayede ülkeler avantajlı konumda olan ürünleri birbirlerinden sağlamaktadır. Bu yönüyle hem ekonomik olarak bir kara geçiş hem de politik olarak bir iyileşme süreci söz konusu olmuştur.

2000'den 2019'a kadar ABD'nin Çin'e ticari mal ihracatı hacminde artış yaşanmıştır. 2019'da ABD'nin Çin'e ihracatı 106,63 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Çin ve ABD kalkınma, piyasa ekonomisinin olgunlaşması, hassas alanlar ve ekonomi ve ticaret konusundaki endişelere odaklanma aşamalarında farklılık göstermektedir. İki ülkenin ulusal koşulları statülerini, iş bölümünü, açıklığı ve küreselleşmede gelişmekte olan yolları belirlemektedir. Tarihsel eğilimi doğru bir şekilde kavramak, ikili ticaret ve ekonomik ilişkilerin dengeli gelişimini teşvik etmek için farklılıklarına doğru bir bakış önemlidir. Çin 1992 yılında sosyalist bir piyasa ekonomi sistemi kurmuştur. Son 20 yılda, Çin bir piyasa ekonomisi oluşturmada kayda değer bir ilerleme kaydetti (Shea ve Reinsch, 2014: 37). Çin ve ABD arasındaki ticari ilişkilerin tarihsel süreçlerini adım adım takip etmek iki ülke arasında sağlıklı bir ticari sürecin oluşturulması adına büyük önem arz etmektedir.

Ekonomi ve ticaret alanlarında ABD imalat sanayinde iş kayıplarını önlemeye, fikri mülkiyetini korumaya, “bilgi ekonomisi” ve “dijital ekonomi” gelgitine olan ilgisi doğrultusunda küresel kurallar oluşturmaya ve pazarın açılmasını teşvik etmeye odaklanmaktadır. ABD ile karşılaştırıldığında, Çin inovasyonu teşvik etmek için daha az elverişli bir dış ortama sahiptir ve ekonomik ve endüstriyel güvenliği korumak için daha fazla baskı altındadır (Marlay, 2014: 103). Bir ülkenin ar-ge ve teknoloji olarak ilerleme kaydetmesi onun ticari eylemlerinde (ihracat-ithalat) önemli pozitif farklılıklar kazanmasına vesile olacaktır. Bu noktada Çin ABD’nin gerisinde kalmıştır. Bu sebeple daha ileriye dönük, kalıcı, etkili ve verimli adımlar atabilmek için ülkesini teknolojik

olarak geliştirmeye ve ar-ge faaliyetlerine yoğunlaşarak bu noktada önemli bir bütçe ayırmaya yönelmesi gerekmektedir.

şu anda, uluslararası ekonomik durum karmaşık ve değişkendir. Dünya ekonomisinde ivme yok; ticaret ve yatırım durgun ve korumacılık artmaktadır. Ancak, bunlar ekonomiler arasındaki entegrasyon ve karşılıklı bağımlılığın temel eğilimini değiştirmemiştir. Küreselleşme, ileriye doğru giderken ayarlanır, derinleşir ve yeniden dengelenir. Tarihsel olarak, ekonomik küreselleşme toplumsal verimliliğin gelişiminin nesnel bir gerekliliği ve teknolojik ilerlemenin kaçınılmaz bir sonucudur (Lague ve Zhu, 2013: 291). Globalleşme sürecinde birçoğ faktör yeniden düzenlenir, farklılıklar yapılır ve kontrol altına alınır. Bu süreç insanların hayatlarında köklü değişimler meydana getirir. Bu sayede eksik olan taraflar giderilir, güçlü olan taraflar daha da iyi bir konuma getirilir.

Bir ülkenin ekonomisi ne kadar hızlı büyürse, sürekli olarak yeni rekabet avantajı elde etmek için küreselleşme yoluyla kaynaklara ve pazarlara erişime o kadar çok ihtiyaç duymaktadır. Daha derin geliştikçe, küreselleşme, dünya ekonomik talebindeki normal dalgalanmaların ve katılımcılar arasındaki oyunun sonucunun bir yansıması olan aksiliklerle karşılaşacaktır. Ortaya çıkan “küreselleşme karşıtı” gelgit küreselleşmeye karşı değil, küreselleşmenin olumsuz etkileri olan küreselleşmenin getirdiği zengin ve fakir ve eşişsiz gelişme arasındaki genişlemeye karşı çıkmaktadır. “Küreselleşme karşıtı” küreselleşmedeki eksiklikleri yansıtan bir ayna gibidir ve uluslararası yönetişimin geliştirilmesine yardımcı olacak ve küreselleşmeyi daha rasyonel bir yöne doğru teşvik edecektir (Riley ve Vance, 2012: 21). Küreselleşme oldukça fazla imkanları, gelişim fırsatlarını ve çevreyi bünyesinde barındırması ile birlikte ülkeleri pozitif olarak etkisi altına almaktadır. Bu süreç ülkelere eksik noktalarını gözlemleyerek dönüştürme imkanı sunmaktadır. Aynı zamanda globalleşme bu değişim ve dönüşüm sürecini kısaltmakta, birçoğ alternatif ve seğenek sağlamaktadır.

Çin ve ABD için ekonomik küreselleşme, ekonomik ve ticari ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için temel olmuştur. Bir yandan, ülkeler arasındaki ekonomik bağlar artmakta ve karşılıklı bağımlılıkları derinleşmekte, bu da Çin ve ABD'nin ortak kalkınma için birbirlerini desteklemesi için önemli bir önkoşul olmaktadır. Öte yandan, küresel sanayi zincirinin ve değer zincirinin genişlemesi, çokuluslu şirketlerin küresel dağılımının derinleşmesi, bilimsel ve teknolojik yeniliklerin küresel uygulaması, Çin ve

ABD arasındaki daha geniş ve daha derin ticaret ve ekonomik iş birliği için itici güç sağlamıştır. Geçmişte, şimdi veya gelecekte, Çin-ABD ekonomik ve ticari ilişkilerinin gelişimi için her zaman küreselleşme eğilimine ihtiyaç duyacak ve bunu takip etmek durumunda kalacaktır (Fletcher ve Chuguang, 2013: 158). Küreselleşme ihracat ve ithalat süreçlerinde ülkelerin karşısına olmazsa olmazı teşkil en kritik faktör olarak çıkmaktadır. Karşılıklı olarak bağımlı olan bu faktörler daimi olarak etkileşim halinde kalarak birbirlerini beslemektedirler. Bu noktada ne kadar sağlıklı bir etki süreci olursa, çıktıları da bir o kadar verimli olacaktır.

Aynı zamanda Çin ile ABD arasındaki farklılıklar ve iş birliği küreselleşme sürecine de yansiyarak süreci etkilemekte ve şekillendirmektedir. ABD, ekonomik küreselleşmenin en eski destekçilerinden biridir ve küreselleşmenin en büyük yararlanıcılarından biridir. Çin küresel sanayi zincirine ve değer zincirine daha derin ve daha geniş bir şekilde katılmakta, küresel ticaret ve yatırım modelini derinden değiştirmekte ve küreselleşmenin faydalanıcılarından biri haline gelmektedir (Stanway, 2014). Küreselleşmeden en verimli bir şekilde yararlanan Çin bu sürece kendi sahip olduğu tecrübelerinden katarak gelişimine katkı sağlamaktadır.

ABD küresel değer zincirinin en üst noktasındayken, Çin orta ve alt uçta. Sanayi zincirinin dikey entegrasyonu ve tedarik zincirinin sınır ötesi gelişimi ile ABD'nin yüksek katma değerli tasarımı ve Ar-Ge faaliyetleri Çin'in düşük maliyetli üretim ve montaj faaliyetleriyle yakından bağlantılıdır. İkisi yavaş yavaş birbirine bağımlı bir çıkarlar topluluğu oluşturmaktadır (Marlay, 2014: 109). Küresel değişim sürecinde ülkelerin birbirleriyle kurdukları bağ kimi zaman mecburiyet gerektirir. Çünkü alınması gerekli olan bir mal hem kalite hem maliyet açısından bir ülkede toplandığında o ülke tercih sebebi olmaktadır. Burada iki ülke arasında da menfaat ilişkisi devreye girer. Ancak önemli olan bu süreçlerde uyulması gerekli olan prensiplere uyum göstermek ve üretim sürecini en verimli hale getirmektir.

2.4.1. Çin'den ABD'ye Mal İhracatı

ABD'nin Çin'e yaptığı ihracattaki eğilimler, 2002-2011 dönemine kıyasla önemli ölçüde değişti. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımından sonra ilk on yıl boyunca ABD'de imal edilmemiş mal ihracatı yılda ortalama üç milyar dolar artmıştır. ABD'nin 2012-2017 döneminde Çin'e ihracatı, Çin'in DTÖ'ye katıldıktan sonraki ilk on

yıldakinden daha zayıf bir büyüme kaydetmiştir. Toplam ihracat son altı yılda ortalama 3,3 milyar dolar artarken, 2002'den 2011'e kadar yıllık ortalama 8,2 milyar dolarlık ihracat büyümesinden çok daha yavaştı. Çin'den yapılan ithalat ise, 2012-2017 döneminde yıllık ortalama 13,3 milyar dolarlık artışla çok daha hızlı büyümüştür (U.S. Census Bureau. 2018).

Bu istatistik, 2014'ten 2018'e ABD'den Çin'e ithal edilen uçak, uzay aracı ve ilgili parçaların payını göstermektedir. 2018'de, ABD'den ithal edilen uçak, uzay aracı ve ilgili parçaların payı, Çin'in toplam ithalatının yaklaşık yüzde 50'si idi. Amerika Birleşik Devletleri ve Çin, yakın ve uzun süreli ticari ilişkileri olan dünyanın en büyük ekonomileridir. 2013 itibarıyla Çin, Kanada ve Meksika'dan sonra ABD'nin üçüncü büyük ihracat pazarı oldu. ABD'den Çin'e olan emtia ihracatı, küresel mali kriz nedeniyle 2009 hariç, son on yılda önemli ölçüde artmıştır (U.S. Census Bureau. 2018). Ülkelerin birbirleri arasında mal alış verişinde bulunması ile ekonomik ilerlemeler sağlanmaktadır. Çin ve ABD birbirleri ile kurdukları ekonomik bağ aracılığıyla üretmedikleri ürünleri karşılıklı olarak birbirlerinden temin etmektedirler. Bu vesileyle ülkeler arası mal ihracatı ve ithalatı artış göstermektedir.

Kaliforniya, Washington ve Teksas, 2016 yılında Çin'e ihracat yapan önde gelen ABD eyaletleri arasındaydı. O yıl Kaliforniya, 2014'de yüzde 15,7 artışla Çin'e yaklaşık 16 milyar ABD doları değerinde mal ihraç etti. Bilgisayarlar ve elektronik ürünler, atık ve hurdalar ve ulaşım ekipmanları Kaliforniya'nın Çin'e yaptığı en büyük ihracatlardır. Kaliforniya ayrıca ABD'nin Çin'den en çok ithalat yaptığı eyaletler arasında yer almaktadır (U.S. Census Bureau. 2018). Üretim konusunda hangi ülke hangi mal ve hizmet bakımından iyiye, bu mal ve hizmetleri talep edilen ülkelere ithal eder. ABD Çin'den teknolojik ürün, mal ve hizmet ithal etmektedir. Zira bu noktada üretim hususunda Çin ABD'ye talep ettiği hizmeti sunabilmekte ve bu anlamda gerekli olan ihtiyaçları karşılayabilmektedir.

2013 yılında Çin, dünyanın en büyük mal tüccarı olarak ABD'yi geride bırakmıştı. O yıl, Çin'in ithalatı ve ihracatı dört trilyondan fazla ABD dolarına ulaşmıştı. 2009 ve 2015-2016 hariç son on yılda ithalatta oldukça istikrarlı bir artış olmuştur. Çin'in mal ithalatı, 2010'daki olumlu mali krize ulaşmadan önce, 2009'daki küresel mali kriz nedeniyle yaklaşık yüzde on bir azalmıştır. 2015 yılında, Çin'in ithalatı, çeşitli jeopolitik çatışmaların, hastalık salgınlarının ardından küresel belirsizliğin nedeniyle yüzde 13,2

oranında azalmıştır (U.S. Census Bureau. 2018). Sosyo-ekonomik düzende meydana gelen gelişmeler ve olumsuz durumlar ülkeleri, ihracat, ithalat yüzdelerini ve finansal durumu oldukça fazla etkilemektedir. Burada dünya çapında ortaya çıkan pandemiler, politik tartışmalar ve belirsizlikler Çin'in ithalatına önemli oranda yansımıştır.

2019 yılında ABD'nin Çin'e ihracatı 106,63 milyar ABD doları olmuştur. 2019 yılında Çin'in gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) ithalat katkısı yüzde 14,5 civarındaydı. Bir yıl önce, Çin ihracatı ülkenin ithalatını 351 milyar ABD doları aşarak ağır bir mal ticareti fazlası yarattı. ASEAN ve Avrupa Birliği ülkeleri, 2019 yılında sırasıyla yaklaşık 1,95 milyar yuan ve 1,91 milyar yuan değerinde ithalatla Çin'in en önemli ithalat ticaret ortaklarıydı (U.S. Census Bureau. 2018). Çin sahip olduğu üretim kapasitesi ve ithalat hacmiyle dünya çapında fark yaratarak ilk sıraları elde etmiş bir ülke konumdadır. Bu yönüyle ucuz maliyet ve çeşitlilik nedeniyle ülkelerin ilk sırada tercih sebeplerinden olmuştur.

2.4.2.Çin'in ABD'den Mal İthalatı

Ekonomik bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Çin ile var olan ticari yakınlık ABD ekonomisine bazı noktalardan yarar sağlamaktadır (Yılmaz vd., 2019: 304):

- a) Çin, ABD'nin piyasasına destek olan temel ihracat sektörlerindedir ve onun ticari partner olarak önemi büyümeye devam edecektir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Çin yatırımı, ABD sektörünü ve genel ekonomik gelişmeyi teşvik etmektedir.
- b) Gerçekleştirilen Çin yatırımları ABD'nin faiz düzeylerini minimumda tutmakta, bu da ABD'deki şirketler ve müşteriler için daha çok destek getirmektedir.
- c) Çin'in global tedarik içindeki görevi, ABD'nin rekabet düzeyini yükseltmekte ve ABD'deki enflasyonu aşağıya çekmektedir.

ABD ve Çin arasında süregelen ekonomik ilişkinin yönü pozitif olarak devam etmektedir. Zira, ABD, Çin'den sağladığı mal ve hizmetler vasıtasıyla ülke değerine değer katmakta ve ekonomik olarak güçlenmektedir. Esasen interaktif olarak birbirlerine katkı olan ABD ve Çin üretim hacimleri ve ekonomik üstünlükleri ile tüm dünya çapında yankı uyandırmaktadırlar.

2.4.3. Çin-ABD Arasında Teknolojik Ürün Ticareti

Elektronik ürünler, Çin'e yapılan ABD ATP ihracatının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. 2009'da ABD'ye elektronik ATP ihracatının yaklaşık yüzde 90'ını temsil eden yarı iletkenler bu kategoriye hâkim durumdadır. Özellikle iletişim ürünleri kategorisinde (makine parçaları, ses ve veri görüntüleme makineleri ve parçaları ile işleme ve telefon parçalarından oluşmaktadır) ABD Çin'e ihracat yapmaktadır. Bu ürünler genel olarak ABD'nin Çin'e gönderdiği ara mallar olarak diğer ürünlerin nihai montajı için bileşenler olarak kabul edilebilir. Bu ticaret olgusu, Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı gelişmiş ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı olarak küresel tedarik zincirlerinin çeşitli seğmenlerini üretmek konusunda uzmanlaştığı uluslararası üretim parçalanma eğilimini yansıtmaktadır (Ferrantino vd., 2010: 211). Üretim süreçlerinde gerekli olan birçok materyal ve donanım vardır. Bu ürünlere erişim çok çeşitli basamaklardan oluşmaktadır. Bu da üretim süreçlerini bölümlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Üretim aşamasında kullanılacak olan her ürünün hem uygun maliyetle hem de kaliteli bir şekilde temin edilmesi için gerekli olan adımlar atılmaktadır.

2019 yılında ABD yaklaşık 137 milyar ABD doları değerinde havacılık ürünleri ihraç etmiştir. ABD'nin Çin'e yaptığı ihracat kalemlerinde, başta elektronik olmak üzere birçok sektörün önemini vurgulamaktadır. ABD'nin başlıca yarı iletkenler olmak üzere Çin'e elektronik ihracatı 2000 yılında 922 milyon \$ 'dan 2020 yılında 8,3 milyar \$ 'a yükselmiştir. Çin'in DTÖ'ye katılımından bu yana, ABD ile Çin arasındaki ihracat paylarındaki fark artarak devam etmiştir. ABD'nin ileri teknoloji ürünlerinin ithalat miktarı grup bazında incelendiğinde 2020'de ABD'nin yaklaşık 60,71 milyar dolar değerinde havacılık ürünü ithal ettiği görülmektedir (OECD, 2021). DTÖ 'ye katılım ile beraber ülkeler arası etkileşimin artması ve anlaşmanın getirdiği çeşitli kurallar sayesinde ihracat ve ithalatın önündeki engeller kalkmış ülkeler rahatlıkla bu faaliyetlerini gerçekleştirebilmeye başlamışlardır. Bahsedilen rakamlardaki artışta bunu destekler niteliktedir.

2.4.4. ABD-Çin Strateji ve Ekonomik Diyalogu

Strateji ve ekonomi iş birliği diyalogu oluşturulması 1 Nisan 2009'da Londra'da Başkan Barack Obama ve Başkan Hu Jintao'nun ilk toplantıları sırasında yaptığı G-20

zirvesinde duyurulmuştur. Bu süreç, George W. Bush yönetimi altında başlatılan eski Kıdemli Diyalog ve Stratejik Ekonomik Diyalog'un yerini almıştır. Her iki ülkenin üst düzey temsilcileri ve delegasyonları her yıl iki ülke arasında farklı başkentlerde toplanmaktadır. İlk toplantı 27-28 Temmuz 2009'da Washington DC'de yapıldı. Analistler ve medya tarafından S&ED'in ABD ve Çin arasındaki G-20 ilişkisinin önemli bir bölümünü oluşturduğu öne sürülmüştür (Wang vd., 2010: 77). Strateji ve ekonomi diyalogunun oluşturulması ülkeler arası ilişkilerin istikrarlı bir düzene oturabilmesi adına atılmış büyük bir adımdır. G-20 ülkeleri arasındaki sosyo-ekonomik ve politik süreçlerin bir denge içerisinde ve sürdürülebilir bir şekilde süregelmesi beklenen ve arzu edilen husustur. Bunun için de bu adımların atılması ülkelerin geleceğini oluşturmada ve pozitif katkı sağlamada yerinde ilerlemeler olarak kaydedilmiştir.

Çin'in gelecek politikaları Made in China 2025 ve Yeni İpek Yolu etrafında belirginleşmesi bu çalışmaları daha kritik bir konuma sokmaktadır. Projelerin bölünmemesi için ticaret savaşında Çin hükümeti sessiz kalmakta, bekle ve gör tekniğini faaliyete geçirmektedir. Fakat ABD'nin istikrarlı ticaret politikalarına yönelik olarak devlet desteği politikaları, karşı vergilendirme ve elinde olan ABD tahvillerinin beraberinde döviz politikası ticaret savaşında karşı oyuncuya yönelik olarak uygulayabileceği araçlar şeklindedir (Oğlakkaya, 2021: 73). Çin gerçekleştirmeyi arzu ettiği hedefler doğrultusunda kendine has bir tarzla sessizliği seçmiştir. Bu süreçte ABD daha hareketli eylem planıyla yoluna devam etmeyi seçmiştir.

Daha da kötüsü, iki kat ihracata yönelme, Amerikan RMB hedefi ile çelişmektedir. Obama İdaresi, ihracatı büyük ölçüde hükümet desteği yoluyla teşvik etmeyi amaçlarken, ABD Çin'in döviz kurunu baskı altına almaya yönelmekteydi. Bu,

Çin ve ABD ikili diyalogların asıl nedenlerinden biri, Çin ekonomisi ve güvenlik politikalarını Amerikan politikalarıyla daha iyi uymaya teşvik etmektir. ABD'nin Çin'in dönüştürülmesine yardımcı olabileceği ilk Clinton Yönetimi sırasında ortaya çıktı. Ekonomik katılım Çin'de daha fazla özgürlüğe yol açmaktadır. Ancak süreç henüz başlamamıştır. Çoğu Çin vatandaşı için daha büyük ekonomik fırsatlara rağmen, Komünist Partinin tutuşu gevşemedi. Adil olmak gerekirse, gerçekçi katılım savunucuları sürecin zaman alacağını kabul etmişlerdir (Zhu, 2016: 88). Ekonomik katılımın Çin'e sağladığı liberal düzen hem Çin halkına hem de devletine birçok noktada pozitif ayrıcalıklar sağlamıştır. Ekonomik olarak bir ülkenin kendini özgür ve bağımsız

hissetmesi onu çok daha ileri bir refah düzeyine kavuşturacaktır. Bunun olması noktasında birtakım düşünce akımları ve önderleri tarafından muhalefetle karşılaşmalar da sabırla ve istikrarla bu yola baş koyarak devam etmek en temel amaçları arasında olmalıdır.

2.4.5. Küresel Tedarik Zincirleri için Önemli bir Merkez Olarak Çin

Küresel ticaret ve onu destekleyen tedarik zincirleri, liberalleşme ve gelişmiş iletişim sayesinde mal ve hizmetlerin sınır ötesi akışındaki yapısal dönüşümler ve özellikle Asya'daki büyük ihracat ekonomilerindeki değişimler de dahil olmak üzere derin bir değişim sürecinden geçmektedir. Aynı zamanda, ABD ve Asya, Latin Amerika ve Avrupa'daki ülkeler, küresel ticaret mimarisini Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP), Transatlantik Ticaret ve Yatırım Paketi (TTIP) gibi iddialı ticari paketlerle güncellemeye çalışmaktadırlar (Marlay, 2014: 101). Küresel ticaret ile ülkeler ekonomik olarak önemli bir değişim süreci geçirmektedirler. Uluslararası ticaret ülkeleri köklü değişime itmektedir. Bu durum ise ülkelerin kendilerini güncellemelerine imkan vermektedir.

200 milyar dolarlık Çin malına yönelik uygulanmakta olan gümrük vergilerinin 2018 yılı başından %10'dan %25'e yükselmesi planlanmaktaydı, ancak bu durum ertelenmişti. Trump, Pekin ile olan anlaşmaları yavaş olarak ilerletmekteydi. Bu nedenle artışın 10 Mayıs, 2019'dan itibaren uygulanmaya başladığı görülmüştür. Trump 325 milyar dolarlık Çin ürünlerine %25 vergi uygulaması başlatmıştır. Mali kriz ve küresel ekonomik gerilemenin küresel ticareti yavaşlattığı ve küresel talepte düşüş olduğu 2009 hariç, Çin'in ihracatı son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Çin, en kalabalık ülke olmanın yanı sıra dünyanın en büyük imalatçısı ve ihracatçısı haline geldi. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri, 2019'da Çin'in önde gelen ihracat ortaklarıydı. Çin 2019'da yaklaşık 2,5 trilyon ABD doları değerinde mal ihraç etti. Bu, ihracat değerinde bir önceki yıla göre yüzde birden daha az bir artışa geçtiği gözlemlenmektedir (OECD, 2021). Çin sahip olduğu nitelikli iş gücü, ürün çeşitliliği ve düşük maliyet niteliklerinin harmanlanması ile birlikte dünya çapında dış ticarete önder ülke konumuna yerleşti. Ürettiği mal ve hizmetlerin dünyadaki tüm ülkelere talep görmesi bu noktada benzersiz ve tek olduğunu ispatlamaktadır. Çin ithalat ve ihracat noktasında kendisini geliştirmiş ve profesyonelce ilerleme yolunda devam etmektedir.

ABD-Çin ticaret savaşı, şirketleri özellikle nihai ürün montajı ve bitirme aşamalarında tedarik zinciri faaliyetlerini Çin dışına kaydırmaya zorlamaktadır. Yüksek tarifeler tehdidiyle karşı karşıya olan ABD'ye satış yapanlar en uygun maliyetli stratejiyi düşünmektedir. Kilit endüstrilerde, ticaret savaşı, çokuluslu şirketler arasında yeni maliyetlere maruz kalmanın en iyi şekilde nasıl yönetileceği ve Amerikan tüketicilerine sınırsız erişimin sağlanması konusunda büyük tartışmalar başlattı. Şirketler, tedarik stratejilerini çeşitlendirmeleri mi yoksa Çin'den tamamen mi çıkmaları gerektiğini sormaktadırlar (Marlay, 2014: 103). ABD'ye gerçekleştirilen ihracatın yüksek maliyetli olması ülkeleri çeşitli stratejiler geliştirmeye itmektedir. Bu yönüyle söz konusu olan ülkeleri çeşitli alternatifler aramaya itmektedir.

Çoğu şirket, fabrikalarının Çin dışında toptan taşınmasını göze alamaz veya Çinli tedarikçilerinin yerini alamaz. Çünkü tedarik zinciri altyapısının kurulması zaman almaktadır ve Çin dünyanın üretim, kaynak bulma ve tedarik ihtiyaçlarının çoğunun merkezinde bulunmaktadır. Bununla birlikte, pek çok firma için, Çin'in istikrarlı bir şekilde artan işçilik maliyetleri, montaj uyumlulukları, sosyal sigorta taahhütleri, sıkı çevresel kontroller ve diğer baskılar göz önüne alındığında, üretimi Çin'den çıkarmanın veya üretim kanallarını çeşitlendirmenin faydaları uzun vadede daha büyük olabilir (Ferrantino vd., 2010: 215). Amerikan işletmeler arası üretim platformu Sourcify, Çin'de işçilik maliyetleri arttıkça fabrikalarını Hindistan, Bangladeş, Vietnam, Filipinler ve Meksika'ya taşıdı. Çok sayıda kesim dikişi ve dikiş işçiliğine bağımlı olan çoğu hazır giyimci, ülkede bir ön büro veya merkez ofis gibi bir miktar mevcudiyetini sürdürmesine rağmen üretimi Çin dışına taşınmıştır (Nolan ve Zhang, 2013: 288). Çin'de meydana yüksek maliyetler onunla iş birliği içinde olan ülkeleri zor duruma sokmaya başladı ve bu noktada da ülkeler maliyetleri düşürmek adına alternatif seçeneklere yöneldiler.

İş analistleri yıllardır firmaların üretim stratejilerini çeşitlendirme avantajlarını yazıyorlar. Bu, bir üretim merkezinde fazlalığı azaltmak ve bunu coğrafi olarak yakın veya kolayca erişilebilir bir ikinci veya daha fazla bölgesel bazlar ile desteklemek anlamına gelmektedir. Burada, ABD-Çin ticaret savaşının en büyük kazananları Güneydoğu Asya'daki ülkeler olabilir. Ticaret savaşının artı işaretlerine yakalanan firmalar, Çin'deki ağır varlıklarını desteklemek için komşu bölgedeki seçkin ülkeleri belirlemeye başladılar (Oğlakkaya, 2021: 67). Şirketlerin maliyetleri düşürme noktasında gerekli olmayan süreçleri elimine etmeleri ya da maliyetleri düşürmek için bir küçülmeye gitmeleri ülkeler için kritik önem arz etmektedir.

Bu ülkelerin Çin ile Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) çatısı altında olumlu bir ticaret ortaklığına sahip olmaları da ek bir avantajdır. Çin tedarik zincirinin bir kısmının yerini değiştirmek veya bu ülkelere herhangi birinde yeni tesisler açmak, ABD ile ticaret yapan firmaların, Çin menşeli diğer pazarlarla olan ilişkilerini sürdürmenin yanı sıra 'arz kaynaklarını' yönetmelerini sağlayacaktır (Ferrantino vd., 2010: 219). Rasyonel kararlar verilerek tesis seçimi yapılması ve tedarik zincirlerinde opsiyonel yer tercihi bu sürece oldukça pozitif katkılar sağlayacaktır.

Çin'de iş yapmanın daha pahalı hale gelmesi yadsınamaz. Ancak, bu faktörlerin bir firmanın Çin'de devam etme veya yeniden yerleştirme kararını nasıl etkilediği, büyüklüğüne, hedef pazarına ve üretim aşamasına bağlıdır. Emek yoğun iş gerektiren giyim eşyası veya elektronik ürünler üreten bir firma için Vietnam, Endonezya, Tayland ve Hindistan gibi alternatif yerleri keşfetmek mantıklıdır (Nolan ve Zhang, 2013: 291). İş yapılacak ülke tercihinde pazar araştırması yapılarak en verimli ve en uygun maliyetle süreçlerin gerçekleştirileceği ülkeler araştırılarak bu noktada karar verilmelidir.

2.5. Türkiye-Çin ve Türkiye-ABD Ticaret Hacimleri

Üst orta gelirli bir ülke olan Türkiye, Ekonomik Karmaşıklık Endeksi'ne (ECI) göre dünyanın en büyük 27. ihracat ekonomisi ve 52. en karmaşık ekonomisidir. 2019 yılında Türkiye 180,46 milyar dolar ihracat ve 210,4 milyar dolar ithalat yaparak 30,06 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi'ne (OEC) göre, 2019 yılına kıyasla, 2020 yılında ihracat aynı dönemde 166 milyar dolardan %2,02 artarken, ithalat 214 milyar dolardan %8,99 düşmüştür (Ergocun ve Bicer, 2010: 96). Gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda Türkiye karmaşıklık sıralamasında sonlarda yer almaktadır. Aynı zamanda ihracatta ise orta bir seviyede ilerlemektedir. 2019 ve 2020 yılları değerlendirildiğinde ihracat artış gösterirken ithalat oranında düşüş gözlemlenmiştir. Bu noktada ileriye okumak ve buna göre harekete geçmek için yapılan araştırmalar oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti, Asya ile Avrupa'nın kesiştiği noktada yer almaktadır. Tarih boyunca bu stratejik yer, iki kıta arasında hem bir köprü hem de bir bariyer görevi görmüştür. Yunanistan, Azerbaycan, Bulgaristan, İran, Ermenistan, Gürcistan, Irak ve Suriye olmak üzere sekiz ülke ile sınır paylaşan Türkiye, stratejik bir coğrafi konumda yer almaktadır. Kalifiye ve genç işgücü ile birlikte coğrafi konum, bu kıtalararası ulus

kazanan bir formül olarak kabul edilir (Workman, 2020). Türkiye'nin jeopolitik konumu ülkelerarası diyalogda fayda sağlayan ve ön plana çıkaran bir özelliğidir. Bununla birlikte Türkiye'nin nitelikli ve genç iş gücüne sahip olması onu diğer ülkelerden ayırtıran bir nokta olmaktadır. Bu yönüyle Türkiye sahip olduğu bu olumlu özelliklerini verimli bir şekilde kullandığında dış ticarete büyük başarılar sağlayabilir.

Türkiye'nin ekonomik performansı son yirmi yılda güçlü olumlu işaretler gösteriyordu, Türkiye'nin ortalama yıllık büyümesi %4,9 idi. Türkiye'nin Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan'ın söylediğine göre tüm aksaklıklara rağmen, ithalat %8,99 düşerek ve ticaret açığı %44,9 veya yaklaşık 24,4 milyar dolar düşerek Türkiye tarihi rekor kırdı (Ergocun ve Bicer, 2010: 98). Türkiye'nin ithalat yüzdesinin düşüş göstermesi dış ticareti negatif olarak etkileyen çok önemli bir noktadır. Burada bunun önüne geçilmesi için atılması gereken adımların atılması önem arz etmektedir.

2.5.1. Türkiye Çin

Türk dışişleri bakanlığına göre Çin, Rusya ve Almanya'dan sonra Türkiye'nin üçüncü büyük ticaret ortağı ve Doğu Asya'da bir ilktir. Çin aynı zamanda Türkiye'nin on altıncı ihracat ortağı ve Rusya'nın (Türkiye Dışişleri Bakanlığı) arkasındaki ikinci ithalat ortağıdır. Son yıllarda, Türkiye'nin devam eden ekonomik gelişimi, siyasi istikrarı ve hızlanan modernleşmesi, küresel yönetişimin ön saflarından biri olarak uluslararası statüsünü güçlendirdi. Türkiye'nin Çin'e yönelik dış politikası, Çin'in en önemli önceliklerinden biri olmayı tamamen göz ardı etmek arasında değişiyordu. Türkiye-Çin ikili ilişkileri 1934 yılında imzalanan dostluk ve ticaret antlaşması ile başlamıştır (Fidan, 2013: 166). Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal olarak gelişmiş olduğu nokta başarılı bir ülke olarak konumlandırılmaktadır. Bunun için Çin ile olan ilişki içerisinde iki ülkenin de birbirlerinden alacağı ürünleri yanında getirmektedir. Karşılıklı olarak fayda sağlama burada devreye girer.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, Türkiye'nin dış politikası giderek pasif bir iç politikadan daha proaktif daha etkileşimli ve çok boyutlu bir politikaya dönüşmüştür. Bununla birlikte komşu ülkelerle yeni pazarlara ulaşmak için ilişkiler kurmak Türkiye'nin yeni dış politikasının temelini oluşturmuştur. Atlı (2015)'in savunduğu gibi, Ankara'nın dünyanın en büyük ikinci ekonomisiyle ekonomik bağların daha fazla olduğunu görmesi nedeniyle, iki ülke arasında bir sürtüşme noktası olan

Sincan'daki Müslüman/Türk Uygurları gibi siyasi meseleler ekonomik pragmatizm tarafından gölgelendi. Uygur meselesinden daha önemli, dolayısıyla ekonomik kazanımlarını siyasete göre önceliğine almalıdır (Atlı, 2015: 120). Dış politikada çeşitli adımlarla geleceğe dönük pozitif getiriler sağlayacak ilerlemeler ve hedeflerle ülkeler arası ilişkilerin iyileştirilmesine odaklanılmalıdır. Burada verilecek kararlar ve atılacak adımlarda muhatap olunan her ülkenin menfaatleri göz önünde tutularak eylem planı gerçekleştirilmelidir.

Çin'in 1935'te Ankara'ya büyükelçisini göndermesiyle resmi diplomatik ilişkiler başlamış ve karşılıklı olarak Türkiye'de 1940'ta Pekin'e büyükelçisini göndermiştir. Ancak 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Türkiye'nin büyükelçiliğini Tayvan'a taşıması ve Türkiye ile Çin anakarası arasındaki tüm diplomatik ilişkilerin kesilmesiyle bu ilişki kısa ömürlü olmuştur. Buna ek olarak, 1950'deki Kore Savaşı iki ülke arasındaki ilişkilerde çok önemli bir rol oynadı. Türkiye, Birleşmiş Milletler koalisyonunun bir parçası olarak 15.000 asker gönderdi ve Çin komünistine karşı Güney Kore'nin yanında yer aldı ve bu, ikisi arasında doğrudan bir askeri çatışmaya yol açarken, ilişkiler 1960'a kadar donuk kaldı (Fidan, 2013: 172). Hayatın içerisinde meydana gelen olaylar ülkeler arası politik ve sosyal süreçlere oldukça fazla etki etmektedir. Savaş nedeniyle iki ülke arasında ilişkiler sekteye uğramıştır. Bunun bir sonucu olarak dış ticaret ilişkileri de bundan etkilenmiştir. Bu noktada bu tür olağanüstü ve normal sürecin dışında meydana gelebilecek olaylarda ülkelerin ekonomik ve politik ilişkilerini koruma altına almak ve sürecin işleyişini devam ettirmek için ülkeler arası belirli bir anlaşma ile hakları koruma altına almak ülkelerin gündeminde olmalıdır. Zira bu şekilde olduğunda ülkeler birbirlerine karşı olan sorumluluklarının farkında olacak ve buna uygun olarak davranmaya gayret edeceklerdir.

İki ülke arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin 1960'larda Çin-Sovyet bölünmesinin ardından diğer batılı ülkeler arasında Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımalarının ardından 1970 yılında yeniden başlamıştır. 1980 askeri darbesinin ardından, ilişkilerin düzelmesinden bu yana Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Çin'e ilk resmi ziyaretini gerçekleştirdi. Bu ziyaret, darbenin Türkiye'yi batı bloğundan uzaklaştırması nedeniyle batılı olmayan ülkelerle ekonomik bağları artırmayı amaçlamıştır (Fidan, 2013: 181). Siyasi süreçlerin ülkelerin ilişkilerini ne derece etkilediği buradaki ifade ile açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Siyasilerin aralarında yapacakları ufak olumlu adımlar ile

ülkelerin geleceği adına büyük sonuçlar alınabilir. Bunun için ülkeler arası ilişkilere gereken özeni ve önemi göstermek siyasetçilerin asli görevlerindedir.

2.5.1.1. Türkiye'den Çin'e İhracat

Türkiye'nin 1999 yılında Çin'e ihracatı, Dünya Entegre Ticaret İstatistikleri verilerine göre, ihracatının %0,14'üne denk gelen 36,6 milyon ABD Doları'dır. On yıldan biraz fazla bir süre içinde, 2013'te bu sayı 98 kattan fazla arttı ve rekor bir rekor olan 3,6 Milyar Dolar veya Türkiye'nin toplam ihracatının %2,37'si oldu. Türkiye Cumhuriyeti, 2019'da dünya çapında 171,1 milyar dolarlık mal sevk etti. Bu miktar, 2015'e göre %18,9'luk bir artışı ve 2018'den 2019'a biraz %1,9'luk bir artışı yansıtıyor (Workman, 2020). İhracat oranındaki yükselmenin etkisi ile birlikte Türkiye'nin dışa açılan ekonomisi hareketlenmiştir. Bu noktada oranlar değerlendirildiğinde ihracat düzeyinde yıllar içerisinde ilerlemelerin olduğu gözlemlenmiştir. İhracat oranlarının yükselmesi ile beraber Türkiye ekonomik düzeyde pozitif bir ivme kazanmıştır.

2013 yılından bu yana Çin, Almanya ve Rusya'dan sonra Türkiye'nin üçüncü büyük ihracatçısı haline gelmiştir. Türkiye'nin hayati önem taşıyan Rusya'dan doğal gaz, Almanya'dan ise serbest ticaret anlaşmasından yararlanan teknoloji ve sanayi ürünleri ithal etmesi dışında, Türkiye'nin Çin'den ithalatı çok büyük görünmektedir. Serbest ticaret anlaşması iki ülkeyi bağlamamakta ve Türkiye Çin'den enerji gibi stratejik malları ithal etmemektedir. Bunun yanı sıra Çin'den gelen malların deniz yoluyla Türkiye'ye ulaşması bir ayı bulmaktadır (Öniş ve Yalikun, 2021: 511). Türkiye'nin Çin'den ürün ithal etmesi maliyet noktasında avantaj sağlamaktadır. Serbest ticaret anlaşmasının getirdiği prensipler sebebi ile belli mal ürünleri ithal etmek noktasında sınırlıdır. Bu sınırlar iki ülke arasında ülkelerin menfaatlerini korumak oluşturulmuştur.

2017 yılında Türkiye'nin tuz, kükürt, alçı, kireç ve çimento gibi işlenmemiş yapı taşlarının Çin'e ihracatı toplam 951 milyon ABD Doları'nı bulmuştur. Bu, OECD verilerine göre, Türkiye'nin bu taşların üretiminin %86'sını ve Çin'in toplam ihracatının %27'sini oluşturmaktadır (OECD, 2021). İşlenmemiş taş üretimi noktasında Türkiye'nin Çin'den kıyasla daha iyi konumda olması Türkiye'ye bu noktada bir üstünlük sağlamak ve rekabet avantajı sağlanmasına imkan vermektedir.

Kıta açısından bakıldığında, Türk ihracatının değer bazında %56'sı Avrupa ülkelerine teslim edilirken, %25,9'u Asya'daki ithalatçılara yönelmiştir. Türkiye, Afrika'ya %9,3 ve Kuzey Amerikalı müşterilere %5,6 değerinde ürün gönderirken, Türk ihracatının çok daha küçük yüzdeleri Latin Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya ulaşmaktadır (Workman, 2020). Elde edilen bu bulgular sayesinde Türkiye'nin yılda ne düzeyde hangi ülkeye ihracat gerçekleştirdiği verilerine erişilebilmektedir. Yıllık olarak elde edilen bu oranlar sayesinde ihracat noktasında hedefler konulmasına imkan vermekte ve bu süreçte neye gereksinim duyulduğunun önü açılarak bir yol haritası çizilebilmektedir.

2017 yılında Türkiye 214 milyar dolar ithalat gerçekleştirerek dünyanın yirminci en yüksek ithalatçısı oldu. Son beş yılda, Türkiye'nin ithalatı 2012'de 205 milyar dolardan 2017'de 214 milyar dolara çıkarak yıllık yüzde 1,1 oranında arttı. Son ithalatın başını, Türkiye'nin toplam ithalatının yüzde 7,95'ini oluşturan Altın, ardından %4,56 ile Rafine Petrol izlemiştir (OECD, 2021). Altın ve petrol ithal eden bir ülke konumunda olan Türkiye bu noktada dışa bağımlı bir ekonomiye sahiptir. Altın ve petrol gibi kıymetli ve pahalı ürünlerin ithal edilmesi Türkiye'yi bu ürünlere karşı güçsüz bir noktaya getirmektedir.

Türkiye Ticaret Bakanı'nın Ocak 2019'da yaptığı açıklamada, Türkiye'nin ihracatının 2019'da bir önceki yıla göre yüzde 2,04 artarak 180,46 milyar dolara ulaştığını söylemiştir. Türkiye'de son 18 yılın en önemli katkısını dış ticaret yaparak ülke büyümesine 4,7 puanlık rekor katkı sağlamıştır. Türkiye Ticaret Bakanlığı'nın 2019 yılında yaptığı açıklamaya göre, Türkiye'nin hammadde ara malı ihracatı 85 milyar dolar, tüketim malları 72,7 milyar dolar ve sermaye malları ihracatı 21,5 milyar dolar olurken, kara taşıtları ihracatının en büyük ihracat kalemi ise 1 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir (Anadolu Ajansı, 2020). Dış ticaret faaliyetleri sayesinde ülke ekonomisi gelişmekte ve refah düzeyi standardın üzerine çıkmaktadır. İhracat kalemleri ile ülkeler halkına ve ekonomisine önemli derecede destek olmaktadır. Bu da ekonomik sürecin çeşitlenmesine ve söz konusu ülkenin dünyada adını duyurmaya başlamasına imkan vermektedir.

Türkiye'nin ilk on ihraç ürünü, dünya çapındaki toplam ihracat değerinin neredeyse %60,9'unu oluşturmaktadır. Araçlar 26,2 milyar \$ veya eşdeğeri %15,3, ardından bilgisayar dahil makineler de 16,5 milyar \$ (%9,6) olarak gerçekleşmiştir.

Örgü giysiler, aksesuarlar ve elektrikli makineler, ekipman da sırasıyla 9,1 milyar \$ (%5,3) ve 8,7 milyar \$ (%5,1) oluşturdu. Türkiye'den Çin'e ortalama ihracat 2014'ten 2020'ye kadar 221,32 Milyon Dolar olup, 2017 yılının ağustos ayında 308,92 Milyon Dolarlık tüm zamanların rekorunu ve 2016 yılının şubat ayında 107,07 Milyon Dolarlık rekor seviyesine ulaşmıştır (Workman, 2020). Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin dünyadaki ihracat düzeyinin %60'lık bir dilimine hakim olması üretim noktasındaki başarısını göstermektedir. İhracat noktasında ülkelere sağladığı farklı 10 çeşit ürün ile ihracat kotasını yükseltmektedir. Bu da 2016 yılındaki ekonomik başarı düzeyine erişmesine imkan vermiştir.

Türkiye Ticaret Bakanlığı'na atıfta bulunan Trend raporlarına göre, Eylül 2019'da Türkiye ile Çin arasındaki ticaret cirosu bir önceki yılın Eylül ayına göre 12 milyon dolar artarak 1,7 milyar doları aştı. Türkiye'nin Çin'e ihracatı 224,4 milyon doları, Çin'den ithalatı ise 1,5 milyar doları aşmıştır (Hafızoğlu, 2019: 1). İstatistiksel oranlara bakıldığında ticaret cirolarına ulaşım sağlanabilmektedir. Bu veriler sayesinde ülkelerin nereye ne kadar, hangi üründe ne kadar ihracat ya da ithalat yapıldığı oranlarına ulaşılabilir. Ulaşılan bu rakamlarla karşılaştırma yapılarak buna göre bir yol haritası çizilir, hedefler oluşturulur ve buna uygun bir şekilde geleceğe dönük programlamalar gerçekleştirilir. Çin ile gerçekleştirilen dış ticaret faaliyetleri Türkiye'ye önemli ekonomik kazanımlar sağlamıştır. Mal ve hizmetlerin uygun rakamlarla sağlanması Türkiye'ye ekonomide pozitif getiriler sağlamıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Çin-Türkiye ticaret hacmi 2021 yılının ilk üç ayında %44 artarak 8 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkeler arasında küresel bir altyapı ve ulaşım ağı oluşturmak için başlatılan Çin'in önerdiği Kuşak ve Yol Girişimi'nin (BRI) yük trenleriyle Çin'e ihracatı kolaylaştırdığı konusunda anlaşma sağlanmıştır. İstanbul'dan Çin'in Xi'an kentine ulaşmak için Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Hazar Denizi ve Kazakistan üzerinden 8.693 kilometrelik bir demiryolunun faaliyete geçmesi planlanmaktadır (OECD, 2021). İki ülke arasında ihracatın gerçekleştirilmesi için çeşitli ulaşım imkanlarının planlanması bu sürecin daha kısa sürmesine ve ekonomik anlamda bir rahatlık getirmesine aracı olacaktır. Bu sürecin ve yol imkanlarının doğru kanalize edilmesi üretim ve ulaştırma aşamalarına önemli oranda katkı olacaktır.

2.6. Türkiye-ABD Ticari İlişkileri

Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, Türkiye ile ABD arasındaki ilişki, her ülkenin çıkarlarına (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı) karşılıklı saygıya dayalı çok boyutlu bir anlam ifade etmektedir. Asya ve Avrupa arasında köprü kuran stratejik coğrafi konuma sahip bir NATO müttefiki ve gelişmekte olan bir pazar olan Türkiye, ABD ticareti ve yatırımı için büyük bir potansiyel sunuyor (Congressional Research Service, 2020). Türkiye, 743,71 milyar dolarlık GSYİH ile dünyanın en büyük ekonomileri arasında 19. sırada yer aldı. İki ülke arasındaki ilişki, Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkiler kurmasından sonra 1831 yılına kadar uzanmaktadır (Avrupa ve Avrasya İşleri Bürosu, 2019). Stratejik anlamda sahip olduğu konumun getirdiği stratejik özelliğinden dolayı Türkiye diğer ülkeler için oldukça hassas bir noktadadır. Bu konum sayesinde ABD ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişki süreci de pozitif anlamda etkilenmektedir. Konumu ve tarihsel olarak ABD Türkiye'ye yatırım yapma konusunda isteklidir.

ABD ve Türkiye'nin güvenlik boyutu her zaman iki ülke arasındaki ilişkiyi birbirine bağlayan bağ olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bile önceye dayanan diplomatik ilişkilere rağmen, iki ülke ilişkileri arasında somut bir uyum ancak II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gelişmemiştir (CSIS, 2012). Bu durum anlaşılabilir bir durumdur çünkü ilişki öncelikle Sovyetler Birliği'nden oluşan ortak bir tehdide karşı acil stratejik ihtiyaçlar üzerine kurulmuştur. Sovyetlere yönelik ortak düşmanlığın bu belirgin algısı, ABD ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarını yakınlıktırdı. ABD'nin Türkiye büyükelçisi Edwin Wilson, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi kendi etki alanına dahil etme niyetini uzun zamandır görüyordu, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Edwin Wilson, "Türkiye Cumhuriyeti'nin savunması ABD'nin savunması için hayati önem taşıyor" demiştir (CSIS, 2012). Türkiye'nin jeopolitik konumunun önemi ABD için önem arz etmektedir. Bu yönüyle Türkiye-ABD ilişkilerinin iyi olması olası bir riskte ABD'ye güç kazandırmaktadır. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti'nin güçlü olması ABD'ye de katkı sağlamakta ve politik güç kazandırmaktadır.

Türkiye ile ABD arasındaki güvenlik ağırlıklı ilişki, 1990'larda her iki ülkenin birbirine karşı tutumunu değiştirmesiyle önemli bir değişime sahne olmuştur. Türkiye, ekonomik sistemini liberalleştirerek ve kapalı ithal ikame modelinden açık ihracata dayalı bir ekonomiye geçerek önemli ekonomik değişiklikler yapmıştır. Bu ekonomik

değişimler sonucunda sermaye hareketleri liberalleşmiş, ülkeye gelen yabancı yatırımları memnuniyetle karşılamış ve ihracata yönelik politikalar benimsemiştir (Hur, 2018: 393). Türkiye'nin ekonomik faaliyetlerinde özgürleşme politikasını benimsemesi finansal olarak önünü açmış ve bu noktada daha da gelişim göstermesine imkan vererek ihracata yönelmesini kolaylaştırmış ve yabancı yatırımlara açık bir hale gelmiştir.

Türkiye'de markör büyüklüğü ve muhtemel yatırım akışı açısından en büyük ekonomilerden biri olan ABD pazarı hedeflenmiş ve bu çerçeveye dayalı olarak 1985 yılında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Antlaşma imzalanmış ve Türk- ABD Ticaret Konseyi, Başbakan Sayın Turgut Özal'ın ABD ziyaretinin ardından kurulmuştur (Akyüz, 2000: 79). 1980'lerden bu yana, Türkiye'nin dış ticaret hacmi üç kattan fazla artarken, ABD ile olan ticareti aynı dönemde beş kattan fazla büyümüştür (Grossman ve Marc, 1995: 14). Eski Başbakan Turgut Özal'ın ABD'ye yönelik olarak gerçekleştirdiği ılımlı politikası sayesinde ABD ile olan ilişkiler dış ticarete oldukça olumlu olarak yansımış ve dış ticaret oranı güzel bir ivme yakalamıştır.

2.6.1. ABD'nin Türkiye'ye İthalatı ve İhracatı

2019 yılında ABD, Türkiye'nin en büyük ikinci mal ihracatçısı ve dördüncü en büyük ithalat ortağı olarak kabul edilmektedir. 2019'da Türkiye, küresel olarak toplam 171,1 milyar dolar değerinde ürün ihraç etmiş ve bu 19 trilyon ABD Dolarının üzerinde olduğu tahmin edilen toplam dünya ihracatının %0,9'unu temsil etmektedir (Workman D, 2020). Bunun 10,6 milyarı veya %11,7'si ABD'ye sevk edildi (ABD nüfus sayımı Bürosu verileri). Bu sayı, 2017 ihracatından 323 milyon veya %5,7 daha azdı. Türkiye, 2018'de Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük 33. ihracat hedefidir (ABD Ticaret Temsilciliği Ofisi). 2018'de, ikili hizmet ticareti, küresel olarak ticareti yapılan ikili malların yaklaşık dörtte biri olan yaklaşık (5 milyar \$) seviyesinde gerçekleşti (Congressional Research Service, 2020). Türkiye'nin hizmet ihracatı 1,8 milyar dolar ve ithalatı 3,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve bu da 1 milyar doların üzerinde ticaret açığına neden olmuştur (Congressional Research Service, 2020). Amerika için önemli bir konumda olan Türkiye ihracat noktasında önemli bir konuma sahiptir.

2019 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı %2 artmasına rağmen İTKİB ihracat verilerine göre Türkiye'nin tekstil ve hammaddeleri ihracatı aynı yıl bir önceki yıla göre yüzde 5,5 oranında azalarak 10,4 milyar dolardan 9,9 milyar dolara geriledi. (Yolleri,

2020). 2018'de Türkiye tarafından ihraç edilen 1,51 milyar dolarlık tekstil ve hazır giyimin 36,2'sini (%36,2'sini veya 571 milyonunu (OEC verileri) halı ve diğer tekstil yer döşemeleri oluşturdu). Bunu %15,6 veya 245 milyon dolar ile Tekstil ve hazır ürünler izledi, giyim ve giyim ihraç edilen aksesuarlar %13 veya 206 milyon dolardı (OEC, 2021). 2019 yılında Türkiye'de ihracatın artış göstermesi ile beraber tekstil ve hammadde ürünlerinin ihracatının düşüş göstermesi fiyatların yükseldiğini göstermektedir. Fiyat yükselişi ile tekstil ürünleri hammaddeleri alan ülkeler farklı alternatif seçeneklere yönelmişlerdir. Bu sebeple de tekstil ihracatının düşüş gösterdiği söylenebilir.

ABD, 2020 yılında Türkiye'nin en büyük dördüncü ithalatçısı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. ihracat pazarıdır (United States Trade Representative, 2021). Türkiye, 2020 yılında ABD'den 10 milyar dolarlık mal ithal etti (ABD Nüfus Sayım Bürosu Verileri, 2021). Bu sayı bir önceki yıla göre %2 daha fazla oranda gerçekleşmiştir. Türkiye, sivil uçaklar, motorlar ve parçalar başta olmak üzere; atık ve hurdalar, pamuk; kömür ve petrol rafinerisi ürünleri olmak üzere ABD'den 10,2 milyar dolarlık mal ithal etmiştir. 2020 yılında en çok ihraç edilen ürünler sivil uçaklar (2,1 milyar dolar), mineral yakıtlar (1,2 milyar dolar), demir ve çelik (1,1 milyar dolar), makineler (753 milyon dolar) ve pamuk (685 milyon dolar) olarak gerçekleşmiştir (United States Trade Representative, 2021). Türkiye ABD'den büyük bir ithalat gerçekleştirmektedir. Ülkeler arası bu ürün değiş tokuşları her iki taraf için de faydalı olan süreçlerdir. Maliyet hesaplamaları ile ülkeler kendileri için en uygun olan pazara ve ülkeye yönelerek ithalat süreçlerini tamamlamaktadırlar.

Türkiye'nin ABD'ye ihraç ettiği en büyük ikinci ürün ulaşım oldu. 2018 yılında ABD'ye toplam 1,3 milyar dolarlık ulaşım ekipmanı ihraç edildi. Ulaşımında %26,3 veya 363 milyon dolar ile otomobiller, ardından %20,1 veya 278 milyon dolar ile araç parçaları, %18,1 ile uçak parçaları ve dağıtım kamyonları ihracatı ve sırasıyla %15,4 (OEC verileri). Metallerin (demir ve çelik) ve makinelerin (Nükleer reaktörler, kazanlar) ihracatı da sırasıyla toplam 1,27 Milyar \$ ve 1,12 Milyar \$ olmuştur (OEC, 2021). Türkiye'nin ABD'ye ulaşım ürünleri ihraç etmesi Türkiye ekonomisine oldukça büyük katkılar sağlamıştır. Türkiye ulaşım ürünleri noktasında yeterli hammaddeye sahip yapısıyla buradaki ihracat sürecini başarıyla gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin ABD'den yaptığı toplam tarım ürünleri ithalatı 2020'de 1,4 milyar dolara ulaşmıştır. Bu sektöre ek olarak: pamuk (682 milyon dolar), ağaç kuruyemişleri (279 milyon dolar), damıtıcı tahıllar (191 milyon dolar), soya fasulyesi (79 milyon dolar) ve kümes hayvanları eti ve ürünleri (43 milyon \$) ithalatı yapılmıştır (United States Trade Representative, 2021). Türkiye 2020 yılında ABD pazarından çeşitli ürünleri ithal etmiştir. En yüksek oranda ithal edilen tarım ürünleri ABD pazarında çeşitli olması ve uygun fiyatlı olması ile bu pazara rağbet gösterilmiştir.

2.7. ABD-Çin Ticaret Savaşları

Çin, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımı ile birlikte, ülke ekonomisini büyüterek ekonomik büyüklük açısından Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra ikinci olmuştur. Son yıllarda, Çin, küresel ticaretin de etkisi ile büyümesini devam ettirmiş ve Avrupa, Asya, Afrika ve Güney Amerika'nın ana mal tedarikçisi olarak ABD'yi yavaş yavaş geride bırakmaya başlamıştır. Ucuz bir fabrika olarak çalıştığı sürece, Çin'in büyümesi ABD tarafından memnuniyetle karşılanırsa da tüketim malları için yeni bir pazar olarak ortaya çıkması ABD açısından iyi bir durum olarak karşılanmamıştır. Bununla birlikte Çin'in genişleyici politikası ABD tarafından dünyaya karşı bir tehdit olarak algılanmıştır (Hur, 2018: 396). ABD'nin dünya ekonomisinde önder olma ve süreçlere hakim olma arzusu Çin'in gelişim göstermesi sürecine bir tehdit olmuştur. Zira, Çin'in ekonomik olarak önemli bir güce sahip olması ABD'nin gücünü sarsacak bir etkiye sahipti. Burada önemli olan iki ülkenin karşılıklı olarak menfaat ilişkilerini sürdürmeleri ve politik süreçte ülkeler arası itibarı koruma yolunda olmaları bu süreci pozitif dönüşürme yolunda imkan verecektir.

2.7.1. Çin'in ABD'ye Uyguladığı Ticari Yaptırımları

ABD başkanlık seçimlerine adaylığını açıkladığı günden itibaren Başkan Donald Trump mevcut ticaret anlaşmalarına karşı olan rahatsızlığını belirtirken, imalat sanayisindeki işleri Çin ve Hindistan gibi ülkelere ABD'ye geri çağırma sözü verdi. (Chen, 2020: 232). Dolayısıyla 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana kurulmasında ön ayak olduğu kurallı ticaret düzeninin artık ABD çıkarına uymadığı görüşüyle başkanlık seçiminden sonra korumacı politikaları uygulamaya başlattığı görülmüştür (Aran,

2018). Çin'in dış ticaret faaliyetlerini kendisine bir tehdit olarak algılaması ABD'yi bu korumacı politikaları almaya itmiştir. ABD'nin menfaatleri ile Çin'in menfaatlerinin çakıştığı noktada ABD devreye girerek dış ticaret üzerinde çeşitli sınırlandırmalara gitmiştir. Politik olarak değerlendirildiğinde iki ülke arasında böylesi bir durum ülkelerin birbirlerine karşı muhalefet olarak aşağıdaki başlıkta daha detaylı anlatılacağı gibi Çin'in de reaksiyon göstermesine neden olmuştur.

Donald Trump'ın başkanlığa seçilmesi akabinde korumacı politikalar gütmeye başlayan ABD, en önemli karşı duruşu Çin'e yapmıştır. 2018 Mart ayında Çin'e karşı yürütülen soruşturmada; Çin'in yabancı sermaye kısıtlaması getirdiği ve ülkeye yatırım yapan ABD'li firmalara teknoloji transferi konusunda baskı yaptığını, piyasayı ABD'li firmalar aleyhine bozduğunu belirtmiştir. Ayrıca Çin'in teknik bilgileri çaldığını da ifade etmiştir. Bu bilgilere dayanarak ABD, Çin'e karşı en çok açık verdiği çelik üzerine %25 ve alüminyuma üzerine %10 olmak üzere 23 Mart 2018 itibarıyla geçerli olacak şekilde 60 milyar dolar değerinde tarife uyguladığını açıkladı. (Nuroğlu, 2019: 77). Burada Çin'in ABD üzerine uygulamış olduğu iddia edilen yaptırımlardan bahsedilmektedir. Buna ek olarak Çin teknik bilgi (know-how) hırsızlığı ile suçlanmaktadır. ABD'nin teknolojiye dünya çapında bir marka olmasından dolayı, Çin'in faaliyetlerinde kendisini taklit ettiğini itham ederek bu süreci başlatmıştır.

Uygulanan bu tarifeye Çin tarafından 128 farklı ABD menşeli ürün üzerine toplamda 3 milyar dolar değerinde tarife uyguladığını açıkladı. Çin'in ABD'ye karşı uyguladığı misilleme ABD'nin korumacı politikalarına devam etmesini engellemiştir. Temmuz ve Ağustos 2018 tarihlerinde Çin'e karşı yeni yaptırımlar uygulandı. Tarifelerin gerekçesi olarak teknolojik ve fikri mülkiyet haklarını gösteren ABD, bu sefer 50 milyar dolar değerinde Çin mallarına %25 oranında tarife uygulamıştır. Bu uygulamaya karşılık olarak Çin aynı tutarda ABD malına %25 oranında gümrük vergisi uygulamıştır. Bu karşılıklı misillemeler ticaret savaşlarına dönüşmüş olup, yaklaşık 3 yıldır sürmektedir. Bu süreçte ABD'nin Çin mallarına uyguladığı tarifelerin toplam tutarı 550 milyar doları bulurken, Çin'in ABD mallarına uyguladığı tarifelerin toplamı 185 milyar doları bulmuştur. (Wong ve Koty, 2020: 85). Karşılıklı olarak ortaya çıkan bu savaşta iki ülke de ekonomik olarak yara almıştır. Sürecin böyle ilerlemesi yalnızca Çin ve ABD değil dünya çapında negatif bir yansıma oluşturmuştur. Yine bu noktada değinilmesi gerekli olan önemli hususlardan biri ülkelerin karşılıklı olarak menfaatlerini koruma altına almalarının gerekliliğidir. Bu

olmadığında burada da görüldüğü gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. İkinci önemli husus ise ülkelerin politik ilişkileri zarar görmekte ve sıkıntılı bir sürece girmektedir. Yapılması gerekli olanlar ve yapılmaması gerekenler baştan belirlenerek sınırlar çizilirse her ülke diğerinin kırmızı çizgisine karşı duyarlı ve etik davrandığında bu problemler ortadan kalkacaktır.

ABD'nin Çin'e karşı ticaret savaşının politik nedenleri de bulunmaktadır. Çin dünya lideri olma hedefini gerçekleştirmek üzere iki proje ortaya koymaktadır. İlki 2015 yılında açıklanan Made in China 2025 programıdır. Bu program robotik teknolojiler, denizcilik, demiryolu ulaşım, havacılık ve uzay teknolojileri, elektrikli araçlar, bilişim ve internet teknolojileri, tıp teknolojisi ve ilaç sanayi, tarım ve enerji alanlarından oluşmaktadır. Kısacası, katma değeri yüksek bir üretim modeline geçerek üretimini modernleştirmek ve 2025 yılına kadar yüksek teknoloji ürünü ithalatını yüzde 30 oranında azaltmak amaçlanmaktadır. Bu stratejinin ABD'li firmaları olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle Trump, Made in China programının başarısız olması için vergilendirme sistemine yeni düzenlemeler yapmaktadır (Hopewell vd., 2018: 9). Esasen Trump, Çin'i ülkesine bir tehdit olarak algıladığı için kendisine rakip görmekte ve gelişmesini istemediği için çeşitli politikalarla gelişiminin önünde bir engel olarak durmaktadır.

Yapılan ticaret görüşmeleri 5 Mayıs 2019 tarihinde Trump'ın yaptığı Çin'e uygulanan vergileri %25'e yükselteceği yönündeki açıklama ile tekrar gerilmiş, 10 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla 200 milyar dolar değerindeki Çin malları üzerinde bulunan %10'luk verginin %25'e çıkarıldığı açıklanmıştır. Çin karşılık olarak 1 Haziran itibarıyla 60 milyar dolar değerindeki ABD mallarına yönelik tarife artırımında bulunacağını açıklamıştır. Bu tarife artırımından etkilenen ürünler, domuz eti, sığır eti, sebzeler, meyve suyu, çay, kahve, buzdolabı ve mobilyalardır (Wong ve Koty, 2020: 93). İki ülke karşılıklı olarak birbirlerine ekonomik restler çekerek sürecin daha da alevlenmesi noktasında tetiği çekmişlerdir. ABD'nin yükselttiği vergi oranlarına karşılık Çin'in de karşılık vergi oranlarını yükseltmesi iki ülke arasında var olan ithalat ve ihracat oranını düşürerek dış ticarete sekteye uğratmıştır.

Çin'in gerçekleştirdiği bir diğer proje ise Bir Kuşak Bir Yol projesidir. Çin bu projeye katılımcı olan devletlere alt yapı yatırımları yaparak ekonomik destek sunmakta ve uluslararası ticareti arttırmayı amaçlamaktadır. Bu proje kapsamında Çin-Laos hızlı

tren hattı, Sri Lanka'daki Colombo ve Hambantota derin deniz limanları, Pakistan'daki Gwadar Limanı, Mısır'daki Süveyş Limanı Ekonomik ve Ticari Bölgesi gibi hayata geçen projeler mevcuttur. Daha çok gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımla hem ekonomik hem de kültürel olarak Çin yayılım göstermektedir (Kaya ve Ertürk, 2019: 5). İhracatın gelişmesi noktasında Çin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmek adına çaba sarf etmektedir. Bu noktada hızlı ten hattı faaliyetlerine girmesi dış ticarete ne kadar önem gösterdiğine bir delil niteliğindedir. Gelişmekte olan hükümetlere yaptığı altyapı yatırımlarıyla hem kendi ülkesine ekonomik değer kazandırmakta aynı zamanda dünya çapında bir prestij kazanmaktadır.

ABD 120 milyar dolar değerindeki Çin mallarına karşı uyguladığı vergi oranını yüzde 15'ten yüzde 7,5'e düşürmeyi teyit etmiştir. Çin ise gelecek 2 yılda ABD'den en az 200 milyar dolar değerinde ABD malı ve hizmeti almayı kabul etti. Bu mallar 78 milyar dolar değerinde ek imal edilmiş mallar, 54 milyar dolar değerinde ek enerji alımı, 32 milyar dolar değerinde ek çiftlik ürünleri alımı ve 38 milyar dolar değerinde hizmet alımı yapılacaktır (Wong ve Koty, 2020: 95). Meydana gelen restleşmeler karşılığında iki ülkenin de olumsuz olarak etkilenmesinin sonucunda ABD geri adım atmıştır. Ekonominin geldiği noktada daha kötü koşullara neden olmamak adına atılan bu adımlar iki ülkenin dış ticaret piyasası için olumlu geri dönüş olarak kayıtlara geçmiştir.

2.7.2. ABD'nin Çin'e Uyguladığı Ticari Yaptırımları

ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşının tetiğini çeken olayların başlangıcı 2018 yılında olmuştur. 2018 senesinin Ocak ayında ABD, Çin'den ithal ettiği güneş enerjisi panellerine ve çamaşır makinelerine yaptığı vergi oranında yükselişe gitmiştir. Söz konusu olan vergilerde çamaşır makinelerinin ilk 1.2 milyonluk kısmı için %20 geriye kalan kısmı için de %50'lik bir vergi regülasyonu getirmiştir. Bununla beraber güneş enerjisi üretiminde tercih edilen güneş panellerine de %30'dan itibaren 4 yıllık bir süre için azalan miktarlarda ekstra gümrük vergisi yapmıştır (Gündüz, 2021: 69). ABD Çin'e uyguladığı vergi artırımıyla politik olarak bir ders vermek düşüncesindedir. Kendi koyduğu kurallara ve sınırlara uyulmadığı yönünde davrandığı için Çin'e bu yaptırımları uygulamıştır.

2000 yılından sonra ABD-Çin arasındaki ticaret savaşında faaliyete geçirilen eylemler ekseriyetle ürünlere ek vergi yapılması yönünde olduğu için kıyaslama

gerçekleştirilebilmesi için ABD'nin Çin'den ithalatının yüksek oranda olduğu görülmektedir. 2008 krizinde ABD'nin dış ticareti kısmen bir düşüş trendi gösterse de çoğunlukla 2000 yılından sonra yükselme meylinde olduğu ifade edilebilir. ABD'nin Çin'e ihracatı ithalatına kıyasla kısmen düşüktür. 2019 yılında ABD'nin toplam ithalatı 2.567.492.197.103 \$ olup, toplam ihracatı 1.644.276.220.783 \$'dır, Çin'den ithalatı 472.464.913.744 \$ olup, Çin'e ihracatı 106.626.645.076 \$'dır. Bu rakamlar ABD ekonomisinin dış ticaret açığı veren bir ekonomi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ABD'nin bu açıklığı Çin ile olan ticaretinde de görülmektedir (Batbaylı ve Doğan, 2021: 24). ABD'nin Çin'den oldukça yüksek meblağlarda ürün ithal etmesi ile beraber rakamlar değerlendirildiğinde ABD'de dış ticaret açığı olduğu gözlemlenmektedir. ABD'nin önde gelen bir ekonomi olarak dış ticaret açığı vermesi onun da geliştirmesi gerekli olan yönleri olduğunu ve finansal olarak daha tutarlı adımlar atması gerektiğini göstermektedir.

Çin ABD'nin yapmış olduğu bu müeyyidelere karşılık vermesiyle birlikte ticaret savaşlarında karşılıklı olarak restleşmeler yapılmıştır. Mart ayında Çin'in 3 milyar dolar civarında %15 oranında 120 ürüne ekstra gümrük vergisi yansıtmasıyla birlikte durum git gide kötüleşmeye başlamıştır. Çin'in gümrük vergisi yansıttığı ürünler içinde şarap, meyveler, fındık gibi ürünler bulunmaktadır. Bununla beraber Çin; içeriğinde uçak, otomobil, soya gibi ürünlerin yer aldığı 8 farklı ürüne de %25 oranında vergi koyduğunu açıklamıştır. Bu ifadeden bir gün sonra ABD, ortalama 50 milyar dolar miktarında içlerinde hava ekipmanları, medikal endüstri ürünleri ve makinelerin yer aldığı 1300 ürüne %25 vergi koyduğunu ifade etmiştir. Ertesi gün ise Çin hükümeti 106 ürüne ortalama olarak 50 milyar dolar oranından %25 gümrük vergisi yansıttığını ifade etmiştir (Gündüz, 2021: 69). Bu süreç karşılıklı vergi artırımını yansıtması şeklinde devam etmiştir. Çin kendi ülke prestijini ve itibarını korumak için karşılık vermek durumunda kalmıştır. Ayrıca karşılaştığı bu vergi artırımları yüzünden ekonomik olarak bir çöküşe geçmemek için de bu kritik sürece karşılık vermiştir.

Çin ABD kökenli ürünlerin üretim sürecinde anahtar rolde bulunan bir ülke konumunda yer almaktadır. ABD'nin en önemli bilişim işletmelerinden biri olan Apple, Dünya çapında 200'den çok alt piyasa organizasyonundan malzeme sağlamaktadır. Bu işletmelerin merkezleri konum eksenli düşünüldüğünde; Çin (358) ile en çok tedarikçiye sahip ülke konumundadır. Farklı bir diğer ABD'li teknoloji devi olan Intel'in tedarik sağlayıcılarının %20'si Çin'de çalışma göstermektedir. Söz konusu olan ürünlerin

Üretim süreçlerinde meydana gelen güvenlik zaafiyetleri, patent kopyalama, veri hırsızlığı gibi sebeplerden dolayı Trump yönetimi verinin ABD’de kalması için bu Şirketleri ABD’ye geri gitmeye teşvik etmektedir. Esasen asıl neden ekonominin ötesinde bilgi teknolojilerinin sahip olduğu büyük çaplı güce karşı ulusal güvenliği maksimum seviyeye çıkarma çabasıdır (Gündüz, 2021: 71). Ülkesinin ulusal güvenliğini esas alan Trump ve yönetimi bilgi-emek hırsızlığının önüne geçmek aynı zamanda da ülke güvenliğini teknolojik eksende koruma altına almak adına bu önlemleri alma gereksinimi duymuŐtur. Teknolojik ilerlemelerin kaydedilmesi süreçlerinde oldukça fazla sayıda insan bu aŐamalara kendilerini adayarak ve büyük bir emek vererek çalıŐmaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde bu derece bir özveri ve çaba gerektiren süreçlere ve insanlara karşı hassasiyetle yaklaŐmak ve etik kurallara uymak esasen bütün ülkelerin sorumluluğudur. Bu sorumluluğu her daim alarak üretim süreçleri gerçekleştirildiğinde ülkeler o zaman bu faaliyetlerden daha fazla verim alacaklardır.

2.7.3. ABD-Türkiye Ticari Yaptırımları

Türkiye- ABD ilişkileri, cumhuriyetin ilanından önceye dayanmaktadır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren, Akdeniz’deki Türkiye limanlarında sürdürülmekte olan deniz ticareti yoluyla Osmanlı-ABD arasındaki ilk temaslar başlamıştır. ABD ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişki 17 Şubat 1927 tarihinde Nota Teatisi yoluyla gerçekleşmiştir. (Türkiye Cumhuriyeti DıŐıŐleri Bakanlığı, 2020). Türkiye-ABD ilişkileri tarihsel sürece inildiğinde oldukça eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Bu da esasen bu iki ülkenin uzun yıllardır birlikte iş ilişkilerinin başarılı bir Şekilde ilerlediğini göstermektedir.

İlişkiler 2. Dünya Savaşından sonra daha yođunlaŐmıŐtır. Türkiye’nin Kore Savaşı akabinde 18 Şubat 1952 yılında NATO’ya katılmasıyla savunma ve güvenlik alanlarında yoğun iş birliği sürecine girilmiştir. ABD aynı zamanda savunma sanayindeki ithalat ve ihracat ortağımız konumundadır. (Türkiye Cumhuriyeti DıŐıŐleri Bakanlığı, 2020). Dünyada meydana gelen çeşitli savaş, pandemi vd., gibi durumlar ülkeler arası ilişkilere oldukça önemli bir düzeyde etki etmektedir. Özellikle de savaş gibi kritik durumlarda ülkelerin çeşitli anlaşmalarla yaptıkları iş birlikleri ekonomik olarak da sorumluluk yüklemektedir. Bu sayede ülkeler kendileri için gerekli olan ürün yelpazesine anlaŐmalı oldukları ülkeler ile erişim sağlayabilmektedirler.

ABD ile ekonomik ve ticari ilişkilerimiz hukuki çerçevesini 1990 yılında yürürlüğe giren Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, 1997’de yürürlüğe giren Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ve 2000 yılında yürürlüğe giren Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması (TIFA) oluşturmaktadır. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020). Türkiye-ABD ticari ilişki süreci uzun zamandır çeşitli anlaşmalarla koruma altına alınmıştır. Değişen ekonomik, politik ve sosyal durum ile beraber anlaşmalarda da farklılıklar meydana gelmiştir.

Ticaret savaşları gündeme geldiği dönemdeki son yılsonu verileri olan 2017 verilerine bakacak olursak; 2017 yılı yılsonu verilerine göre Dünya GSYH’ının %15,3’üne sahip ABD, GSYH’ının %8’i kadar ihracat yaparken GSYH’ının %12’si kadar ithalat yapmaktadır. ABD GSYH’ının %4,1’i kadar açık vermektedir. Dünya GSYH’ının %1,7’sine sahip Türkiye GSYH’ının %18,4’ü kadar ihracat yaparken GSYH’ının %27,5’i kadar ithalat yapmaktadır. GSYH’ının %9’u kadar da açık vermektedir (Eğilmez, 2018: 2). Ortaya çıkan rakamlar ile ülkeler birbirlerini kıyaslayabilmekte ve bir ülke ne kadar düzeyde ihracat yaptığını ve ne düzeyde ithalat gerçekleştirdiğini görebilmektedir. Bu rakamların şeffaf bir şekilde açıklanması oldukça büyük önem taşımaktadır.

ABD ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi son 10 yıl içerisinde 1,5 kattan fazla büyümüş olmakla birlikte 2019 yılsonu itibariyle 19,24 milyar dolara ulaşmıştır. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020) Türkiye’nin ABD ile ihracatı 2019 yılsonu verilerine bakıldığında 10,6 milyar dolar, ithalatı 2019 yılsonu verilerine göre 10,04 milyar dolar olarak belirlenmektedir. (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020). Yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konan bu rakamsal oranlar ile ülkeler kümülatif olarak ortaya koymuş oldukları dış ticaret yüzdelerini görebilmekte ve buna göre pazarlarına hakim olabilmektedirler. Ortaya çıkan bu yüzdeler ile önceki senelere göre kendi ülkelerini kıyaslayarak, gelecek seneler için ise hedefler belirleyip buna göre hareket etmektedirler.

2017 yılında Türkiye ABD’ye 8,7 milyar dolar mal satarken aynı yıl 12 milyar dolar mal satın almış ve 3,3 milyar dolar ABD ile yaptığı ticarete açık vermiştir. Bu noktada dış ticarete bir dengesizlikten bahsedilecek olursa bu dengesizlik Türkiye aleyhine olduğu söylenebilmektedir (Eğilmez, 2018: 2). Dış ticaret açığının verilmemesi

için ihracat ve ithalat oranlarının mümkün olduğunca birbirine yakın seyretmesi gereklidir. Bu sağlanamadığında dış ticaret açığı söz konusu olmaktadır.

Dünyanın en büyük iki gücü olarak Çin ve ABD arasında gerçekleşen ticaret savaşları tüm dünya ticaretini etkilediği gibi Türkiye'yi de belirli tarifelerin uygulanmasıyla etkilemiştir. Ticaret savaşlarının etkileri 2018 son çeyreğinde hissedilmeye başlamıştır. Dünya ticareti 2018 son çeyreğinde yüzde üç oranında küçülmüştür. 2019 yılı içerisinde artan ticaret gerilimi 2019 ve 2020 yılları için ticaret hacmindeki beklentilerini negatife çevirmelerine neden olmuştur. 2020 yılı içerisinde dünya ticaret hacmindeki büyüme beklentisi yüzde 3 iken bu beklentinin yüzde 2,7 olarak güncellendiği DTÖ tarafından duyurulmuştur (World Trade Organization, 2019). Ticaret savaşlarının bir sonucu olarak ekonomi yara almaktadır. Buna neden olan iki ülke de dünyanın iki büyük gücü olduğunda tüm dünya ekonomisi bu süreçten etkilenmektedir. Ülkeler arası gerilimler adeta bir zincir dizilimi gibi diğer ülkelere de sirayet etmektedir. Bu da uluslararası ticari açıkların verilmesine neden olmaktadır.

2.8. ABD-Çin Ticaret Savaşının Nedenleri

ABD'nin, Çin ile olan ticaret savaşının başlatılmasını üç önemli nedeni olduğu söylenebilir.

ABD'nin Çin İle Olan Ticaret Açığı: Çin-ABD ticaret hesabı fazlası, 1992'de milli gelirin %1,52'sinden 2006'da milli gelirin %6,04'üne ulaştı. ABD işgücü piyasasının daralması ve Çin'deki şirketlerin piyasada daha rekabetçi olmak için yer değiştirmesi nedeniyle birçok işin Çin'e kaymasıyla birleştiğinde, Başkan Donald Trump'ın Çin'in adını anmadan onlarla ticaret yapmama fikri ve iyi olduğunu öne sürmeden suçlamasına yol açtı. ABD hükümeti, Çin ile olan ticaret açığının büyük bir kısmının, yabancılara ait olanları baltalarken yerel firmaları destekleyerek Çin'in haksız rekabetinden kaynaklandığını iddia etti (Qiu, Zhan ve Wei, 2019: 99). Çin ve ABD arasında yaşanan gerilim ile ABD Çin'i kalifiye olmayan işçi çalıştırmakla suçladı. Buna karşı çıkan Çin ise bunun böyle olmadığını ve Amerika'nın finansal durumuyla ilişkili olduğu ifade etti. Ülkeler arasında meydana gelen bu durum iki ülke arasındaki ipleri gerdi.

Fikri Mülkiyet Sorunu: ABD tarafından bu ticaret savaşının bir başka gerekçesi de fikri mülkiyet sorunu ve son otuz yıldır Çin'in güçlü ekonomilerinin çoğunun Amerikan teknolojisine yasa dışı bir şekilde erişmenin ve adil olmayan bir uygulama yapmanın sonuçları olduğu suçlamasıydı. Bu durum pazardaki ekonomik paylarını artırmak için bir ticaret yöntemi olarak kabul edilebilir. Şanghay'daki Amerikan Ticaret Odası üyeleri üzerinde yapılan bir Wall Street makalesine göre, üyelerden beşte biri, teknolojilerinin transferi konusunda Çin hükümetinden baskı gördüklerini; özellikle havacılık ve kimya şirketleri, sırasıyla %44 ve %41'i bildirdiği için dikkate değer bir baskıyı ifade etmiştir (Qiu, Zhan ve Wei, 2019: 100).

Çin'in, Amerika'nın gerçekleştirmiş olduğu teknolojileri alıp aynısını farklı markalarla piyasaya sürmesi Amerika'yı kızdırmıştır. Çin'in bu durumdan faydalandığını iddia eden birtakım üyeler de bu konuyla ilgili baskıya maruz kaldıklarını itiraf etmişlerdir. Teknolojinin üretim süreci ve beraberinde getirdiği maliyetler bu sürecin ne kadar meşakkatli bir şekilde yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu noktada emeğe saygı büyük önem teşkil etmektedir.

Ulusal Güvenlik: Çin'in ABD ulusal güvenliğini zayıflatmaya ve uluslararası konumunu tehdit etmeye yönelik bu faaliyetleri bu ticaret savaşında önemli rol oynadı. Aralık 2017'nin sonlarında yayınlanan Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne (NSS) göre, Amerika Birleşik Devletleri onlarca yıldır bazı ülkelere dumping, haksız tarifeler, zorunlu teknoloji transferi ve kazanç sağlamak için sübvansiyon politikaları kullanarak haksız ticaret uygulamaları gerçekleştirdi. Gazete ayrıca Çin'i, sistematik siber saldırılar yoluyla ABD teknolojisini erken aşamalarında çalarak Amerikan ekonomisini baltalamakla suçlamıştır (Qui, Zhan ve Wei, 2019: 101).

Çin'in yapmış olduğu bu teknolojik saldırılar Amerika'yı çeşitli endişelere sürüklemiştir. Bu noktada ise önlemler almaya gitmek için bunu kamuoyuna duyurarak Çin'in politik itibarının zedelenmesi noktasında çeşitli eylemlerde bulunmuştur.

ABD'nin şu anda dünya çapında en nitelikli ekonomilerinden olmasının arka aşamasında sahip olduğu unsurlar bulunmaktadır. Serbest piyasa, insan hakları, girişimcilik özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, liberal değerlerin varlığı ABD'yi şu anki seviyeye getiren unsurların başında yer almaktadır. Soğuk Savaş akabinde sosyalizmin değerini kaybetmesi ile beraber kapitalizmin en önemli destekçisi olan ABD, bütün dünyaya liberal unsurları öğretmeye yönelik siyasi süreçler takip etmiştir (Çaylı ve

Babahanoğlu, 2020: 348). Amerika uluslararası eksende hakimiyetini sürdürmek ve lider konumunda ilerlemek için politik, sosyal ve uluslararası arenada oldukça kritik dinamikleri eyleme geçirerek faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu dinamikler sayesinde saygınlık, prestij ve itibar kazanan Amerika bunu sürdürülebilir kılmak için var olan bütün çabasını da sergilemektedir.

Hem ampirik hem de teorik destekle, ticaret savaşı literatürü şu sonuca varmıştır: Küresel ticaret savaşlarında ve korumacı politikaların uygulanması bir kaybet-kaybet durumuyla sonuçlanabilir. Eşit olmayan iki ülke arasındaki bir ticaret savaşı, daha büyük ülke için yeniden bir gelişim imkanı verirken, küçük ülke için kayıplara neden olabilir (Zeng,& Ka. 2004: 95). Ülkeler büyük ve küçük ülkeler olarak ikiye ayrılmakta ve bu süreçte ekonomi iki ülkeye de farklı sirayet etmektedir. Ekonominin güçlü bir konumda olması ülkelere gelişim imkanı sağlarken, küçük ülkeleri daha da geriye götürmektedir. Bunun önüne geçilebilmesi adına küçük ülkelerin kendilerine ekonomi eylem planı oluşturmaları bu süreçte önemli bir adım olacaktır.

2.9. ABD-Çin Ticaretinin Karşılıklı Bağımlılığı

ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşlarının genellikle tek yönlü olduğu ve bu durumda en çok etkilenen ve ekonomik kayıplar yaşayan ülkelerin ABD ve Çin ile doğrudan ilişki içerisinde olan ülkelerdir (Erken vd., 2019: 78). Erken vd., 2019 yaptıkları çalışmada iki ticaret savaşı senaryosu yürütmüştür:

Birinci senaryo: mevcut korumacı ve tarife önlemlerinin tamamını ve ikisi arasında daha gerçekçi olanı içerir.

İkinci senaryo: ticaret savaşının ABD'nin tüm Çin ürünlerini hedef aldığı ve Çin'in de aynı şeyi yaptığı tam teşekküllü bir savaşa dönüşeceği varsayımını içerir.

Çalışma, dünya ekonomik büyümesinin ilk senaryoda ticaret savaşının olmadığı bir dünyaya kıyasla 2030'da 0,7 puan daha düşük olacağını gösterirken, ticaret savaşının tırmanması durumunda; 2030'da küresel ekonomik büyüme 2,0 puan daha düşük olacak. Ayrıca, Rabobank'ın analizi, Çin'in ticaret savaşının yükünü orantısız bir şekilde üstleneceğini gösterdi. Çalışmaya göre Çin, 2030'daki ekonomik büyümesinin ilk senaryosunda 1,6 puan ve ikinci senaryoda 5,7 puan kaybedecek, aynı dönemde ABD'de ise 0,9 puan ve 1,6 puan kaybedecek. 20. yüzyılda küreselleşmenin başlamasından bu

yana, mal ve hizmetlerde sınır ötesi ticaret, teknoloji ve yatırım akışları, insanlar ve bilgi arttıkça dünya ekonomisi son derece entegre ve birbirine bağımlı hale geldi. Genel brüt ABD ithalat ve ihracatının yaklaşık %50'si diğer ülkeler tarafından yapılan ara malları içerirken, Çin'de bu rakam daha da yüksek, yaklaşık %70'dir (Erken vd., 2019: 80). Öngörülen değerlendirmelere göre 2030 senesinde meydana gelmesi tahmin edilen ekonomik süreçler araştırılmıştır. Birtakım yüzdeler ortaya konmuştur.

ABD, Çin'den, Makine, elektronik, araç parçaları, altın ve mücevher, plastik ve kauçuk, tekstil ve ayakkabı ithal etmektedir. ABD'ye ithal edilen nihai ve ara ürünlere yönelik tarifelerin yükseltilmesi, ABD'li tüketiciler ve üreticiler için yurt içi fiyatları artıracaktır. ABD firmalarının ürünlerini denizaşırı ülkelerde bir araya getirmesi durumunda, daha yüksek maliyetler tüketicilere ancak kısmen yansıtılabilir ve bu onların kar marjlarına zarar verir; bu tarifeler ABD borsasını da şok edebilir (Erken vd., 2019: 81). Tarifelerin yükselmesi ile bu oranların tüketici konumunda bulunan kişilere yansıtılması olumsuz sonuçları beraberinde getirecektir. Tüketicilerin kar yüzdeleri bozulduğunda bu durum ABD borsasına yansiyacaktır. Karşılıklı olarak birbirlerini etkileyecektir.

Çin ise ABD'den gaz türbinleri, telefonlar, bilgisayarlar, entegre devreler, bilgisayarlar, kimyasallar, soya fasulyesi gibi ürünleri ithal etmektedir. Çin bu sektörü hedeflemek zorunda kalmıştır. Bunun sebebi Çin'in ABD ürünleri için ikame bulmakta zorlanmakta olduğu gerçeğidir. ABD-Çin ticaret savaşı bazı sektörleri doğrudan bazı sektörleri ise dolaylı olarak etkilemektedir. ABD'de otomobil endüstrisi ABD tarifelerinden doğrudan etkilenmektedir. Örneğin Tesla, Çin parçalarına uygulanan tarifelerin, 2018 yılının 4. çeyreğinde şirketin maliyetlerini 50 milyon dolar artırdığını bildirmiştir. Öte yandan, telekomünikasyon kazançları, ABD'nin ceza olarak Huawei markasını kara listeye alması ve bunun sonucunda Huawei'nin ABD'deki ana tedarikçileri artık ona bileşen satmaması nedeniyle ticaret savaşından Huawei'nin maruz kaldığı zararlar esas olarak Huawei'ye karşı olsa da yine de ABD ve Huawei'ye tedarik sağlayan diğer yabancı şirketleri de etkilemiştir (Erken vd., 2019: 83). Şirketlerin ürünlerinde yaptıkları etik ihlallerin yaptırımı bulunmaktadır. Huawei yazılım taklit ettiği gerekçesiyle ABD den veto yemiştir. Bu noktada da çeşitli yaptırımlarla karşılaşmıştır. Huawei'nin hatasının bedelini ürün sağladığı tüm şirketler ödemiştir. Bu tarz olayların yeniden yaşanmaması adına yaşanan durumdan ders çıkararak buna yönelik bir faaliyet planı oluşturmak önem teşkil etmektedir.

2.10. ABD-Çin İlişkilerinin Geleceği

ABD-Çin Ticaret savaşından en çok ABD’de bilgisayar ve elektronik ürünler sektörü etkilenecek gibi görünmektedir Aynı şekilde elektronik ürünler, tekstil ve ayakkabı sektörleri de devam eden ticaret savaşında en savunmasız ABD sektörleri arasındadır. Sektörlerdeki ürünlerin, özellikle Çin'in küresel üretiminin %80'ini ürettiği nadir toprak elementlerinin tedarikinde, bu sektörlerdeki ABD üretiminin %20'si Çinli araçlar içerdiğinden, bu sektörlerdeki ürünlerin fiyat artışı gösterme olasılığı daha yüksektir (Erken vd., 2019: 85). Ticaretin doğasında bulunan fiyat yükseliş ve düşüşleri özellikle de söz konusu ürün o ülkede yoksa daha yüksek bir fiyata ithal edilmektedir.

Çin'in ahşap ve mantar ürünleri endüstrisi, yukarıdaki rakama göre, Çin üretiminin %7'si bir ara mal olarak ABD arzına bağlı olduğundan, ABD tarifelerinde en savunmasız sektör gibi görünüyor (Erken vd., 2019: 87). Yalnızca ticaret dengesine ve ABD'nin Çin'e karşı ticaret açığına odaklanarak, ABD ile Çin arasındaki ekonomik ilişki, yalnızca ticaret dengesine bakmaktan daha karmaşık olduğu için, gerçek sorunları teşhis etme ve hatalı yorumlama yanlış olabilir. Devam eden ikili ticaret gerilimleri, oyun alanını sistematik olarak hem yerel hem de küresel olarak Çinli firmalar lehine yönlendiren belirli Çin ekonomik modeline ilişkin ABD endişeleri etrafında dönüyor (Meltzer ve Shenai, 2019). Çin ve ABD arasındaki ekonomik süreçte meydana gelebilecek ve gelmiş olan problemlerin önlenmesi ve giderilmesi adına tedbirler alınarak birtakım sorunların önüne geçmek mümkün hale gelir.

Bu geçiş, Çin'in ilk ticaret ortağı ABD için fayda sağladı. Oxford'un ABD-Çin İş Konseyi 2017 için yaptığı bir araştırma, Çin'in ABD ekonomisine son manşetlerin gösterdiğinden daha fazla katkıda bulunduğunu ileri sürdü. Son veriler, Çin'in ABD'den yaptığı ithalatın, özellikle tarım ve hizmetler gibi sektörlerde ABD'de yaklaşık 1,8 milyon işi desteklediğini gösteriyor (Oxford Economics, 2017). ABD'nin Çin ile ticaret açığı 2019'da 345 milyar dolardı, ancak bu rakamın tamamı Çin'den kaynaklanmıyor; Çin, küresel imalat tedarik zincirinin önemli bir parçası haline geldiğinden, ihracatının çoğu, dışarıda üretilen ve son montaj için Çin'e getirilen bileşenlerden oluşuyor (Oxford Economics, 2017). Bu parçaların değeri Çin'inkinden çıkarılırsa, ABD'ye toplam ihracat, Çin'in ABD ile olan ticaret fazlası yarı yarıya azalacaktır (Oxford Economics, 2017). Çin bulunduğu noktada oldukça başarılı dış ticaret oranına sahip bir ülkedir. ABD ve Çin arasındaki bu ekonomik ilişki belirli süreçler dahilinde ilerlemiştir. Çin

uluslararası sahada tedarik zinciri noktasında mihenk taşı olmuştur. Çok sayıda ülkenin Çin'den ithalat yapması ne derece başarılı olduğunun bir göstergesidir.

ABD ayrıca, yabancı şirketler arasında adil bir rekabeti son derece zorlaştıran devlet sübvansiyonlarına erişimleri konusunda Çin'in devlete ait işletmeleri (KİT'ler) kullanması konusunda büyük endişe duydu. Bununla birlikte, Çin'in ağırlıklı olarak devlete ait bir teşebbüsten ve kapitalizm sistemine karşı şüpheli eğilimleri olan bir ulustan milyonlarca özel sektöre sahip canlı bir ekonomi durumunda ve uluslararası doğrudan yabancı yatırım (DYY) için bir merkez haline gelmesi zordu. Amerikalılar nezdinde dahi görmezden gelinmiştir (Meltzer ve Shenai, 2019: 351). ABD, Çin'in kendi önüne geçmesinden büyük kaygı duydu. Bunun önüne geçmek için de çeşitli tarifeler koymuştur.

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1. Çalışmanın Konusu

Çalışmada ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşlarının 2013-2022 yıllarını kapsayan dönem içinde Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkisi zaman serisi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin ekonomik büyüme, cari açık, enflasyon, faiz ve döviz kuru değişkenleri için çeyrek dönem verileri kullanılmıştır. Çalışmada 2013:1Ç-2022:3Ç dönemi için dış ticaret hacmi verileri TÜİK'ten, ekonomik büyüme, cari açık, enflasyon, faiz ve döviz kuru verileri ise yine çeyrek dönem şeklinde TCMB veri tabanı olan EVDS'den elde edilmiştir. Ticaret savaşlarının etkisini ölçmek amacıyla da "ABD-ÇİN ticaret savaşları" (TSAVAŞ) da ekonometrik modele kukla değişken olarak dahil edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı sırada 2022 4.çeyrek verileri henüz açıklanmadığı için modele dahil edilememiştir.

3.2. Zaman Serisi Analizi

Çalışmada Zaman Serileri analizi kullanılmıştır. Bir zaman serisi, kronolojik sırada düzenlenmiş bir dizi nicel gözlemden oluşur. Zaman serileri analizi oldukça uzun zamandır ekonometrik analizlerde kullanılmaktadır. Zaman serisi ile yapılmış kaydedilen ilk analiz Jan Tinbergen (1939) tarafından Amerika Birleşik Devletleri için oluşturulan ekonometrik model ile yapılmıştır. Ancak o zamanlar, kronolojik olarak sıralanmış gözlemlerin birbirine bağlı olabileceği neredeyse hiç dikkate alınmamaktaydı. Dönemin hâkim klasik lineer regresyon modeline göre, tahmin edilen denklemlerin artıklarının olasılıksal olarak birbirinden bağımsız oldukları kabul ediliyordu. Bu nedenle de zamana bağlı olmaksızın kesit veya deneysel veriler için de uygun prosedürler uygulanmıştı.

İlerleyen yıllarda Cochrane ve Orcutt (1949), bu uygulamanın sorunlara yol açabileceğini belirtmişlerdir. Tahmin edilen bir regresyon denkleminin artıkları pozitif otokorelasyonlu ise, regresyon parametrelerinin varyanslarının olduğundan az tahmin edildiğini ve bu nedenle F ve t istatistiklerinin değerlerinin olduğundan fazla tahmin edildiğini göstermişlerdir. Bu sorun, en azından sık görülen birinci dereceden otokorelasyon durumu için, verileri yeterince dönüştürerek çözülebilmektedir. Cochrane

ve Orcutt (1949) yayınlanan çalışmalarına yakın bir dönemde Durbin ve Watson (1950), birinci dereceden otokorelasyonu tanımlamayı mümkün kılan bir test prosedürü geliştirmişlerdir. Yaklaşık 20 yıl bu yaklaşım kullanıldıktan sonra Box ve Jenkins (1970) tarafından zaman serisi analizi üzerine yayınlanan ders kitabı ile yeni bir yöntem tanıtmışlardır. Her şeyden önce, zaman serilerinin gözlenen değerlerinde yer alan bilgilerin sistematik kullanımını basitçe yapan zaman serileri için tek değişkenli modeller geliştirmişlerdir. Bu şekilde değişkenin gelecekteki gelişimini tahmin etmenin kolay bir yolunu sunmuşlardır. Günümüzde bu prosedür Box-Jenkins Analizi olarak bilinmekte ve yaygın olarak uygulanmaktadır. Daha sonra Granger ve Newbold (1975), yalnızca tek bir zaman serisi tarafından verilen bilgileri dikkate alan basit tahminlerin, bazen yüzlerce denklemden oluşan büyük ekonometrik modellere dayalı tahminlerden genellikle daha iyi performans göstermesi ile zaman serileri analizi daha da popüler hale gelmiştir.

Geçmiş olaylar gelecekteki olayları etkileyebileceğinden ve davranıştaki gecikmeler sosyal bilimlerde yaygın olduğundan, zaman serisi veri setinde zaman önemli bir boyuttur. Kesitsel verilerin düzenlenmesinden farklı olarak, bir zaman serisindeki gözlemlerin kronolojik sıralaması potansiyel olarak önemli bilgiler taşır. Kesitsel verilere göre analiz etmeyi daha zor hale getiren zaman serisi verilerinin önemli bir özelliği, ekonomik gözlemlerin zaman içinde bağımsız olduğunun nadiren, hatta hiç varsayılmamasıdır. Çoğu ekonomik ve diğer zaman serileri, yakın geçmişleriyle ilişkilidir ve genellikle güçlü bir şekilde ilişkilidir. Örneğin, son çeyreğe ait gayri safi yurtiçi hasıla hakkında bir şeyler bilmek, GSYİH'nın bir çeyrekte diğerine oldukça istikrarlı kalma eğiliminde olduğundan, bu çeyrekte olası GSYİH aralığı hakkında bize bilgi verebilmektedir. Çoğu ekonometrik prosedür hem yatay kesit hem de zaman serisi verileriyle kullanılabilirken, standart ekonometrik yöntemlerin gerekçelendirilmesinden önce zaman serisi verileri için ekonometrik modellerin belirlenmesinde daha fazla şey yapılması gerekir. Ek olarak, ekonomik zaman serilerinin bağımlı doğasını açıklamak ve bunlardan yararlanmak ve bazı ekonomik değişkenlerin zaman içinde net eğilimler gösterme eğiliminde olması gibi diğer konuları ele almak için standart ekonometrik tekniklerde yukarıda değinildiği gibi bazı değişiklikler yapılmış ve yeni yöntemler geliştirilmiştir (Wooldridge, 2019).

Zaman serisi verilerinin özel dikkat gerektirebilecek diğer bir özelliği, verilerin toplandığı veri sıklığıdır. Ekonomide en yaygın frekanslar günlük, haftalık, aylık, üç

aylık ve yıllıktır. Örneğin hisse senedi fiyatları günlük aralıklarla (Cumartesi ve Pazar hariç) kaydedilmektedir. Enflasyon başta olmak üzere birçok makroekonomik seri aylık olarak raporlanmaktadır. Diğer makro serileri, her üç ayda bir (üç ayda bir) gibi daha az sıklıkta kaydedilir. Gayri safi yurtiçi hasıla, üç aylık serilerin önemli bir örneğidir. Nüfus ve doğum/ölüm oranları gibi bazı zaman serileri yalnızca yıllık olarak mevcuttur.

Zaman serilerinin bu farklı yapısı gereği yapılacak analizler için serinin bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Bu şekilde yapılacak analizler sonucunda anlamlı sonuçlar elde edilebilecektir. Bunlardan birisi değişken olarak kullanılacak serilerin durağanlık koşulunu sağlaması veya birim kök içermemesi şartıdır. Bir serinin birim kök içermesi seride mevsillikle açıklanamayacak bazı şok değişikliklerin olduğunu göstermektedir. Temel olarak durağanlık, bir zaman serisinin sabit bir ortalamaya ve zaman içinde sabit varyansa sahip olduğu anlamına gelir. Ekonometrik modelin içindeki serilerin sahip olduğu bu özellikler güvenilir test istatistiklerinin hesaplanması için gereklidir ve dolayısıyla model seçiminde önemli bir etkiye sahiptir. Yapılacak analizlerde serinin durağan olması yani $I(0)$ olması beklenir. Buradaki sıfır serinin farkı alınmadan durağan olduğunu yani birim kök içermediğini göstermektedir. Birim kök içeren ve birinci farkında durağan hale gelen seriler ise $I(1)$ şeklinde gösterilmektedir.

Birim kök için kullanılan bazı testler şunlardır (Wooldridge, 2019):

- a) Dickey Fuller testi (Dickey Pantula testi),
- b) Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi,
- c) Phillips–Perron (PP) testi,
- d) Elliott–Rothenberg–Stock testi,
- e) Schmidt–Phillips testi ve
- f) Zivot-Andrews testi ise yapısal kırılmalarda kullanılmaktadır.

Bu çalışmada Dickey Fuller testinin geliştirilmiş ve daha güçlü bir versiyonu olan Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. ADF testi için kullanılan değişiklik şu şekildedir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 trend + \sum_{i=1}^n \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Yukarıdaki denklemde,

- a) ΔY_t seviyesinde yani farkı alınmadan durağanlığı test edilen değişkenin birinci farkını,
- b) n maksimum gecikme uzunluğunu,
- c) ε_t hata terimlerini temsil etmektedir.

Ayrıca denklemdaki ardışık bağımlılık sorununu ortadan kaldırmak için bağımlı değişkenin n sayıdaki gecikmeli değerleri bilgi kriterlerine göre hesaplanmaktadır. Kullanılan başlıca bilgi kriterleri şunlardır (Wooldridge, 2019);

- a) Akaike Bilgi Kriteri (AIC),
- b) Schwartz Bayesian Kriteri (SBC) ve
- c) Hannan-Quinn Kriteri (HQC)

Yapılan işlemler sonunda α_1 katsayısının negatif olması beklenmektedir. Ayrıca elde edilen t-istatistiğinin mutlak değerinin MacKinnon (1996) tarafından oluşturulan tablodaki kritik değerin mutlak değerinden büyük olması durumunda serinin durağan olduğuna karar verilmektedir.

Serilerin durağan olmaması veya farklı seviyelerde durağan olduğunun belirlenmesi sonucu buna uygun bir analiz seçilmektedir. Tüm değişkenler birim kök içermiyorsa ya da seviyede durağan ise kısa dönemli bir analiz olan OLS (Ordinary Least Square) yani en küçük kareler yöntemi kullanılmaktadır. Bağımlı değişkenlerden birisi birim kök içeriyor fakat bağımsızlardan bazıları içermiyorsa bu durumda uzun dönemli bir analiz olan ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır testi kullanılmaktadır. Tüm değişkenlerin birim kök içermesi durumunda ise eşbütünleşme analizi yapılmaktadır. Bu analiz uzun dönemli bir analizdir.

3.3. Çalışmada Kullanılan Veriler ve Model

Çalışmada Türkiye'nin ekonomik büyüme, cari açık, enflasyon, faiz ve döviz kuru değişkenleri için çeyrek dönem verileri kullanılmıştır. Türkiye'nin 2013:1Ç-2022:3Ç dönemi için dış ticaret hacmi verileri TÜİK'ten, ekonomik büyüme, cari açık, enflasyon, faiz ve döviz kuru verileri ise yine çeyrek dönem şeklinde TCMB veri tabanı olan EVDS'den elde edilmiştir. Ticaret savaşlarının etkisini ölçmek amacıyla da "ABD-ÇİN ticaret savaşları" (TSAVAŞ) da ekonometrik modele kukla değişken olarak dahil

edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı sırada 2022 4Ç verileri henüz açıklanmadığı için modele dahil edilememiştir. ABD-Çin ticaret savaşları modelde tsukukla değişkeni ile temsil edilmekte olup bu kukla değişken 2018-3Ç – 2020-1Ç dönemi için 1 aksi durumda sıfır değerini almaktadır.

Makroekonomik zaman serilerinde serilerin durağanlığı için birim kök testleri kullanılmaktadır. Seriler birim kök içeriyorsa durağan değildir. Bu durumda sonuçların tutarlılığı için birim kök testlerine başvurulmaktadır (Granger ve Newbold, 1974:118). Zaman serilerinde ortalama ve varyans zamanla değişmiyorsa bu serinin durağan olduğu ifade edilmektedir. Ancak seriler durağan değilse ve bu durumda uzun dönemli bir ilişki belirlenmişse, analiz sonuçları tutarsız olacaktır (Gujarati, 1999). Ayrıca durağan olmayan serilerde sahte regresyon problemi yaşanabileceğinden sonuçlar gerçekten uzak ve sapmalı olacaktır. Bu yüzden seriler durağan değilse farkı alınarak seriler durağan hale getirilmeli ve daha sonra uzun dönemli eşbütünleşik ilişkinin varlığı sınanmalıdır ki; tutarlı sonuçlara böylece ulaşılmaktadır (Karaca, 2003:249).

Dickey-Fuller (1979) birim kök testinde tüm zaman serileri 1.dereceden otoregresif süreçlerle ifade edilmektedir. Daha yüksek dereceden otoregresif süreçlerin analizine ise DF testi izin vermemektedir. ADF birim kök testinde, Dickey-Fuller testinde olduğu gibi uygun test istatistiği, regresyon denkleminin içerdiği deterministik bileşenlere dayanmaktadır ve yine Dickey-Fuller testi gibi kritik değerlerle birim kökün varlığı test edilmektedir (Enders, 1995).

Ancak otokorelasyonlu hata terimi, hata teriminin saf rastsal olduğu varsayımına dayanan DF dağılımının kullanımını geçersiz kılar. (Harris,1995: 32). Bu sorunu gidermek için Dickey ve Fuller (1981) yeni bir test önermiştir. Bu yöntemde, DF testindeki denklemlere y_t 'nin gecikmeli değerleri eklenir ve ADF testi aşağıdaki 3 denklemden biriyle yazılır.

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \epsilon_t \dots\dots\dots(1)$$

$$\Delta y_t = 0 + \delta y_{t-1} + \epsilon_t \dots\dots\dots(2)$$

$$\Delta y_t = 0 + \delta y_{t-1} + \nu_t + \epsilon_t \dots\dots\dots(3)$$

ADF birim kök testlerinde Doledo, Jenkinson ve Sosvilla-Rivero (1990) tarafından önerilen süreçler kullanılmaktadır. ADF testlerinde k 'yı ifade eden gecikme

uzunluğu oldukça önemlidir ve bu testlerinde gecikme uzunluğuna duyarlılığı çok fazladır (Perron, 1989).

ADF birim kök testleri sonucunda uygun testin ARDL sınır testi olduğu anlaşılmıştır. ARDL modeli öncesinde Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans (heteroskedastisite) testi ve Breusch-Godfrey Serial Correlation LM testi uygulanmıştır. Modelde değişen varyans ve otokorelasyon problemleri gözlenirse test istatistiklerinde sapmalar görülebileceğinden dolayı modelin güvenilirliği bozulacaktır (Breusch ve Pagan, 1974: 1287- 1294). Hata teriminin varyansının bağımsız değişkendeki değişimlerden etkilenmesi ve farklı olmasına değişen varyans (heteroscedasticity) denilmekte ve regresyon modelinde hatalarının varyansının değişen bir seyir izleyerek sabit olmamasına neden olmaktadır (Yamak ve Köseoğlu, 2006). Otokorelasyon sorunu ise, hata terimlerinin birbirleri arasındaki ilişkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (Akgüç ve Ar, 2020:19).

Kurulacak modelde hata olup olmadığının belirlenmesi için de Ramsey testi uygulanması gerekmektedir. 1969'da Ramsey tarafından geliştirilen RESET testi regresyon denkleminde spesifikasyon hatası olup olmadığını belirlemektedir. Spesifikasyon sorunları, modelin kurulması ve tahmininde ortaya çıkan sonuçları doğrudan etkilemektedir. Bu sorunlar, modelde bazı önemli değişkenlerin yer almaması ya da model dışında tutulması veya önemsiz değişkenlerin modelde yer alması ve modelin matematiksel formunun yanlış belirlenmesi gibi sorunlardır (Büyüklü, 2000:29).

Daha sonra ARDL sınır testinin aşamalarına geçilmiştir. Bunlardan ilki değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının tespitidir. Eğer uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişki mevcutsa sonraki aşamada kısa ya da uzun dönem katsayıları belirlenmektedir (Narayan ve Smyth, 2006: 337).

Oluşturulan ARDL modeli aşağıda verilmiştir;

$$\begin{aligned}
 Idth_t = & \varphi_0 + \sum_{i=0}^m \varphi_{1i} Ibuy_{t-i} + \sum_{i=0}^n \varphi_{2i} Ikur_{t-i} + \sum_{i=0}^p \varphi_{3i} Ifaiz_{t-i} + \sum_{i=0}^q \varphi_{4i} ca_{t-i} \\
 & + \sum_{i=0}^s \varphi_{5i} Ienf_{t-i} + \sum_{i=0}^z \varphi_{6i} tskukla_{t-i} + \varepsilon_t
 \end{aligned}$$

Oluşturulan model ile aşağıdaki hipotez test edilecektir.

H₁: ABD-ÇİN ticaret savaşlarının Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi mevcuttur.

3.4. Bulgular

Çalışmada öncelikle veriler analiz için uygun hale getirilmiştir. Kullanılan değişkenlerin birimleri birbirinden farklı olduğu için serileri birbirine benzer hale getirmek ve analize uygun hale getirmek için logaritmaları alınmıştır. Daha sonra serilerin durağanlığına bakılmıştır. Bunun için ADF birim kök testi kullanılmıştır. Tablo 1'de ADF birim kök testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Adf Test İstatistiği	Olasılık Değeri
lbuy	-0.592867	0.8599
D(lbuy)	-6.632858	0.0000***
lca	-4.882149	0.0003***
ldth	-0.073068	0.9451
D(ldth)	-7.925660	0.0000***
lenf	1.806253	0.9996
D(lenf)	-3.676510	0.0371**
lfaiz	-3.105031	0.0348**
lkur	1.974073	0.9998
D(lkur)	-5.437380	0.0004***
***%99 güvenirlilik düzeyinde anlamlı		
**%95 güvenirlilik düzeyinde anlamlı		

Tablo 2. Modelde Kullanılan Kısaltmaların Karşılıkları

lca	logaritması alınmış cari açık serisini
lfaiz	logaritması alınmış faiz oranı serisini
lbuy	logaritması alınmış ekonomik büyüme oranı serisini
D(lbuy)	logaritması alınmış ekonomik büyüme oranı serisinin 1. farkını
ldth	logaritması alınmış dış ticaret hacmi serisini
Dldth	logaritması alınmış dış ticaret hacmi serisinin 1. farkını
lenf	logaritması alınmış enflasyon oranı serisini
Dlenf	logaritması alınmış enflasyon oranı serisinin 1. farkını
lkur	logaritması alınmış döviz kuru serisini ve
Dlkur	logaritması alınmış döviz kuru serisinin 1. farkını ifade etmektedir.

Tablo 2'e göre, lca(0.0003) ve lfaiz(0.0348) değişkenlerine ait serilerin olasılık değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir dolayısıyla bu seriler seviyede

durağandır. Ancak lbuy(0.0001), ldth,(0.9451), lenf (0.9996)ve lkur(0.9998) serilerinin seviyede durağan çıkmadığı için yani birim kök içerdikleri için birinci farkları alınmıştır. Bu işlem sonrası birim kök testleri tekrarlanmıştır. Dlbuy(0.0001), Dldth(0.0001), Dlenf(0.0371) ve Dlkur(0.0004) değişkenlerine ait serilerin olasılık değerlerinin anlamlı çıkması sonucu bu serilerin birinci farklarında durağan oldukları anlaşılmıştır.

Yapılan birim kök testine göre seriler farklı derecede durağandır. Bu nedenle farklı mertebede durağan olan seriler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi ölçme fırsatı sunan ARDL modelinden yararlanılmıştır (Nkoro ve Uko, 2016: 63-91).

Tablo 3. Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	13.33727	NA	2.65e-08	0.419272	-0.152641	-0.327231
1	170.1998	250.9801	2.74e-11	-7.325705	-5.459287*	-6.681418
2	212.7239	53.45889	2.29e-11	-7.698511	-4.232307	-6.501978
3	272.7369	54.8692*	1.01e-11	-9.070682	-4.004692	-7.321903
4	359.6110	49.64232	2.24e-12*	-11.97777*	-5.311995	-9.676746*

Uygun gecikme uzunlu belirlenirken **Lag Length Criteria'dan** yararlanılmıştır. Gecikme uzunluğu AIC Akaike Bilgi Kriteri, FPE: Final Tahmin Hatası, HQ: Hannan-Quinn bilgi kriterleri dikkate alınarak uygun gecikme 4 gecikme olarak bulunmuştur.

ARDL modeli öncesinde Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans (heteroskedastisite) testi ve Breusch-Godfrey Serial Correlation LM testi uygulanmıştır. Modelde değişen varyans ve otokorelasyon problemleri gözlenirse test istatistiklerinde sapmalar görülebileceğinden dolayı modelin güvenilirliği bozulacaktır (Breusch ve Pagan, 1974: 1287-1294). Hata teriminin varyansının bağımsız değişkendeki değişimlerden etkilenmesi ve farklı olmasına değişen varyans (heteroscedasticity) denilmekte ve regresyon modelinde hatalarının varyansının değişen bir seyir izleyerek sabit olmamasına neden olmaktadır (Yamak ve Köseoğlu, 2006). Otokorelasyon sorunu ise, hata terimlerinin birbirleri arasındaki ilişkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir (Akgüç ve Ar, 2020:19).

Breusch ve Godfrey (1978) tarafından geliştirilen Breusch-Godfrey LM otokorelasyon testi, yüksek mertebeden otokorelasyon testine izin veren parametrik bir testtir (Breusch, 1979:334-335; Godfrey, 1978:1294). Tablo 3'de Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testi

Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi	
F-statistics: 37.06274	Olas. Chi-Square: 0.0000

Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi	
F-statistics: 0.610317	Olas. Chi-Square: 0.4793

Tablo 4'deki sonuçlara göre, ki-kare olasılık değeri (0.0000) %1 anlam düzeyinde anlamlı olduğundan ters hipotez geçerlidir ve modelde otokorelasyon sorunu vardır. Bu yüzden otokorelasyona dirençli HAC Newey formu ARDL tahmininde uygulanacaktır. Değişen varyansa bakıldığında ise ki-kare olasılık değeri (0.4793) 0.05'den büyük olduğundan ve ters hipotez geçerli olduğundan modelde değişen varyans sorunu yoktur.

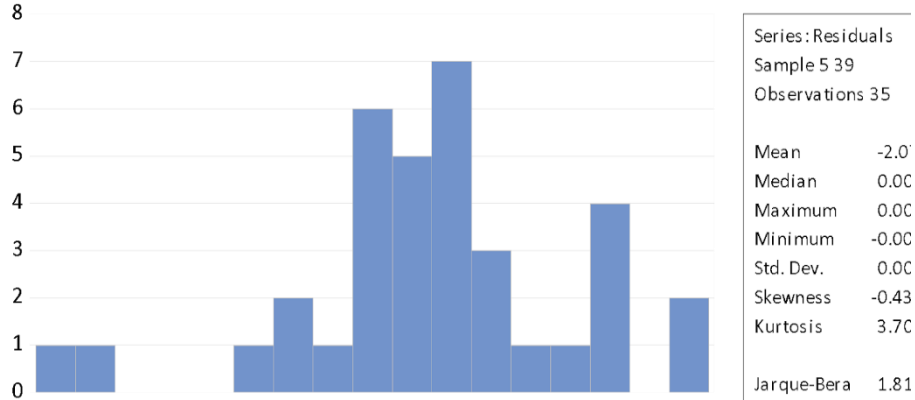
Kurulacak modelde hata olup olmadığının belirlenmesi için de Ramsey testi uygulanmalıdır. 1969'da Ramsey tarafından geliştirilen RESET testi regresyon denkleminde spesifikasyon hatası olup olmadığını belirlemektedir. Spesifikasyon sorunları, modelin kurulması ve tahmininde ortaya çıkan sonuçları doğrudan etkilemektedir. Bu sorunlar, modelde bazı önemli değişkenlerin yer almaması ya da model dışında tutulması veya önemsiz değişkenlerin modelde yer alması ve modelin matematiksel formunun yanlış belirlenmesi gibi sorunlardır (Büyükü, 2000:29). Bu nedenlerde modelin uygunluğunun belirlenmesi için Ramsey Testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Ramsey RESET Testi

İhmal Edilen Değişkenler: Uygun değerlerin kareleri			
	Değer	Serb. Der.	Olas.
t-ist.	0.113062	2	0.9203
f-ist.	0.012783	(1, 2)	0.9203

Tablo 5'e göre, modelin doğru bir şekilde belirlendiği görülmüştür. Böylece model kurma hatasının olmadığı ve kurulan doğrusal modelin uygunluğu ortaya konulmaktadır. Çünkü yine ters hipotez geçerlidir ve t-istatistiği ile f-istatistiği 0.05'den büyüktür. Bu sonuçlar model kurma hatasının olmadığını göstermektedir. Böylece model kurma hatasının olmadığı ve kurulan doğrusal modelin uygun olduğu görülmektedir.

Ayrıca hata teriminin normal dağılıma sahip olup olmadığının belirlenebilmesi için de Jarque-Bera Normallik Testi yapılmıştır. Çarpıklık ve eğiklik yardımı elde edilen Jarque-Bera testinde; normal dağılım için ideal olan eğiklik 0, basıklık ise 3 olarak belirlenmiştir. Ayrıca Jarque-Bera değeri 5'ten küçük olması ve olasılık değerininse 0.05 değerinden yüksek olması gerekmektedir (Teyyare 2018:130). Şekil 1'de Jarque-Bera Normallik Testi sonuçları verilmiştir.

Şekil 3. Jarque-Bera Normallik Testi

Şekil 3'de Jarque-Bera Normallik Testi sonuçlarına göre olasılık değeri 0.05'ten büyük olması (0.4025) ve Jarque-Bera değeri 5'ten küçük olması (1.819677) sebebiyle hata terimi normal dağılıma sahiptir.

EKK metoduna dayanan ARDL modeli, klasik eşbütünleşme analizlerinin aksine önceden bir birim kök testi uygulanması gerektirmemektedir. Bunun nedeni değişkenlerin I(1) ve I(0) gibi sınıflandırılmasına gerek olmamasıdır. ARDL modelinin temel avantajı da değişkenler I(1) veya I(0) olsa da eşbütünleşme testi yapılabilmesi ve tutarlı sonuçlar vermesidir. Özellikle küçük örneklem grubuna daha uygun olan ARDL modeli, değişkenler 2. ya da daha yüksek seviyede durağansa bu durumda uygulanamamaktadır (Esen vd., 2012:56-57). Ayrıca ARDL modeli, Engle-Granger'dan istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Narayan ve Narayan, 2005: 429).

Modeldeki gecikme sayısı belirlenirken AIC, SC, FPE ve HQ gibi bilgi kriterlerinden yararlanılmaktadır. Burada en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu modelin gecikme uzunluğu olarak belirlenir. Ancak burada seçilen kritik değerin en küçük olduğu gecikme uzunluğu ile oluşturulan model otokorelasyon problemi içeriyorsa bu durumda ikinci en küçük kritik değeri sağlayan gecikme

uzunluğu alınır ve eğer otokorelasyon problemi devam ediyorsa bu problem ortadan kalkana kadar bu işleme devam edilir (Altıntaş ve Ayrıçay, 2010:82).

ARDL sınır testi belli aşamalardan oluşmaktadır. Bunlardan ilki değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının tespitidir. Eğer uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişki mevcutsa sonraki aşamada kısa ya da uzun dönem katsayıları belirlenmektedir (Narayan ve Smyth, 2006: 337).

ARDL sınır testinde hipotezlerin geçerliliği, F istatistiğine göre yorumlanmaktadır. Modelde uygun gecikme uzunluğu için belirlenen F istatistik değerleri Pesaran vd. (2001) tarafından hesaplanan tablo değerleriyle karşılaştırılmaktadır. Bulunan F istatistiğinin kritik değerlerin altında kalması eş bütünleşme olmadığını, kriterlerden daha büyük olması ise eş bütünleşmenin varlığını göstermektedir. Kritik değerler arasında ise herhangi bir sonuca ulaşılamamaktadır (Pesaran vd., 2001:290).

Bu çerçevede seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için ARDL sınır testi yapılmıştır ve sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. ARDL Sınır Testi Sonuçları

F-statistics	%5 Kritik Değer (Alt-Üst)	Eşbütünleşmenin Varlığı (%5)
32.55374	(2.04 / 3.24)	VAR

Tablo 6’da göre, F-statistic testi değeri (32.55374) tüm anlam seviyelerindeki I(0) ve I(1) değerlerinden büyük olduğundan bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisi bulunmuştur. ARDL modelinin bir sonraki aşamasında ise uzun dönemli ilişkide serilerin katsayılarına bakılmıştır ve sonuçları Tablo 6’de verilmiştir. ARDL modeli aşağıdaki gibidir.

$$\begin{aligned}
 Idth_t = & \varphi_0 + \sum_{i=0}^m \varphi_{1i} lbuy_{t-i} + \sum_{i=0}^n \varphi_{2i} lkur_{t-i} + \sum_{i=0}^p \varphi_{3i} Ifaiz_{t-i} + \sum_{i=0}^q \varphi_{4i} ca_{t-i} \\
 & + \sum_{i=0}^s \varphi_{5i} lenf_{t-i} + \sum_{i=0}^z \varphi_{6i} tskukla_{t-i} + \varepsilon_t
 \end{aligned}$$

Tablo 7. ARDL Uzun Dönem Parametreleri
Selected Model: ARDL(4, 4, 4, 4, 3, 3, 4)

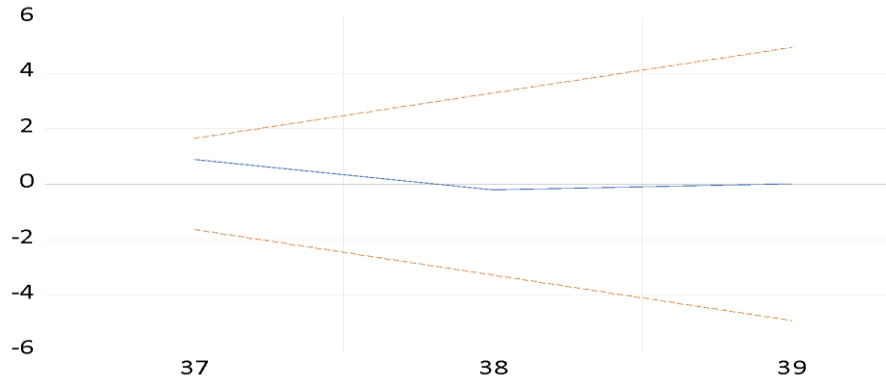
Bağımlı Değişken: IDTH			
Değişkenler	Katsayı	t	p
ICA	0.004723	0.137119	0.8996
IBUY	0.120022	6.127325	0.0087
IKUR	-2.297012	-119.5461	0.0000
IFAIZ	0.086254	1.671218	0.1933
IENF	3.590852	86.43460	0.0000
KUKLA	0.184259	9.294927	0.0026

Tablo 7’de uzun dönem sonuçlarına göre olasılık değerleri anlamsız olduğundan dolayı lca ve lfaiz (0.8996 ve 0.1933) değişkenlerinin lca’nın ldth’ye ve lfaiz’in ldth’e üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Diğer değişkenlerin olasılık değerleri anlamlı çıktığından dolayı lbuy’daki %1’lik artış ldth yi % 0.12 oranında artırmış; lkur’daki %1’lik artış katsayı işareti negatif olduğundan ldth’yi %2.29 azaltmış; lenf’deki %1’lik artış ldth’yi %3.59 oranında artırmış ve tsukla’daki %1’lik artış % 0.18 dth yi artırmış. Modelde sabit terim de anlamlıdır. Bu sonuçlar doğrultusunda, ABD-Çin arasındaki ticaret savaşının, Türkiye’nin ticaret hacmini artırdığını söylemek mümkündür.

Cari açığın ve faiz oranının, dış ticaret hacmi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmamasını bir nedeni, merkez bankası tarafından uygulanan düşük faiz politikası ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Politika faizi ile piyasa faizi arasındaki fark nedeniyle incelenen dönemde Merkez Bankası politika faizi oldukça düşük bir seyir izlemiştir (Binici vd., 2016; Sever ve Demir, 2023). Bu nedenle artan dış ticaret hacmine göre politika faizinin değişmediği görülmektedir. Cari açığın ilişkili çıkmaması ise literatürde daha az gerçekleşse de yaşanabilen bir durumdur (Bozgeyik ve Kutlu, 2019). Ayrıca son dönemlerde dış ticaret haricindeki diğer cari işlemler kalemlerinin fazla vermesi nedeniyle dış ticaret açığının şiddetinin azalacağı beklenen bir durumdur (Ercan ve Küçüköğlü, 2020). Ticaret savaşları sonrası patlak veren pandemi nedeniyle ülkelerin ödeme dengeleri önceki dönemlere göre biraz farklılaşmıştır. Bu dönemde Türkiye’de bu açıdan farklılaşan ülkelerden birisidir. Daha önceki çalışmalarda aralarında nedensellik ilişkisi tespit edilen dış ticaret hacmi ve cari açık arasındaki ilişkinin bu

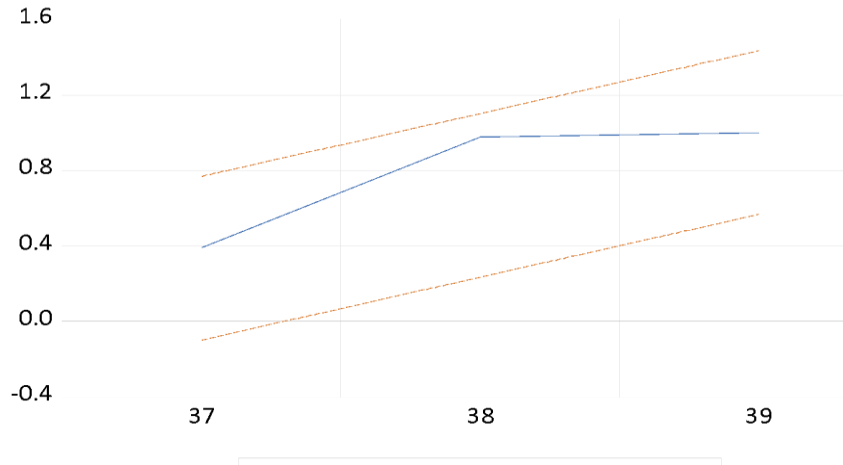
dönemin kendine has özellikleri nedeniyle farklı çıktığı yorumlanmaktadır (Duran, 2022; Karahan ve Akçaçakır, 2021).

ARDL modelinin diagnostik testlerine ek olarak yapısal kırılma içerip içermedikleri Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen Cusum yapısal kırılma testleri ile test edilmektedir. CUSUM testi hata terimlerinin %95 güven aralığında belirlenen sınırlarda olup olmadığını gösterirken; CUSUMQ testi kümülatif hata terimlerinin kareleri için aynı sınamayı yapmaktadır. Eğer hata terimleri istenen güven aralığı içindeyse tahmin edilen modelin katsayılarının istikrarlı olduğu kanısına ulaşılır (Çetin vd., 2014:257). Bu testler katsayıların kararlılığını göstermektedir. Şekil 4’de Cusum Testi sonuçları verilmiştir.

Şekil 4. Cusum Testi Sonuçları

Şekil 4 de Cusum testi sonuçlarına yer verilmiştir. Cusum testi sonuçlarından elde edilen değerlerin, %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içerisinde (iki çizgi arasında) kalması durumunda ele alınan dönemde ardışık hata terimleri istikrarlı bir seyir izlemekte ve serilerde yapısal kırılma bulunmamaktadır (Bahmani-Oskooee, Ng, 2002, s. 25). Elde edilen Cusum test sonucunun, %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içerisinde (iki çizgi arasında) kaldığı, buna bağlı olarak da ele alınan dönemde ardışık hata terimlerinin istikrarlı bir seyir izlediği tespit edilmiş ve serilerde yapısal kırılma olmadığı gözlemlenmiştir. Şekil 5 de ise OLS tabanlı cusum squares test sonuçları yer almaktadır.

Şekil 5. OLS Tabanlı Cusum Squares Test Sonuçları

Şekil 5’de de Cusum Q testi sonuçlarına yer verilmiştir. Cusum Q test sonucunun, ardışık hata terimlerinin karelerine göre %5 anlamlılık düzeyindeki güven aralığında yani kritik sınırlar içerisinde olması durumunda ele alınan dönemde ardışık hata terimleri istikrarlı bir seyir izlemekte ve serilerde yapısal kırılma olmamaktadır (Brown vd., 1975:149-192). Elde edilen Cusum Q test sonucunun, ardışık hata terimlerinin karelerine göre %5 anlamlılık düzeyindeki güven aralığında yani kritik sınırlar içerisinde olduğu, buna bağlı olarak da ele alınan dönemde ardışık hata terimlerinin istikrarlı bir seyir izlediği tespit edilmiş ve serilerde yapısal kırılma olmadığı gözlemlenmiştir.

SONUÇ

2018'in başlarında ABD, çamaşır makineleri, güneş panelleri, çelik ve alüminyum gibi birkaç büyük ithalat ürününe yönelik tarifeleri artırdı. Bu tarifeler menşe ayrımı yapmazken, kısa süre sonra ABD ticaret politikalarının Çin'i hedef aldığı anlaşıldı. Daha sonra, dünyanın en büyük iki ekonomisi olan ABD ve Çin, birbirlerine karşı ithalat tarifeleri uygulama yarışına girdiler ve bu, hızla ABD-Çin ticaret savaşına dönüştü (Fajgelbaum & Khandelwal, 2022). ABD, Mart 2018'de çelik ve alüminyuma ithalat vergileri uygularken, Çin'in buna cevabı, Nisan ayında ABD'den ithal edilen alüminyum, et, meyve ve şaraba gümrük tarifeleri ile misilleme yapmak oldu. ABD'ye çelik ve alüminyum ihraç eden diğer ülkeler de misilleme olarak ABD'ye karşı ithalat vergilerini artırdı. ABD ile Çin arasındaki ticaret anlaşmazlığı yoğunlaştı ve ABD, Çin'den yapılan 50 milyar dolar değerindeki ithalata %25 ek vergi koydu; Temmuz'da 34 milyar dolar ve Ağustos 2018'de 16 milyar dolar. Çin ise, ABD'den yapılan 50 milyar dolar değerindeki ithalata %25'lik tarifelerle karşılık verdi. Eylül ayında, bir başka artış, ABD'nin Çin'den yapılan 200 milyar dolarlık ek ithalata %10 tarife uygulamasına yol açtı. Buna cevaben Çin, 60 milyar dolarlık ek ABD ithalatına gümrük vergileri koydu. 2018'in sonlarında ABD, Çin'den yapılan 200 milyar dolarlık ithalata uygulanan %10'luk tarifelerin Ocak 2019'da %25'e çıkarılacağını duyurdu ve bu, Mayıs 2019'da uygulanmıştır (Itakura, 2020). İki taraf, Ocak 2020'de daha fazla tarife artışını durdurmak için bir anlaşma imzalamıştır (Fajgelbaum & Khandelwal, 2022). 2022 yılı sonlarında gelen DTÖ kararları ve bunlara ABD'nin tepkisi sürecin devam ettiğini göstermektedir. 9 Aralık'ta DTÖ, eski ABD Başkanı Donald Trump'ın 2018'de yönetiminin çelik ve alüminyuma uyguladığı tarifelerle küresel ticaret kurallarını ihlal ettiğine karar vermiştir (Palmer, 2022). Daha sonrasında 21 Aralık'ta DTÖ, ABD'nin Hong Kong'dan ithal edilen ürünlerin Çin'den geliyormuş gibi işaretlenebileceğini iddia ettiği için küresel ticaret kurallarını ihlal ettiğine karar vermiştir. Ancak ABD kararı reddetmiş ve uymaya niyetlerinin olmadığını ifade etmiştir (Reuters, 2022). Sonuç olarak ticaret savaşı devam etmektedir.

Bu süreçte ABD-Çin ticaret savaşının hem ABD ve Çin üzerinde hem de diğer ülkeler üzerindeki etkisini inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır. Bown vd. (2018), ticaret savaşı tarifelerinin ara girdiler ve sermaye teçhizatı üzerinde yoğunlaştığını, ticaret savaşının etkisinin, tarifelere tabi ara ürünleri kullanan üretim ve yatırım için daha

belirgin olacağını bildirmektedir. Itakura (2020) yaptığı simülasyon deneylerinde ithalat tarifelerini yükselterek, yabancı yatırımı caydırarak ve verimliliği düşürerek üç senaryo uygulamıştır. ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşı, ABD ve Çin'e yapılan sektörel ithalatın neredeyse tamamını azalttığı anlaşılmıştır. ABD'nin metal, makine ve elektrikli ekipman ithalatı önemli ölçüde düşerken, Çin'in ulaşım ekipmanı ve tarım ürünleri ithalatı en çok etkilenmektedir. İthalat tarifeleri ile korunan ABD, yerli makine ve elektrikli ekipman üretimini artırmaya başlamıştır. Ancak ticaret savaşı yabancı yatırımı caydırıp verimliliği olumsuz etkilediğinde ABD'de yerli üretimdeki artış ortadan kalkmaktadır. Çin'de tarım dışındaki tüm sektörel üretimler gerilerken, üretimde en büyük kaybı elektrikli teçhizat ve makineler yaşamaktadır. Sonuç olarak, ABD'de reel GSYİH 317 milyar dolar (%-1,35) ve Çin'de 427 milyar dolar (%-1,41) düşmüştür. ABD ve Çin'den gelen ticaret saptırma, diğer ülkeler için reel GSYİH üzerindeki küçük pozitif etkiye katkıda bulursa da dünya reel GSYİH'sı 374 milyar dolar (-%0,3) düşmüştür. Kısa vadede ticaret savaşı ABD'deki ticaret açığını azaltırken, Çin'deki ticaret fazlasını arttırdığı gözlenmektedir. Ancak, 2035'e kadar olan simülasyon döneminde, ticaret dengesinin gelire oranındaki artış kademeli olarak azalmakta ve sonunda negatif olmaktadır. Dolayısıyla uzun vadede ticaret savaşı ABD'de ticaret açığını kötüleştirirken, Çin'de ticaret fazlasını azaltmaktadır. Simülasyon sonuçları, ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşının, ticaret savaşı yatırım ve üretkenliği etkilediğinde üretimdeki kazanımları ortadan kaldırdığı için ithalat tarifeleri tarafından korunan endüstriler için bile bu iki ülkenin ekonomik çıkarlarına hizmet etmediğini göstermektedir.

Balistreri vd. (2018), ABD-Çin ticaret savaşının ABD ve Çin üzerinde sırasıyla -%1,02 ve -%1,7 oranında olumsuz refah etkilerine yol açtığını, diğer ülkelerin ise ticaret saptırma etkilerinden kaynaklanan küçük ama olumlu refah etkileri yaşadığını tespit etmiştir. Bollen ve Rojas-Romagosa (2018), çelik ve alüminyum tarifeleri ve misillemelerin ardından ABD-Çin ticaret savaşının gayri safi yurtiçi hasılayı (GSYİH) ABD için -%0,4 ve Çin için -%1,2 oranında düşürdüğünü göstermiştir.

Walmsley ve Minor (2018), yalnızca ABD ve Çin'i değil aynı zamanda Kanada, Meksika, Avrupa Birliği (AB), Rusya, Japonya, Hindistan ve Kore'yi de kapsayan ticaret savaşının etkisini tahmin etmişlerdir. Ticaret savaşının ABD GSYİH'sini 2019'da -%1,78 ve 2030'da -%1,25 azalttığını göstermişlerdir. ABD, Çin'den yaptığı ithalatı azaltırken, dünyanın geri kalanı daha fazla Çin malı satın alarak Çin'in ABD'ye yaptığı

ihracattaki düşüşün bir kısmını dengelemiştir. Bununla birlikte, Çin'in gelirleri ve dolayısıyla tüm ülkelerden gelen mallara olan talep düştükçe, çoğu ülkeden Çin ithalatı da düşmektedir. Bunun istisnaları, Çin'in ABD yağlı tohumları (soya fasulyesi) ve et üzerindeki tarifeleri artırması nedeniyle Çin'e daha fazla yağlı tohum (soya fasulyesi) ve et ihraç eden Arjantin ve Brezilya'dır. NAFTA ülkelerinin NAFTA dışındaki ülkelere ihracatı, ABD malları (özellikle imalatçılar) ve Kanada ve Meksika malları daha pahalı hale geldikçe düşme eğilimindedir. Ticaret savaşının dünyanın geri kalanı arasındaki ticaret üzerindeki etkisinin karışık olduğu görülmüştür. AB, Japonya ve Kore, NAFTA dışı ülkelere ithalatlarını artırırken, kendi aralarında da ihracatlarını arttırmaktadır. Arjantin ve Brezilya arasındaki ticaret de artıyor ve Çin de dahil olmak üzere çoğu ülkeye ihracatları artmaktadır. Rusya da Çin dahil çoğu ülkeye ihracatını arttırmaktadır.

Devarajan vd. (2018), gelişmekte olan ülkelerin seçenekleri, ticaret savaşına katılmak veya ABD olmadan bölgesel ticaret anlaşmaları yapmaktır. Ticaret savaşının GSYİH üzerindeki etkisi ABD için -%0,3 ve Çin için -%0,1'dir. Gelişmekte olan ülkelerin işbirlikçi bir tepkiden, yani ticaretin serbestleştirilmesinden ve artan bölge içi entegrasyondan önemli faydalar elde edebileceğini göstermektedir. ABD korumacı önlemlerinin olumsuz etkileri, ABD dışı bölgelerle bölgesel ticaret anlaşmaları yapılarak hafifletilebilir. Bu strateji ile, gelişmekte olan ülkelerin GSYİH'sını yüzde 0,4 ve ihracatını yüzde 1,7 artırabilir. Yazarlara göre bir ticaret savaşından en çok ABD ile ticaret yoluyla yakından bağlantılı ülke ve bölgelerin zarar görmesi beklenmektedir. Bunlara Kanada, Meksika, Orta Amerika ve Karayipler dahildir. Bunun nedenlerinden birisi ABD'nin küresel GSYİH'nın yaklaşık dörtte birini oluşturarak dünya ekonomisinde önemli bir rol oynamasına rağmen, Çin'in ve diğer gelişmekte olan ülkelerin genişlemesinin, küresel ticaret sistemindeki göreceli önemini azalmasıdır. Kanada, Meksika ve bazı Orta Amerika ekonomileri dışında, Amerika Birleşik Devletleri birçok ekonomi için önemli bir ticaret ortağı değildir. AB ticaretinin çoğunluğu AB içidir. Avrupa, Afrika'nın ana ihracat destinasyonudur. Küresel olarak, Amerika Birleşik Devletleri, toplam ticaret açısından yüksek gelirli Asya veya Avrupa'dan daha az önemlidir. Giderek daha içe dönük bir ABD ile karşı karşıya kalan küresel ticaret sistemi muhtemelen yeniden dengelenecek ve uyum sağlayacaktır.

AB üzerindeki etkilerini farklı açılardan inceleyen Goulard'a (2020) göre ABD-Çin ticaret savaşının kurumsal olmayan ve özel tüketicilere yönelik turizm, emlak ve eğitim gibi sektörler için çok az fayda sağladığı anlaşılmıştır. Çinli şirketler yatırım için

Avrupa ülkelerini ABD'ye tercih etmiyor gibi görünse de Çin'in AB'deki doğrudan yatırımlarındaki yavaşlamanın ABD'dekinden daha yavaş olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, ABD'li, Çinli ve Avrupalı çoğu şirketin, yeni büyük projeler yürütmek için ABD-Çin ticaret savaşının sona ermesini beklediği de rapor edilmiştir.

ABD-Çin odaklı ticaret ve kur savaşlarının dünya ekonomisi üzerine etkisini inceleyen Şanlı & İsmet (2020) 1970-2019 döneminde dolar arzı ve tarifeler ticareti negatif yönde etkilemektedir. Ticaret savaşlarının devam etmesi küresel GSYH'nin azalacağı diğer bir deyişle dünya ekonomisinin daralacağına işaret etmektedir.

Ticaret savaşlarının ülke para birimlerine etkilerini inceleyen Yavuzarslan & Albayrak (2019) 22 Mart 2018-21 Kasım 2019 dönemini inceledikleri çalışmada Çin'in yuanı %10, Hindistan'ın rupisi %9, Rusya'nın rublesi %10,8, Güney Afrika'nın randı %19,8, Brezilya'nın reali %23,8 ve Türk lirasının ise %31 değer kaybettiği görülmüştür. Türk lirası belirsizliğin en yüksek olduğu ve en çok değer kaybeden para birimi olarak öne çıkmıştır.

Ticaret savaşının küresel etkileri ile birlikte Türkiye üzerindeki etkilerini de inceleyen Nuroğlu & Çekin'in (2020) çalışması gelişmiş ülkeleri hisse senedi piyasaları ve reel ekonominin, BRICS ülkelerinin ticaret politikaları konusundaki belirsizlerin etkileyeceğini ve Çin'in daha çok ticaret dengesi açısından ve Türkiye'nin ise enflasyonun açısından olumsuz etkileneceği sonucuna varmışlardır. Şanlı (2020) ticaret ve kur savaşlarının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri ile ilgili yaptığı Granger nedensellik testi sonucunda gümrük tarifeleri ve döviz kurlarının dış ticaretin nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tarife ve tarife dışı engellerin artması Türkiye'nin ticareti ve büyümesi üzerinde olumsuz etkilere sahip olmaktadır. Kısa dönemli etkilerinden ziyade uzun dönemde kalıcı etkilerinin olabileceğine dikkat çekmişlerdir.

Bu çalışma ile paralel bir yöntem kullanmış olan Özçelik (2022) ABD ve Çin dış ticaret dengesini incelemiştir. Genişletilmiş ARDL yöntemi kullanılan çalışmada ABD'nin Çin'e uyguladığı ticari yaptırımların ABD için olumsuz sonuçları olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca reel döviz kurundaki artışların da iki ülke arasındaki ticaret dengesine negatif etkileri olduğu bildirilmiştir.

Tüm bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde ABD-Çin savaşının hiçbir ülkeye tamamen katkı sağlamadığı anlaşılmaktadır. Her ülke üzerinde karışık etkileri olmaktadır. Çalışmanın sonuçları da literatürdeki bu bilgileri desteklemektedir.

Çalışmada cari açık, faiz oranı, ekonomik büyüme, enflasyon ve döviz kuru değişkenlerinin dış ticaret hacmi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Öncelikle serilerin durağanlığına bakılmıştır. Cari açık ve faiz oranlarının seviyede durağanken diğer değişkenlerin birinci farkında durağan olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine ARDL sınır yaklaşımı kullanılmıştır. Uzun dönemli etkilerin incelendiği bu test sonuçlarına göre cari açık ve faiz oranlarının ticaret haddi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu bulgu literatürdeki çalışmalarla da uyumludur. Cari denge ve dış ticaret arasındaki ilişki farklılaşabilmektedir (Obstfeld, 1982; Oktar ve Dalyancı, 2012; Atış ve Saygılı, 2014). Diğer değişkenlerin ise anlamlı etkileri tespit edilmiştir.

Ekonomik büyüme oranı, enflasyon oranı ve ABD-Çin ticaret savaşı kukla değişkeninin dış ticaret haddi üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Döviz kurunun etkisinin ise negatif olduğu görülmektedir. Sonuçlar Acaravcı ve Öztürk (2010), Aytaç (2017), Gömleksiz ve Alagöz (2012), Göçer ve Elmas (2013), ve Sayar (2018), Yurdakul ve Aydın (2018) tarafından elde edilen sonuçlar ile uyumludur.

Modelde sabit terim de anlamlı çıkmış ve cari açık ve enflasyon çıkarıldığında modelin dış ticaret hacmindeki değişimi açıkladığı anlaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda, ABD-Çin arasındaki ticaret savaşının, Türkiye'nin ticaret hacmini artırdığını söylemek mümkündür. Fakat yukarıdaki çalışmaların sonuçları ile de ifade edildiği gibi ticaret hacminin artması ile Türkiye'nin pozitif kazanım sağladığı sonucuna varmak doğru olmayacaktır. Çünkü sonuçlar her ülke için farklılaşmakta ve tüm dünyada ekonominin daraldığı görülmektedir. Türkiye yukarıda daha önce de değinildiği gibi döviz kuru açısından negatif ayrışan ülkelerden birisidir.

Sonuç olarak ABD-Çin ticaret savaşında Türkiye ticari açıdan bazı kazanımlar sağlamakla birlikte döviz kurundaki dalgalanmalar neticesinde bazı kayıplar da yaşamıştır. Türkiye'nin zararlı sonuçlarından korunması için bu iki aktör dışındaki ticari bağlarını güçlendirmesi gerektiği önerilebilir. Yukarıdaki çalışmalarda da vurgulandığı üzere AB ve Afrika gibi dünya ticaretindeki diğer bölgelerle olan ilişkiler güçlendirilmesi hala devam edeceği görünen ABD-Çin ticaret savaşının olumsuz etkilerini en aza indirmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acaravci, A., & Ozturk, I. (2010). On the relationship between energy consumption, CO2 emissions and economic growth in Europe. *Energy*, 35(12), 5412-5420.
- Akgüç, Z. ve Ar, L. (2020). Firma Büyüklüğünün Belirleyicileri: Metal Ana Sanayi Firmaları Üzerine Panel Veri Analizi. *Uygulamalı Ekonomi, Finans ve Bankacılık Dergisi*, 1(1): 1-22.
- Aktaş, C. (2010). Türkiye’de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin varlığı ile analizi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Dergisi*, 6(11), 123-140.
- Akyüz, A. (2000). US-Turkish economic relations at the outset of the 21st Century. *Insight Turkey*, 71-81.
- Altıntaş, H. ve Ayriçay, Y. (2010). Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin sınır testi yaklaşımıyla analizi: 1987–2007. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2): 71-98.
- Altıntaş, N., & Akpolat, A. (2013). Tekstil sektöründe Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki rekabet analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(6), 33-42.
- Anadolu Ajansı. (2020). *Turkish exports hit \$180.46B in 2019*. Erişim Tarihi: 29.11.2021.
- Aran, B. (2018, 15 Aralık). *ABD-Çin, ticaret savaşları ve Türkiye*, Erişim Adresi: https://www.tepav.org.tr/upload/files/15233482597.ABD__Cin__Ticaret_Sava slari_ve_Turkiye.pdf.
- Arıç, H. (2013). Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter’ın Rekabetçi Üstünlükler Teorisi’nin Yapısı, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (5), ss. 81-97.
- Aslan, M.B. (2017). Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelir Ve Fiyat Esnekliğine Mal Grupları Bazlı Yaklaşım, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Atış, A. G., & Saygılı, F. (2014). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicilerinin Ampirik Analizi. *Sosyoekonomi*, 21(21).
- Atik, H. (2006). Tercihlerde benzerlik teorisi: Türkiye ve bazı komşu ülkelerin dış ticareti üzerine bir analiz. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 61(2), 33-43.

- Atlı, A. (2015). A View from Ankara: Turkey's relations with china in a changing middle east. *Mediterranean Quarterly*, 26(1), 117-136.
- Ay, S. (2012). Türkiye’de işsizliğin nedenleri: İstihdam politikaları üzerine bir değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 321-341.
- Aytekin, İ. ve Uçan, O. (2018). Ticaret savaşları ve korumacı politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye ilişkileri bakımından bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 851-862.
- BahmanI-Oskooee, M., Raymond, C.W.N.G. (2002). Longrun Demand for Money in Hong Kong: An Application of The ARDL Model. *International Journal of Business and Economics*, 1(2), 147–155.
- Bakkalcı, A. C. ve Argın, N. (2013). Türk dış ticareti ve ekonomi politikaları arasındaki nedensellik ilişkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 49-73.
- Balatbaylı, Ş. ve Doğan, B.Ö. (2021). Ticaret savaşlarının ekonomik yansımaları üzerine ampirik bir analiz: ABD-ÇİN örneği. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 17-36.
- Balaylar, N. A. (2011). Reel döviz kuru istihdam ilişkisi: Türkiye imalat sanayi örneği. *Sosyoekonomi*, 16(16), 37-160.
- Balaylar, N. A. (2011). Türkiye’de döviz piyasası müdahalelerinin sterilizasyon maliyeti. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 19-38.
- Baldwin, R. (2008). *The development and testing of heckscher-ohlin trade models: A review*. England: The MIT Press.
- Balistreri, E.J., Böhringer, C. & Rutherford, T.F. (2018). Quantifying disruptive trade policies. CESifo Working Papers no. 7382, 1–53.
- Baran, T. (2019). Dünyada Gümrük Ve Ticaret Savaşları: Türk Vergi Kapasitesine Etkisinin Analizi, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 18.
- Başaran, A. (2018). İktisatta Denge Anlayışı: Walras Ve Keynes Özelinde Bir İrdeleme, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Yayımlanmış Doktora Tezi.
- Başkol, M. O. (2010). İthalatta haksız rekabetin önlenmesinde anti-damping soruşturmalarının etkinliği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 107-114.
- Bilgili, Y. (2013). *Karşılaştırmalı iktisat okulları*. Bursa: 4T Yayınları.
- Binici, M., Kara, H., & Özlü, P. (2016). Faiz koridoru ve banka faizleri: parasal aktarım mekanizmasına dair bazı bulgular. *TCMB Çalışma Tebliği*, 16(08), 1-36.

- Box, G. E., & Jenkins, G. M. (1970). *Time Series Analysis Forecasting and Control*. Wisconsin Univ Madison Dept Of Statistics.
- Bown, C., Jung, E., & Lu, Z. (2018). *Trump and China Formalize Tariffs on \$260 Billion of Imports and Look Ahead to Next Phase*. Washington, DC: PIIE Trade & Investment Policy Watch.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. ve Özpınar, Ö. (2011). Doğrudan yabancı yatırımın ihracata etkisi: Teorik bir yaklaşım. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 11-28.
- Bozgeyik, Y., & Kutlu, A. (2019). Türkiye’de cari açığın belirleyicileri: 1992-2017 dönemi için ampirik çalışma. *Maliye dergisi*, 176, 1-26.
- Breusch, T. (1979) Testing for autocorrelation in dynamic linear models *Australian Economic Papers*, 17:334–355.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1974) A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. *Econometrica*, 47: 1287- 1294.
- Brown, R. L., Durbin, J. ve Evans, J. M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relationships over time. *Journal of the Royal Statistical Society, Series B*, 37: 149-192.
- Büyüklü, A.H. (2000). Robust tahmin edicilerde spesifikasyon sorunları. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2000:29-39.
- Celepler Matbaacılık: Trabzon.
- Cerit, H. (2015). *Uluslararası örgütlerin devletlerin dış politikalarına etkisi: Çin ve Dünya Ticaret Örgütü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Cochrane, D., & Orcutt, G. H. (1949). Application of least squares regression to relationships containing auto-correlated error terms. *Journal of the American statistical association*, 44(245), 32-61.
- Congressional Research Service, (2020). *US-Turkish trade relations*.
- Coşkun, A. (2014). Dış ticaret teorileri kapsamında Türkiye’nin rekabet gücü üzerine bir değerlendirme. *Tekirdağ S.M.M.M Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 1-11.
- Çaylı, Ş. ve Babahanoğlu, V. (2020). ABD'nin küresel hegemonik üstünlüğünde ticaret savaşlarının araçsallaştırılması. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 6(1), 342-355.
- Çetin, A.K., Kutlutürk, M.M. ve Akmaz, H.K. (2014). Eğitim durumuna göre istihdamın Gsyh etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22:249-266.

- Çulha, H. (2009). *Dünya ticaretinde korumacı politikalar ve Türkiye dış ticaretine etkileri* (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). T.C Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Ankara.
- Devarajan, S., Go, D. S., Lakatos, C., Robinson, S., & Thierfelder, K. (2018). Traders' Dilemma: Developing Countries' Response to Trade Disputes. World Bank Policy Research Working Paper, (8640).
- Dickey, D. ve Fuller, W.A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1981). Distribution of the estimators for autoregressive timeseries with a unit root. *Econometrica*, 49: 1057-72.
- Dilek, S. (2020). Türkiye Dış Ticaretinin Dönemlere Göre Seyri. Serkan Dilek (Ed). *Uluslararası İktisat Hakkında Araştırmalar içinde*. Editör: Serkan DİLEK. Ankara: Nobel.
- Dinler, Z. (2013). *İktisada giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Doledo, J., Jenkinson, T. ve Sosvilla-Rivero, S. (1990). Cointegration and Unit Roots. *Journal of Economic Surveys*, 4, 249-273.
- Doole, I. & Lowe, R. (2008). *International marketing strategy: Analysis, development and implementation*. 5th edn. Cengage Learning, Hampshire.
- Duran, T. (2022). Türkiye Ekonomisinde Cari Denge (2000-2022). Full Papers Congress E-Book (p. 237).
- Durbin, J., & Watson, G. S. (1950). Testing for serial correlation in least squares regression: I. *Biometrika*, 37(3/4), 409-428.
- Dücan, E. (2015). *Gelişmekte olan ülkelerin yakın komşularıyla dış ticaret hacminin doğrudan yabancı yatırımlar üzerine etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Dünya Bankası. (2022). <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#>. Erişim Tarihi: 09.06.2022.
- Edizdoğan, N. ve Çelikkaya, A. (2010). *Vergilerin ekonomik analizi*. Bursa: Dora Yayınları.
- Eğilmez, M. (2014, 29 Nisan). *Ödemeler dengesini okumak, kendime yazılar*. Erişim Adresi: mahfiegilmez.com.

- Eğilmez, M. (2018, 13 Aralık). *Kur savaşları, ticaret savaşları ve küreselleşme*. Erişim Adresi: <http://www.mahfiegilmez.com/2018/01/kur-savaslar-ticaret-savaslarive.html>.
- Eker, M. (1993). *Çok taraflı ticaret sistemi, yeni korumacılık ve Türkiye*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü Yayını.
- Enders, Walter (1995), *Applied Econometric Time Series*, Birinci Baskı, Wiley.
- Ercan, H., & Küçükoğlu, M. Ekonomik Büyüme, Cari Açık ve Bütçe Açığı İlişkisi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 9(5), 52-65.
- Erdoğan, S. (2006). *Türkiye'nin ihracat yapısındaki değişme ve büyüme ilişkisi: Koentegrasyon ve nedensellik testi uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eren, A.A. (2011). Sır William Petty: Merkantilist Bir Düşünür Mü?, *Ekonomik Yaklaşım*, 22 (79), ss. 45-70.
- Ergocun, G. & Bicer, A. (2010, 17 Mart). Turkish exports hit \$180.46B in 2019. *Anadolu Agency* Retrieved from: <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkish-exports-hit-18046bin-2019/1691063#>
- Erkan, B., Arpacı, B. B., Yaralı, F. ve Güvenç, İ. (2015). Türkiye'nin sebze ihracatında karşılaştırmalı üstünlükleri, *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 18(4), 70-76.
- Erken, H., Giesbergen, B., Nauta, L. (2019, 15 Kasım). *US-China trade war: Which sectors are most vulnerable in the global value chain*. Robobank RoboResearch, Redrieved from: <https://economics.rabobank.com/publications/2019/august/us-china-trade-war-most-vulnerable-sectors/>.
- Esen, E., Yıldırım, S. ve Kostakoğlu, S.F. (2012). Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 7(1), 251-267.
- Evans, O. (2019). The effects of the US-China trade war and Trumponomics. *Forum Scientiae Oeconomia*, 7(1), 47-55.
- Fajgelbaum, P. D., & Khandelwal, A. K. (2022). The economic impacts of the US–China trade war. *Annual Review of Economics*, 14, 205-228.
- Feenstra, R. C. (2015). *Advanced international trade: theory and evidence*. Princeton University Press.
- Ferrantino, M. J., Koopman, R. B., Wang, Z. & Yinug, F. (2010). The nature of US–China trade in advanced technology products. *Comparative Economic Studies*, 52(2), 207-224.

- Fidan, G. (2013, 19 Aralık). *Sino-Turkish relations: An overview*. Redrieved from: <https://www.mei.edu/publications/sino-turkish-relations-overview>.
- Fletcher, J. J. & Chuguang Z. (2013). *U.S. China ACTC research overview*. 158.
- Fung, K. C., Ilzaka, H. & Siu, A. (2003). Japanese direct investment in China. *China Economic Review*, (14), 304-15.
- Gençoğlu, A.Y. (2013). Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm Ve Marksizm, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7 (14), 79-94.
- Godfrey, L. ve Tremayne, A.(1988) Checks of model adequacy for univariate time series models and their applications to econometric relationships. *Econometrica*, 7: 1-42.
- Goulard, S. (2020). The impact of the US–China trade war on the European Union. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 12(1), 56-68.
- Gökmenoğlu, M. Akal, M. Ve Altunışık, R. (2012). Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler Üzerine Değerlendirmeler, 13 (4), 3-43.
- Gömlüksiz, M., & Alagoz, M. (2012). İktisadi Büyüme Olgusuna Ekonometrik Bir Yaklaşım: “BRIMCH” Ülkeleri Ve Türkiye Örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 121-148.
- Granger, C. ve Newbold, P. (1974). Spurious regressions in economics. *Journal of Econometrics*, 2(2): 111-120.
- Granger, C. W., & Newbold, P. (1975). *Economic Forecasting-the atheist's viewpoint*. University of Nottingham.
- Grossman, G. M. ve Helpman, E. (1995). Trade wars and trade talks. *Journal of Political Economy*, 103(4), 675-708.
- Grossman, M. (1995). The state of US -Turkish trade relations. *Business America*, 116(3), 14.
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*. New York: McGraw-Hill.
- Gujarati, D.N., 1999, *Temel Ekonometri*, (Çev. Ü.Şenesen & G.G.Şenesen). Literatür Yayınları, İstanbul.
- Gulam, H. ve Mohamed, A. (2019). US-China trade disputes and its impact on ASEAN. *Transnational Corporations Review*, 11(4), 332-345.
- Gültekin, S. (2011). Küreselleşme çağında dış ticarete rekabet için kümelenme stratejisi: Türkiye'nin tarım kümelenmesi gerekliliği. *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, 22(2), 29-40.

- Gündüz, İ. (2021). Çin-ABD ticaret savaşının hegemonik istikrar teoremi bağlamında analizi. *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, 1(1), 57-75.
- Güneş, H.H. (2009). İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri Ve Politikaları, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (28), 126-138.
- Gürsoy, Y. (2012). *Dış ticaret işlemleri yönetimi*. Güncelleştirilmiş 7. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Hafizoğlu R, (2019, 11 Kasım). *Turkey-China trade turnover increased in September 2019 (Exclusive)*. Trend New Agency. Retrieved from <https://en.trend.az/world/turkey/3154058.html>.
- Harris, R. I. D. (1995). *Using cointegration analysis in econometric modelling*, Harlow, London: Prentice Hall.
- Hoekman, B. M. & Kostecki, M. M. (2009). *The political economy of the world trading system: the WTO and beyond*. Oxford University Press.
- Hopewell, S., Adedire, O., Copsey, B. J., Boniface, G. J., Sherrington, C., Clemson, L., ... & Lamb, S. E. (2018). Multifactorial and multiple component interventions for preventing falls in older people living in the community. *Cochrane database of systematic reviews*, (7), 7.
- Huang, H., Ju, J., & Yue, V. Z. (2017). Structural adjustments and international trade: Theory and evidence from China.
- Hur, N. (2018). Historical and strategic concern over the US-China trade war: Will they be within the WTO. *JE Asia & Int'l L.*, 11, 393.
- Illukkumbura, A. (2021). *Introduction To Time Series Analysis*. Kindle Edition, ISBN: 9798769616464.
- Itakura, K. (2020). Evaluating the impact of the US–China trade war. *Asian Economic Policy Review*, 15(1), 77-93.
- Jian, X., Cai, S. & Chen, Q. (2017). A study on the evaluation of product maintainability based on the life cycle theory. *Journal of Cleaner Production*, 141, 481-491.
- Kalaycı, İ. (2012). Finansal kriz konjonktürü (2007–2009) ve küresel ticaretin anatomisi. *Avrasya Etütleri*, 41(1), 145-182.
- Kapustina, L.M., Lipková, E., Silin, Y.P. ve Drevalev, A. (2020). US-China Trade War: Causes and Outcomes. *SHS Web of Conferences*.
- Karabıçak, M. (2009). Uluslararası yabancı sermaye akımlarının Türkiye ekonomisinin küresel rekabet gücü üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 137-149.

- Karaca, O. (2003). Türkiye’de Enflasyon Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4(2), 247-255.
- Karahan, Ö., & Akçaçakır, K. (2021). Türkiye’de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy, 6(2), 119-127.
- Karataş, M. ve Vatansever, N. (2001). Uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 35-60.
- Kaya, A. A. & Erturk, K. (2019). Structural, spectral and optical properties of rocksalt Al, Mn-doped CdO: experimental and DFT studies. *The European Physical Journal B*, 92(6), 1-6.
- Kaya, M. (2019). ABD-Çin ticaret savaşları ve Türkiye. Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 18-30.
- Kaymak, M. (2022). Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith Ve Fizyokrasi, <http://www.ekonomikyaklasim.org/fulltext/94-1395761337.pdf>, E.T. 4.11.2022.
- Keşap, D. Ve Sandalcılar, A.R. (2021). Dış Ticarete Serbestleştirici ve Korumacı Politikaların Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi, 23 (2), 257-287).
- Kibritçioğlu, A. (1996). Uluslararası Makro İktisat. Ankara: Tasarım Dizgi Fotokopi Ofset Bilgisayar Yayıncılık.
- Korkmaz, S. ve Aydın, A. (2015). Türkiye’de dış ticaret - ekonomik büyüme ilişkisi: Nedensellik analizi. *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 47-76.
- Köse, Z. ve Ay, M. K. (2020). Ticaret savaşlarının lojistik sektörüne yansımaları. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 3(2), 121-130.
- Krugman, P. (1983). New theories of trade among industrial countries. *The American Economic Review*, 73(2), 343-347.
- Kwan, C. H. (2019). The China–US Trade War: Deep-Rooted Causes, Shifting Focus and Uncertain Prospects. *Asian Economic Policy Review*, 15, 55–72.
- Lague, D. & Zhu, C. (2013, 14 Aralık). Special report —The U.S. government lab behind China’s nuclear power push. *Reuters*, Redrieved from: <http://in.reuters.com/article/2013/12/20/breakout?thoriumdINL4N0FE21U20131220>; World Nuclear Assoc.
- LaHaye, L. (2008). *Mercantilism, library of economics and liberty*. Feature Articles.
- Lancaster, K. (1980). Intra-industry trade under perfect monopolistic competition. *Journal of International Economics*, 10(2), 151-175.

- Langdon, F. (1983). Japan–United States Trade Friction: The Reciprocity Issue. *Asian Survey*, 23(5), 653-666.
- Lawrence, R. Z. (2003). *Crimes and punishments?: Retaliation under the WTO*. Peterson Institute.
- Leamer, E.E. & Levinsohn, J. (1995). Chapter 26 International Trade Theory: The Evidence, *Handbook of International Economics*, Vol: 3, ss. 1339-1394.
- Lee, E. & Preston, D. W. (1997). *The rules of the game in the global economy: Policy regimes for international business*. Boston: Kluwer Academic Publisher.
- Linder, S. B. (1961). *An essay on trade and transformation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- MacFarquhar, R. (1972). *Sino-American relations, 1949-71*.
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical distribution functions for unit root and cointegration tests. *Journal of applied econometrics*, 11(6), 601-618.
- Magretta, J. (1998). Fast global, and entrepreneurial: Supply chain management, Hong Kong style. *Harvard business review*, 76(5), 102-115.
- Mahaboob, B., Bhumireddy, V., Narayana, C., Sankar, J. ve Balasiddamuni, P. (2018). A Treatise on Ordinary Least Squares Estimation of Parameters of Linear Model. *International Journal of Engineering and Technology (UAE)*, 7(10). 14419/ijet.v7i4.10.21216.
- Marlay, R. (2014). U.S. *China clean energy research center overview, briefing to the U.S.-China economic and security review commission*. Washington.
- McConnell. C. R., Stanley L. B., Sean M. F. & Randy G. (2012). *Economics, principles, problems and policies*. New York: Mc Graw-Hill/Irwin Press.
- Meltzer, J. P. & Shenai, N. (2019). *The US-China economic relationship: A comprehensive approach*. Available at SSRN 3357900.
- Miura, Y. (2019). Impact of US-China Trade Friction: An Overview Based on Value Added Trade Statistics. *RIM Pacific Business and Industries*, 19(72).
- Morgan, J. (2017). Trumponomics: everything to fear including fear itself? *Real-World Economics Review*. No: 78. Retrieved from: <http://www.paecon.net/PAEReview/issue78/whole78.pdf>. (Erişim tarihi: 25.05.2022).
- Morrison, W. M. (2009). *China - U.S. trade issues*. Washington: Congressional Research Service.

- Narayan, P. K. ve Narayan, S. (2005). Estimating income and price elasticities of imports for Fiji in a cointegration framework. *Economic Modelling*, 22: 423-438.
- Narayan, P. K. ve Smyth, R. (2006). What Determines Migration Flows from Low-Income to High-Income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-U.S. Migration 1972-2001. *Contemporary Economic Policy*, 24 (2), 332-342.
- Neary, J. P. (2009). Putting the new into new trade theory: Paul Krugman's nobel memorial prize in economics. *The Scandinavian Journal of Economics*, 111(2), 217-250.
- Nkoro, E. ve Uko, K. A. (2016). Autoregressive distributed lag (Ardl) cointegration technique: application and interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 5(4): 63-91.
- Nolan, P., & Zhang, J. (2003). Globalization challenge for large firms from developing countries: China's Oil and Aerospace Industries. *European Management Journal*, 21(3), 285-299.
- Nuroğlu, E. (2019, 07 Ağustos). Ticaret savaşları sona mı eriyor. *Anadolu Ajansı*: Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ticaret-savaslari-sona-mi-eriyor/1685209#>.
- Nuroğlu, E. ve Çekin, S. E. (2020). Ticaret savaşlarının uluslararası ticaret ve reel ekonomiye etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (27), 73-90.
- Obstfeld, M. (1982). Aggregate spending and the terms of trade: Is there a Laursen-Metzler effect?. *The Quarterly Journal of Economics*, 97(2), 251-270.
- Oğlakkaya, M. S. (2021). *Amerika Birleşik Devletleri ile Çin'in korumacılık politikalarının oyun teorisi yaklaşımına göre analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Oğuz, S. (2017). *Dış ticaret hadleri ile ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği, David Ricardo ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Oktar, S., & Dalyancı, L. (2012). Dış ticaret hadlerinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Marmara University Journal of the Faculty of Economic & Administ.*
- Oxford Economics, O. (2017). *The economic impact of universities in 2014–15*. Recuperado el.

- Öner, S. (2009). *Döviz kuru-enflasyon etkileşimi ve para politikası üzerindeki etkileri: Türkiye örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öniş, Z. & Yalikul, M. (2021). Emerging partnership in a post-Western world? The political economy of China-Turkey relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 21(4), 507-529.
- Özel, H. A. (2012). Ticari serbestleşmenin teorik temelleri ve yeni ticari serbestleşme teorileri. *Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-30.
- Öztürk, N. (2003). Dış Ticaret Kuramında Yeni Yaklaşımlar, Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet MYÖ Dış Ticaret Programı, 5 (19), 109-126.
- Öztürk, N. (2012). *Dış ticaret: Kuram politika uygulamaları*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Palaycıoğlu, T. (2018, 29 Mayıs). *Mutlak üstünlük ve bazı dış ticaret teorileri*. Erişim Adresi: <https://www.istka.org.tr/media/131177/mutlak-C3%BCst%C3%BCnl%C3%BCck-ve-baz%C4%B1-d%C4%B1%C5%9F-ticaret-teorileri.pdf>.
- Palmer, D. (2022). "WTO says Trump's steel tariffs violated global trade rules". POLITICO. Erişim Tarihi: 24 Aralık 2022.
- Parçalı, M. (2017). *Ticari ve finansal serbestleşmenin ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57:1361-1401.
- Pervez N. & Ghauri, P. R. C. (2010). *International Marketing*. McGraw-Hill Higher Education.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3): 289-326.
- Pyke, D., Robb, D. & Farley, J. (2000). Manufacturing and supply chain management in China: A survey of state-, collective, and privately owned enterprises. *European Management Journal*, 18(6), 577-589.
- Qiu, L. D., Zhan, C. ve Wei, X. (2019) An analysis of the China–US trade war through the lens of the trade literature. *Economic and Political Studies*, 7(2), 148-168.
- Rawski, L. B. (2008). *China's great economic transformation*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

- Reuters (2022). "WTO rules against U.S. in Hong Kong labelling dispute". Reuters. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022.
- Riley, K. (2002). Motor vehicles in China: the impact of demographic and economic changes. *Population and Environment*, 23(5), 479-494.
- Riley, M. A. & Vance, A. (2012). *China corporate espionage boom knocks wind out of US Companies*. Bloomberg Businessweek.
- Rodrik, D. (2010). Making room for China in the world economy. *American Economic Review*, 100(2), 89-93.
- Ruffin, R. J. (2017). Ricardo and international trade theory. *In Ricardo and International Trade*, (pp. 20-32). Routledge.
- Saçık, Y.S. (2009). Dış ticaret politikası ve ekonomik büyüme ilişkisi: Teorik açıdan inceleme. *KMÜ İİBF Dergisi*, (16), 162-171.
- Sayar, R. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret arasındaki ilişki; Türkiye Örneği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (11), 72-80.
- Selen, D. (2009). *Tüm yönleriyle gümrük işlemleri*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Sever, E., & Demir, M. (2023). Politika Faizinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(20), 1-17.
- Seyidoğlu, H. (2005). *Uluslararası iktisat*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası ticaret*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat*. Ankara: Güzem Yayınları.
- Sin, L. Y. M. & Tse, A. C. B. (2003). Market orientation and business performance. *European Journal of Marketing*, 37(5/6), 910-36.
- Stanway, D. (2014). *China approves massive new coal capacity despite pollution fears*. Reuters, January.
- Steinbock, D. (2018). US-China Trade War and Its Global Impacts. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 4(4), 515-542.
- Şanlı, O. (2020). Ticaret ve kur savaşlarının Türkiye ekonomisi üzerine etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 600-636.
- Şanlı, O. ve Ateş, İ. (2020). ABD-Çin Odaklı Ticaret ve Kur Savaşlarının Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 75-101.

- Şanlı, O. (2020). Ticaret ve kur savaşlarının Türkiye ekonomisi üzerine etkiler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 600-636.
- Şenol, C. (2004). Dış ödemeler dengesi. *Gümrük Dünyası Dergisi*, (43).
- Şenol, F. D. (2020). *Ticaret savaşları ve krizlerin Türkiye para piyasaları açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek, O. (2020). *Dünya Dış Ticaretinin Serbestleşmesi, Dünya Ticaret Örgütü ve Küreselleşme*. Serkan Dilek (Ed). Uluslararası İktisat Hakkında Araştırmalar içinde. Ankara: Nobel.
- Tarı, R. ve Yıldırım, Ç. D. (2009). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye için bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 95-105.
- TCMB (2015, 08 Aralık). *Reel efektif döviz kuru endekslerine ilişkin yöntemsel açıklama*. Erişim Adresi: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d63eb7a3-63e3-47f8-985d-0770eba69a11/YontemselAciklama.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=d63eb7a3-63e3-47f8-985d-0770eba69a11>.
- TCMB (2022) EVDS (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi), erişim: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim Tarihi: 02.06.2022.
- Teyyare, E. (2018). Tasarruf-Yatırım-Kurumsal Kalite İlişisine Yönelik Bir Analiz: Türkiye Örneği. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(1), 119-139.
- Tianhao, S. ve Yan, W. (2018). Trends of U.S.-China Trade Disputes and Beijing's Policy Options. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 4(4), 543-557.
- Topuz, H. ve Coşkun, A. E. (2018). Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi: Türkiye, Kolombiya ve Güney Kore üçlüsünün sektörel bazda uygulamalı bir analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(25), 672-685.
- Tuncer, İ. (2001). *İçsel büyüme modelleri çerçevesinde: Türkiye'de uygulanan dış ticaret politikalarının büyüme etkileri üzerine* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Turay, A. M. (1991). *The Economic Dimensions of US-Japan Trade and Trade Frictions*. New York: St. Martin's Press.

- U.S. Census Bureau. (2018, 10 Mart). *NAICS database* (Washington, DC: U.S. Department of Commerce, Foreign Trade Division). Redrieved from: <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>
- U.S.-China Economic and Security Review Commission (2014). *Hearing on U.S.-China Clean Energy Cooperation*. Written Testimony of Leocadia I. Zak.
- United States Trade Representative (USTR), (2018, 05 Aralık). *China's acts, policies, and practices related to technology transfer, Intellectual property, and innovation*. Retreieved from [regulations.gov/document?D=USTR-2018-0005-0001](https://www.regulations.gov/document?D=USTR-2018-0005-0001).
- Vinogradov, A.O., Salitsky, A.I. ve Semenova, N.K. (2019). US-China Economic Confrontation: Ideology, Chronology, Meaning. *Vestnik RUDN. International Relations*, 19(1), 35-46.
- Walmsley, T. & Minor, P. (2018). Estimated impacts of US sections 232 and 301 trade actions on the US and global economies: A supply chain prospective 2018-2030. *ImpactEcon Report*, 1–73.
- Wang, Z., Wei, S. J& Hale, G. (2010). *2. what accounts for the rising sophistication of china's exports?*. University of Chicago Press.
- Wei, L. (2013). A perspective on the impact of trade friction on customs performance. *World Customs Journal*, 7(1), 81-91.
- Wong, D. & Koty, A. C. (2019). The US-China trade war: A timeline. *China Briefing*, 24.
- Wooldridge, J. M. (2019). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. Cengage Learning.
- Workman, D. (2020, 16 Ekim). Turkey's top 10 exports world's top exports. Retrieved from: <http://www.worldstopexports.com/turkeys-top-10-exports/>.
- www.haberler.com (2021) <https://www.haberler.com/haberler/haberler-rahip-brunson-kimdir-olayi-nedir-andrew-brunson-14471388-haberi/>, Erişim Tarihi: 01.06.2022.
- Yamak, R., ve Köseoğlu, M. (2006). *Uygulamalı İstatistik ve Ekonometri* (3. Baskı),
- Yavuz, M. (2012). Türkiye'de ihracatın ekonomik büyüme üzerine etkisi: Bir zaman serisi analizi. *15. İktisat Öğrencileri Kongresi*, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Yavuzarslan, T., & Albayrak, Ş. G. (2019). Küresel Ticaret Savaşının BRICS Ülkeleri ve Türkiye Yerel Paralarına Etkisi. *Ticaret ve Kur Savaşları Küresel Ekonomik Politğe Yansımaları*, Çetinkaya, M. Ve Muratoğlu G (Ed.).157. Gazi Kitabevi, Ankara.

- Yılmaz, M. ve Divani, E. (2018). Ticaret savaşları, ekonomik milliyetçilik, yeni merkantilizm ve dünya ticaret örgütünün işlevsizliği. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 10-24.
- Yılmaz, S. S. Özdemir, M. G. ve Gençler, Ü. (2019, 15 Kasım). ABD-Çin ticaret savaşları. *UBAK Uluslararası Bilimler Akademisi, Sosyal Bilimler Kongre Kitabı*, (ss. 297-316). Erişim Adresi: <https://www.munzurkongresi.org>, ISBN: 978-605-80597-4-0.
- Yurdakul, F., & Aydın, M. (2018). Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 23-36.
- Yüksel, E. ve Sarıdoğan, E. (2011). Uluslararası ticaret teorileri ve Paul R. Krugman'ın katkıları. *Öneri*, (35), 199-206.
- Zeng, K. (2004). *Trade Threats, Trade Wars Bargaining, Retaliation, and American Coercive Diplomacy*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Zhu, Z. (2016). *China's new diplomacy: Rationale, strategies and significance*. Routledge.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları	97
Tablo 2. Modelde Kullanılan Kısaltmaların Karşılıkları	97
Tablo 3. Uygun Gecikme Uzunluğu	98
Tablo 4. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testi.....	99
Tablo 5. Ramsey RESET Testi	99
Tablo 6. ARDL Sınır Testi Sonuçları	101
Tablo 7. ARDL Uzun Dönem Parametreleri.....	102

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Dış Ticaret Teorileri	18
Şekil 2. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi Belirleyicileri.....	33
Şekil 3. Jarque-Bera Normallik Testi	100
Şekil 4. Cusum Testi Sonuçları	103
Şekil 5. OLS Tabanlı Cusum Squares Test Sonuçları	104

ÖZGEÇMİŞ

Ramazan BÖCEK, ilk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2012 yılında Karabük Üniversitesi, İktisat Bölümünde öğrenime başlayıp 2017 yılında mezun oldu. 2018 yılında başladığı, yüksek lisans eğitimine Karabük Üniversitesi İktisat Anabilim dalında devam etmektedir. 2016 yılından itibaren kamu sektöründe çalışmalarına devam etmektedir.